C.G. Jung

Analiza viselor

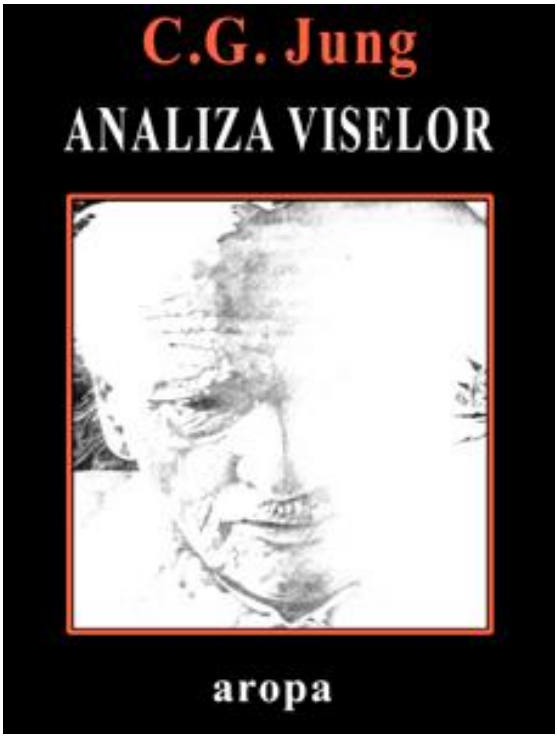

C. G. Jung

ANALIZA VISELOR
Ediție critică

Selecție de texte, introducere și note
de JEAN CHIRIAC

Ediția a II-a revăzută și adăugită

©AROPA, 1998-2003, pentru introducere și note
ISBN 973-98126-1-9

SUMAR:

INTRODUCERE
Jung şi “visul diagnostic” p. 4
Lămuriri preliminate p. 15

ANALIZA VISELOR
I. Importanța viselor p. 20
II. Trecutul şi viitorul în inconştient p. 40
III. Funcția viselor p. 57
IV. Analiza viselor p. 84
V. Arhetipul în simbolismul viselor p. 94

ANEXA
Psihologia visului, de Roland Cahen p. 122

INTRODUCERE

Jung şi "visul diagnostic"

Jung a afirmat adeseori că visele preludiu, visate la începutul curei psihanalitice, descriu evoluția psihică ulterioară a pacientului. Studiul acestor vise ne oferă o serie de informații ca nişte balize de orientare în privința sensului pe care îl va căpăta viața pacientului în viitor. Adeseori un "vis mare" de acest gen ne urmăreşte din copilărie şi numai la maturitate reuşim să-l interpretăm

Evoluția noastră psihică este un proces care debutează fără ştirea noastră în inconştient şi se finalizează atunci cînd sîntem prezenți, "de față" (conştienți), martori ai procesului lăuntric. Există întotdeauna o schemă, un arhetip al evoluției noastre spre o plenitudine cu neputință de imaginat în chip conştient. Şi dacă „ceva" este deja hotărît în privința noastră nu trebuie să ne mire că „drumul" nostru interior poate fi zugrăvit, simbolic, în visele noastre. Mă refer, desigur, la "visele mari", la acele "vise diagnostic" de care pomenea Jung, la visele viziune.

Un "vis diagnostic" neelucidat

Primul vis pe care mi l-am notat în jurnalul meu din momentul în care am început să-l studiez pe Jung[1], suna cam așa:

Asist la o ceremonie religioasă. Călugării îmbrăcați în rase intonează cîntece grave religioase, iar eu încerc să-mi unesc glasul cu al lor. Momentul este de o adîncă solemnitate. Brusc ştiu că unul dintre cei prezenți, nu îmi este clar cine, intenționează să-l ucidă pe Marele Maestru, persoana sacră care conduce întregul ceremonial. Într-un fel sau altul individul este însă prins şi pedepsit într-o manieră bizară. El este introdus într-un soi de vehicul circular sau sferic, fixat în centrul unei fîntîni arteziene. După mimica şi gesturile sale contorsionate înțeleg că pentru criminal locul detenției este o teribilă tortură. Curînd "vehiculul" începe să se înalțe la cer.

Sînt extrem de contrariat: locul supliciului îmi evocă mai degrabă sacralitate şi nu pricep cum i se poate rezerva o asemenea cinste unui păcătos vinovat de crimă.

Iată în detaliu visul meu pe care l-am visat, repet, la începutul experienței mele cu psihologia jungiană. Este un "vis mare", un "vis diagnostic", de tipul celor care descriu evoluția noastră ulterioară, drumul nostru spre individuație.

[1] Am început să-l studiez pe Jung prin 1982. Paralel cu conspectarea operei sale îmi întocmisem un *jurnal de vise* în care încercam să-mi notez cu scrupulozitate tot ce visez şi să-mi analizez visele în maniera specifică lui Jung.

Care este însă semnificația visului? Ce încearcă să-mi comunice el? Şi, mai ales, cum să fac să descifrez "mesajul" său obscur?

Aceste întrebări nu şi-au primit răspunsul pe loc. Au trecut mai bine de patru ai pînă cînd o persoană erudită, cunoscută într-o conjunctură de spiritualitate indiană, mi-a spus cam aşa: "Cel care vrea să-l ucidă pe Marele Maestru este însuşi Maestrul, alterego-ul său, umbra sa. Partea teriomorfă, abjectă a Maestrului, *răul* este pus în Centru[2] pentru a fi purificat. De aici şi chinurile groaznice ale celui ce Diavol fiind nu poate îndura purificarea, metamorfoza. Crima este astfel explicată: Umbra nu acceptă de bună voie să fie convertită!"

Mărturisesc că la vremea acestei explicații am fost absolut încîntat. Ulterior aveam să aflu că satisfacția mea nu avea nici o consecință[3]. Pentru că nu aflasem, în fond, care este sensul confuziei mele finale din vis: nu pricepeam de ce i s-a rezervat locul sacru, Centrul, odiosului criminal care intenționase să-l ucidă pe Maestru. Această contrarietate era, la urma urmei, cheia visului.

Logic vorbind, unui criminal nu i se poate rezerva lo-

---

[2] Aluzie la *mandala*, studiată de Jung, care apare pregnant în vis: vehiculul sferic, fîntîna arteziana" - imagini ale Centrului, ale Sinelui sau Totalității psihice.

[3] Este interesant de semnalat faptul că ori de cîte ori primim explicații de ordinul celor pe care le-am primit eu, să le zicem explicații teologale, simțim brusc un sentiment de uşurare: "Ei, da! - ne spunem - lucrurile au o logică". În realitate, aceste "explicații" nu au nici o logică. Ele sînt variațiuni teoretice pe teme arhicunoscute ale ideologiei creştine, ca de pildă "răul", "păcatul", "purificarea" etc. Nevoia de conformism social, teama de nou, de necunoscut, se exprimă, fără îndoială, şi în domeniul experiențelor noastre vizionare.

cul de onoare - să ne gîndim, de pildă, la Iuda şi la destinul său tragic! Nu există nici o apropiere simbolică prin care am putea identifica sinuciderea culpabilă a "vînzătorului" lui Isus cu soarta insului anonim din visul meu. Care să fie, deci, înțelesul acestor anomalii care frizează cel mai elementar bun simț?

Freud şi teoria sexuală

În aceeaşi perioadă în care am obținut interpretarea de mai sus am început să mă ocup mai puțin de lucrările lui Jung pentru a mă dedica, treptat, cu trup şi suflet, psihanalizei freudiene, în special lui Freud. Această curioasă schimbare de direcție o datorez tot unui vis. Un alt vis "mare":

Cinam la un restaurant pe care îl frecventam într-adevăr în viața de zi cu zi. La un moment dat am observat la o masă alăturată un domn distins, îmbrăcat într-un halat alb, imaculat. Ştiam că este un doctor apreciat şi simțeam pentru el o venerație aproape mistică. M-am apropiat de masa lui - m-a invitat să iau loc - şi am început să-i povestesc despre activitatea mea psihanalitică, despre lăcomia cu care devoram tratatele lui Jung - i-am citat şi cîteva titluri - toate acestea pe un ton înflăcărat, partizan.

Doctorul nu a părut deloc surprins. Ba dimpotrivă, am avut impresia că nu-l agrea deloc pe Jung. M-a privit lung, şi mi-a zis într-un tîrziu, cu o nedisimulată undă de admirație: "Şi totuşi, Freud!" În sensul că Freud este tartorul psihanalizei, maestrul cu "m" mare pe care ar trebui să-l studiez. "Freud şi teoria sexualității", a ținut

el să precizeze.

Curînd am realizat că pe nebăgare de seamă mă dedicasem aproape în totalitate studiului lui Freud. Freud despre care nu ştiusem nimic odinioară, pe care îl disprețuisem în ascuns, pentru că ştiam că Jung nu l-a iubit şi pentru că nu vedeam ce poate fi spiritual în studiul sexualității. Am început să studiez opera lui Freud cu aceeaşi patimă cu care mă hrănisem, ani de-a rîndul, cu cea a lui Jung.

Aşa am aflat despre complexul lui Oedip, complexul nodal al nevrozei umane, după părerea lui Freud.

Ipoteza oedipiană

Se înțelege că am cedat ispitei de a interpreta primul meu "vis mare" ajutîndu-mă de teoria freudiană.

Este evident chiar şi pentru amatorii în ale psihanalizei că tema visului meu este oedipiană. "Maestrul" este un substituit al tatălui. "Criminalul" este o ipostază a fiului. *Mandala* - acea ciudată structură circulară pe care am numit-o vehicul - şi fîntîna arteziană reprezintă ipostaze ale mamei[4], datorită simbolismului lor feminin. "Nimic nou sub soare", ar exclama un adept freudian, dacă i-ar cădea sub ochi textul visului meu. Faptul că eu asist la scena oedipiană nu l-ar încurca mai mult: "Dumneata, mi-ar zice el, te iluzionezi crezînd că nu eşti atins de acest morb! Iată rezistențele psihice care se ridică împotriva conştientizării complexului oedipian. Toți sîntem

[4] Visul pare o dramatizare a oedipului realizată cu ajutorul unor impresii reziduale recente, aşa cum a dovedit-o Freud.

oedipieni, dar nu toți admitem deschis acest lucru." Şi ar continua să turuie pe tema cenzurii morale, a supraeului, a refulării şi refulatului, a întoarcerii refulatului într-o manieră deghizată, greu de recunoscut, cum e de pildă înscenarea din visul meu.

Meditînd la toate aceste posibile argumente admit că am fost la un pas să mă las convins că visul meu nu este decît un vis oedipian. Ceva, însă, mă stîrnea să caut în continuare, să nu mă las cucerit de corul adepților lui Freud, aşa cum nu am sucombat nici seducțiilor spirituale ale operelor lui Jung.

Un vis capital

După despărțirea dramatică de Freud[5], Jung a avut un vis capital. Aş vrea să-l redau în versiunea autorului, însoțit de intuițiile sale remarcabile:

Şase zile mai tîrziu (la 18 decembrie 1913), am avut următorul vis: mă aflam împreună cu un adolescent cu pielea întunecată, un sălbatic, pe un munte singuratic şi stîncos. Era înainte de a se crăpa de ziuă; la răsărit, cerul era deja limpede iar stelele începeau să se stingă. Dincolo de munți răsuna corul lui Siegfried şi am ştiut în chiar acel moment că trebuie să-l omorîm.

[5] Jung a fost cu siguranță cel mai important discipol al lui Freud. Acesta din urmă avea planuri mari cu mai tînărul său confrate - mai precis, intenția de a-l numi succesorul său la "tronul" împărăției psihanalitice. Despărțirea lor are o poveste conştientă şi una inconştientă. Profesional vorbind, cei doi titani ai psihanalizei nu împărtăşeau aceleaşi convingeri privind natura libidoului şi rolul vieții sexuale în mitologia nevrozelor.

Eram înarmaţi cu puşti şi ne-am postat într-o ambuscadă pe un drumeag îngust.

Brusc a apărut Siegfried în depărtare, la înălţimea crestelor muntoase, odată cu primele raze ale răsăritului. El cobora cu o viteză ameţitoare pe coasta stîncoasă a muntelui într-un car făcut din oseminte. Cînd a apărut la o cotitură, am tras în el şi l-am văzut prăbuşindu-se atins de moarte.

Plin de dezgust şi de remuşcări că am distrus ceva atît de mare şi de frumos, am luat-o la fugă cuprins de teamă că crima ar putea fi descoperită. În acel moment începu să plouă cu spume şi ştiam că ploaia va şterge urmele atentatului. Scăpasem de pericolul de a fi descoperit, viaţa îşi relua cursul, dar mai rămînea în mine un sentiment intolerabil de vinovăţie.

Trezindu-mă după acest vis, m-am gîndit la el dar îmi era cu neputinţă să-l înţeleg. Am încercat atunci să adorm din nou, dar o voce lăuntrică mi-a zis: "Trebuie să înţelegi visul, şi asta cît mai degrabă!" Un impuls interior nu-mi dădea pace pînă la un teribil paroxism în care vocea îmi zise: "Dacă nu înţelegi acest vis, trebuie să-ţi tragi un glonţ în cap!" Ori în noptiera mea exista un revolver încărcat, aşa încît am fost cuprins de spaimă. Am început să reflectez din nou la vis şi brusc i-am descoperit sensul: "Dar visul acesta tratează o problemă care tocmai agită lumea". Siegfried, am gîndit eu, reprezintă ceea ce vor să realizeze germanii, adică să-şi impună eroic propria lor voinţă. "Acolo unde există o voinţă, există o cale!". Era exact ce încercasem eu să fac. Dar nu mai era posibil. Visul arăta că atitudinea încarnată de Siegfried, eroul, nu-mi mai corespundea. De aceea ar trebui ca el să pia-

ră.

După împlinirea în vis a acestei fapte, am simțit o compasiune debordantă, ca şi cum aş fi fost împuşcat eu însumi. Aceasta exprima identificarea mea secretă cu eroul, cu suferința pe care o resimte omul atunci cînd este constrîns să-şi sacrifice idealul şi atitudinea conştientă. Şi totuşi trebuia să pun capăt acestei asemănări cu idealul eroului; pentru că există valori mai înalte decît voința eului, valori cărora trebuie să ne supunem[6].

Siegfried al lui Jung este o încarnare a mitului eroului, dar nu al eroului care se lasă înghițit, devorat de Monstru, ci al celui care ucide Monstrul; un mit care domină şi cultura noastră creştină. (Christos care biruie forțele răului, pe Satan etc.).

"Monstrul" este un simbol al inconştientului nostru animal, care îşi are obîrşiile în instinctele crude ale saurienilor, în ceea ce are mai primitiv viața. Această "monstruozitate" a înspăimîntat în aşa măsură lumea încît orice civilizație care se considera ca atare a trebuit să-şi inventeze eroii săi, eroi care înfruntă şi supun componenta animale a personalității umane.

Jung a încercat să formuleze această inimaginabilă răsturnare de valori: nu trebuie să înfruntăm şi să ucidem monstrul din noi; nu trebuie să rîvnim să subordonăm, cu toate consecințele care decurg, animalitatea conştiinței noastre morale şi etice (nu vom supune inconştientul conştientului). Dimpotrivă, trebuie să renunțăm la acest ideal eroic încarnat de siegfriezi şi de christoşi şi să

[6] C.G. Jung, "Ma vie - Souvenirs, rêves et pensées", Gallimard, p.209-10.

încercăm să *integrăm* animalul, răul moral şi cel metafizic, în aşa fel încît binele să nu mai fie bine şi nici răul-rău; adică, să obţinem o fuziune de elemente antinomice la modul evocat de filozofia taoistă a cuplului yin-yang. Şi în acest sens, Siegfried, personificarea trufiei raţiunii dominante, care vrea să impună lumii animalice ordinea şi disciplina sa puritană, trebuie să piară[7].

Lămuri, elucidări

Primul meu "vis mare" era ilustrarea aceleaşi cutezanţe imperioase în contextul lumii noastre moderne, inspirate lui Jung de visul său cu sacrificarea lui Siegfried. Poate că visul meu era chiar mai clar. El putea fi tradus astfel: dacă vrei să realizezi *individuaţia* (plenitudinea, Totalitatea psihică), dacă vrei să realizezi Sinele (lit. să fii *în* Sine[8], aşa cum eşti *în* Dumnezeu, *în* Tao, *în* Nirvana etc.), atunci trebuie să-l "ucizi" pe Maestru. *Maestrul este una din ipostazele eroului care îl înfruntă pe Monstru, una din faţadele lui Siegfried*. În contextul visului meu el personifică supraeul nostru cultural creştin orientat spre asceza şi cultivarea atentă a virtuţilor etico-

[7]Mă tem că "sacrificarea" lui Siegfried va sugera cititorului o revanşă primejdioasă a animalităţii fără limite. Observaţiile mele nu pot fi interpretate în această viziune. În realitate, nu avem de-a face cu o bestialitate revanşardă, ci cu o degajare a tensiunilor psihice care se nasc din confruntarea conştient-inconştient. O detaşare senină care ia locul crispării psiho-somatice atît de familiară omului modern.

[8]Toate aceste idei sînt sugerate de simbolismul *mandalei* din visul meu (vezi şi nota 2).

morale[9].

De la Jung la Freud şi viceversa

De la Jung la Freud şi de la Freud la Jung, timp de 17 ani am pendulat mereu între aceşti doi poli esenţiali ai cercetării adîncurilor psihicului nostru. Niciodată nu am putut să mă desprind total de Jung şi să mă declar un partizan al lui Freud şi viceversa. Pentru că Jung a vorbit pentru prima oară, în termenii psihologiei experimentale, despre *Sine*, despre *individuaţie*, despre *unirea contrariilor* şi integrarea (plenitudinea) psihică. El a creat astfel puntea de legătură dintre psihologie şi doctrina mîntuirii, dovedind prin mărturii clinice cum se desenează, în psihicul abisal, procesul realizării de sine.

Freud ne-a arătat ce anume trebuie să integrăm. Pulsiunile sexuale şi agresive, elementele vitale ale vieţii, care au fost intens refulate (şi sublimate) în civilizaţia noastră. El a descris pentru prima oară structura aparatului psihic, a adus probe irefutabile în sprijinul tezei existenţei inconştientului psihic şi ne-a invitat să explorăm acest univers neliniştitor.

La drept vorbind, o psihanaliză completă nu se poate limita la conştientizarea inconştientului freudian şi nici nu se poate cantona numai în orizonturile teoretice, ce-i drept fas-

[9]În realitate, supraeul nostru nu este structurat în întregime după eul său biblic. O mulţime de elemente "păgîne" sînt deja prezente în structura sa. Global însă, etica de orientare creştină - iată o expresie mult mai fericită - opune vieţii instinctive rezistenţe de cele mai multe ori absurde. Supraestimarea şi valorizarea mistică a sărăciei în creştinismul ortodox este un exemplu de exagerare morbidă a superiorităţii culturii în detrimentul naturii.

cinante, ale opticii jungiene. Contrariile - aparente - se ating, se contopesc şi concură la realizarea Totalităţii chiar şi în tărîmul metodologiei autocunoaşterii.

N.B. Regret că nu pot extinde aici studiul materialelor mele, care ţintesc spre procesul de individuaţie, în maniera familiară lui Jung: amplificarea şi analiza comparată apelînd la izvoarele mitologice şi religioase, la alchimie etc. Un element aş mai lămuri totuşi: ipostaza de vehicul a Sinelui din primul meu vis evocă o concepţie mistică ce s-ar putea rezuma astfel: realizarea Sinelui (adică unificarea contrariilor conştient-inconştient, integrarea "răului", reevaluarea şi asimilarea vieţii instinctive etc.) este calea (vehiculul, în sens de disciplină care "conduce" undeva) "înălţării la ceruri", ceea ce este identic cu "Viaţa veşnică".

Cititorul a înţeles, probabil, urmărind analiza sumară a primului meu vis, de ce i s-a rezervat locul sacru, Centrul, odiosului criminal - adică "răului", în sensul amintit mai sus. El, "răul", instinctul la Jung, este acea ***funcţie inferioară*** care aduce cu sine Totalitatea.

LĂMURIRI PRELIMINARE

Cu puține luni înainte de a muri, Jung a avut următorul vis: era aşezat la biroul său şi vorbea unei mulțimi de oameni despre opera sa. Se pare că publicul îl înțelegea în ciuda faptului că opera sa se adresează mai ales specialiştilor.

Acest vis a fost punctul de plecare al cărții, ultima sa carte: "Eseu de investigare a inconştientului", în care el face efortul de a explica pe înțelesul tuturor concepțiile sale psihologice.

Am extras din această ultimă lucrare cîteva texte care se ocupă în mod special de analiza viselor şi am botezat aceste fragmente "Analiza viselor", titlul cărții de față.

Nu m-am limitat la simpla traducere a acestor materiale. În paralel, am oferit şi o serie de note explicative, de sinteze şi aprecieri critice de pe pozițiile freudiene.

Adeseori, critica de pe poziția freudiană este destul de dură, de nemiloasă, creînd senzația că personal mă situez de partea lui Freud în problema controversată a

analizei viselor. Nimic mai fals. Abordarea freudiană nu vine decît să fixeze cadrul gîndirii psihanalitice care, după cum se ştie, nu a debutat cu Jung, ci cu Freud. Acest cadru, care nu neglijează teoria nevrozelor[1], topica freudiană, problema refulării, a refulatului, transferul etc., oferă cititorului o viziune mai amplă asupra fenomenelor descrise şi interpretate de psihologia abisală.

Nu trebuie să ignorăm următorul fapt: de cele mai multe ori în expunerile sale Jung s-a forţat să elimine vocabularul şi problematica freudiană a psihanalizei, înlocuind, unde s-a putut, noţiunile freudiene cu propriile sale expresii. "Umbra", de pildă - care desemnează la Jung tendinţele pe care acesta le neglijează, le ignoră sau le refulează - acoperă de fapt noţiunea de "refulat", la Freud. Jung a încercat să ocolească tot ce a stabilit Freud în teoria şi practica psihanalitică, atunci cînd nu a susţinut că propriile sale descoperiri merg mai departe de viziunea lui Freud (de altfel, Jung şi-a botezat propria sa psihanaliză *psihologie analitică*, pentru a o deosebi de psihanaliza freudiană).

Adeseori în comentariile mele am adus exemplificări de vise interpretate parţial[2], dar care au meritul de a orienta privirea cititorului şi spre o altă manieră de abordare

[1]Foarte des în comentariile mele am pomenit cuvîntul "pacient" tocmai pentru a sugera cititorului că psihanaliza autentică nu se poate lipsi de funcţia sa terapeutică, în sensul freudian al termenului.

[2]În realitate, nici un vis nu poate fi interpretat pînă la capăt. Întotdeauna rămîne ceva necunoscut care ne face să întrezărim indeterminabilul.

a visului, care nu evită chestiunile delicate ale vieții sexuale[3]. Jung a izolat sexualitatea şi dificultățile ei mulțumindu-se să vorbească, la modul cel mai general, despre instincte. După părerea mea, această atitudine produce un mare prejudiciu deoarece atenuează impactul ideilor legate de viața sexuală (şi mai ales de refularea sexualității) asupra mentalității obişnuite[4]. Dacă este adevărat că nu trebuie insistat pe problemele sexuale în mod exagerat, nu trebuie neglijat nici faptul că minimalizarea acestor probleme nu aduce nici ea nimic bun.

Trebuie să mărturisim că dacă înțelegem concepția globală a lui Jung despre *Totalitatea psihică*, despre omul unificat, despre realizarea *Sinelui*, este tocmai pentru că am asimilat în prealabil problemele ridicate de psihanaliza lui Freud, în special cele aflate în directă atingere cu viața noastră sexuală.

În domeniul teoriei arhetipurilor inconştientului colectiv găsim deopotrivă exagerări inadmisibile.

În ultimul capitol tradus şi comentat de mine întîlnim mai multe afirmații hazardate în legătură cu o serie de vise aşa-

[3]Regret, desigur, că dorind să pătrund mai adînc în miezul viselor interpretate a trebuit să renunț uneori la pudoare şi să spun lucrurilor pe nume. Sper ca cititorii să înțeleagă această abatere intenționată de la normele limbajului decent.

[4]Atenuarea acestui impact explică de ce o terapie analitică de orientare exclusiv jungiană nu produce modificări notabile în viața celui analizat. Dacă îi vorbim cuiva despre instinct, despre nevoia de a integra instinctul în viața conştientă, dar nu punem degetul pe rană ca să arătăm în detaliu ce anume trebuie integrat, rămînem la nivelul conferințelor teoretice de psihanaliză. Adică înțelegem multe dar nu putem modifica nimic.

zis arhetipale aparținînd unei fetițe de cîțiva anișori. Observațiile lui Jung sînt deplasate pentru că ignoră, voit sau nu, ceea ce îi sare în ochi unui analist imparțial: aceste vise tratează, cu ajutorul unor materiale simbolice (cu imaginile pe care le găsim din abundență în fabulele şi basmele copilăriei), interese pulsionale care nu au nimic în comun cu filozofia, cu mistica sau cu viața spirituală.

Jung ignoră acest aspect şi se desfăşoară pe pagini întregi încercînd să ne convingă că visele fetiței au un caracter inițiatic şi că nu sînt cu nimic mai prejos decît scenariile mitico-inițiatice ale religiilor antice, decît miturile creştine sau koan-urile Zen etc. El vrea să dovedească astfel că viața noastră spirituală este o răbufnire interioară a inconştientului arhetipal, un act natural de care de care luăm cunoştință prin visele şi viziunile noastre.

Desigur că această idee naşte o serie întreagă de complicații, mai ales pentru că nu vedem clar ce ar trebui să înțelegem prin spiritualitate.

Dacă identificăm "viața spirituală" cu activitatea unui instinct specific, o pulsiune transcendentală, ceva ce urmăreşte unificarea personalității scindate a individului, atunci ne aflăm pe terenul psihanalizei, care poate admite existența unei *funcții psihice totalizante*[5] şi unei fenomenologii aferente.

Dacă "viața spirituală" defineşte fenomene de alt ordin, adică ceea ce Biserica oficială ne cere să credem, atunci viziunile jungiene nu mai au nici o relevanță! Este absolut necesar să lămurim lucrurile în această privință.

Eu cred că Jung a oscilat mereu între o viziune psihică a spiritualității şi una teologică. De aici şi sentimentul

[5] Vezi notele 8 şi 9, cap. V.

pregnant al oricui citeşte opera lui Jung că, la urma urmei, gîndirea autorului rămîne oarecum nelămurită.

NOTĂ:
Notele mele nu au ataşată nici o extensie. Există însă cîteva note care provin de la autor (C. G. Jung) pe care le-am subliniat cu extensia “N.A.”.

ANALIZA VISELOR

I. Importanța viselor

Omul utilizează cuvîntul vorbit sau scris pentru a transmite altuia ce are pe limbă. Limbajul său este plin de simboluri, dar el foloseşte şi semne sau imagini care nu sînt descriptive, precum abrevierile, succesiunile de inițiale ca de pildă O.N.U., U.N.I.C.E.F., U.N.E.S.C.O. Mai există şi mărcile cunoscute ca şi numele de medicamente. Am mai putea adăuga decorațiile şi insignele. Deşi toate acestea nu au semnificație prin ele însele, au căpătat totuşi una (în ochii noştri), prin folosirea lor generalizata sau pentru că le-am atribuit noi una în mod deliberat. Totuşi acestea nu sînt simboluri, ci semne care conduc numai la obiectele cărora le sînt asociate.

Ceea ce numim *simbol* este un termen, un nume sau o imagine care, chiar şi atunci cînd ne sînt familiare în viața cotidiană, posedă totuşi implicații care se adaugă la semnificația lor convențională şi evidentă. Simbolul implică ceva vag, necunoscut sau ascuns pentru noi.

Multe monumente cretane, de pildă, conțin desenul

unei tesle duble. Obiectul ne este cunoscut, dar noi ignorăm implicațiile sale simbolice. Să luăm un alt exemplu, cazul acelui indian care, după o călătorie în Anglia, se reîntoarce acasă şi povesteşte amicilor săi că englezii adoră animalele pentru că a văzut vulturi, lei şi boi în vechile biserici. Nici el nu şi-a dat seama, ca şi mulți creştini, că aceste animale sînt simbolurile evangheliştilor, simboluri derivate dintr-o viziune a lui Ezechiel, care are ea însăşi o analogie cu zeul egiptean al soarelui, Horus cu cei patru fii ai săi. Pe de altă parte, există o sumă de obiecte cunoscute pretutindeni, ca de pildă roata şi crucea, obiecte care au totuşi o funcție simbolică în anumite condiții. Pe bună dreptate natura exactă a ceea ce simbolizează ele rămîne totuşi obiectul speculațiilor şi controverselor.

Aşadar, un cuvînt sau o imagine sînt simbolice atunci cînd implică ceva în plus față de sensul lor evident şi imediat. Acest cuvînt sau această imagine au un aspect "inconştient" mai vast, care nu s-a definit niciodată cu precizie şi nici nu s-a explicat pînă la capăt. Nimeni, de altfel, n-ar putea spera s-o facă. Atunci cînd mintea întreprinde explorarea unui simbol, ea întîlneşte idei care se situează dincolo de ceea ce poate sesiza rațiunea noastră. Imaginea roții poate să ne sugereze, de pildă, conceptul unui soare "divin", dar în acest punct rațiunea noastră este obligată să se declare incompetentă, căci omul este incapabil să definească o ființă "divină". Cînd, în limitele inteligenței noastre, calificăm un lucru drept "divin", nu avem aici decît un cuvînt care se poate fonda pe o credință, dar niciodată pe un dat concret.

Deoarece o mulțime de lucruri se situează dincolo de limitele înțelegerii umane, utilizăm constant termeni sim-

bolici pentru a reprezenta concepte pe care nu putem nici să le definim, nici să le înțelegem complet. Acesta este şi unul din motivele pentru care religiile utilizează un limbaj simbolic şi se exprimă prin imagini. Dar această utilizare conştientă a simbolurilor nu este decît un aspect al unui fapt psihologic de o mare importanță: omul crează simboluri în chip inconştient şi spontan.

Acest fenomen nu este uşor de sesizat. Totuşi trebuie să-l înțelegem dacă vrem să ştim mai mult în privința modului de funcționare a minții noastre. Omul, după cum ne putem da seama îndată ce reflectăm, nu percepe niciodată totul. El poate vedea, auzi, atinge, gusta. Dar informațiile care îi sînt astfel transmise prin văz, auz, simțul tactil, gustativ, depind de numărul, calitatea şi de calitatea simțurilor sale. Simțurile omului îi limitează percepția sa despre lumea care-l înconjoară. Utilizînd instrumente ştiințifice, el poate, într-o anumită măsură, să le atenueze deficiența. De pildă, el poate să-şi extindă aria vizuală sau finețea auzului folosind un binoclu şi, respectiv, un amplificator electronic. Dar chiar şi aparatul cel mai perfecționat nu poate face mai mult decît să-i apropie obiectele îndepărtate şi să facă audibile sunetele slabe. Indiferent de instrumentul folosit omul va ajunge mai devreme sau mai tîrziu la limita certitudinii pe care cunoaşterea ştiințifică nu o poate depăşi.

În plus, percepția realității comportă la noi aspecte inconştiente. Mai întîi, chiar şi atunci cînd simțurile noastre reacționează la fenomene reale, la senzații vizuale sau auditive, ele au fost transpuse din domeniul realității în cel al minții. Iar în mintea noastră ele devin realități psihice a căror ultimă natură nu este cognoscibilă (căci psihicul nu poate fi cunoscut de către propria sa substanță).

Iată de ce există în fiecare experiență un număr indefinit de factori necunoscuți, fără a mai vorbi de faptul că fiecare realitate concretă rămîne întotdeauna necunoscută în anumite privințe, căci noi nu cunoaştem natura ultimă a materiei.

Acestor aspecte inconştiente ale percepțiilor noastre conştiente trebuie să le adăugăm evenimentele de care nu am luat cunoştință în chip conştient. Ele au rămas, cumva, sub pragul conştient. Ele s-au produs, dar noi le-am înregistrat subliminal, fără ştirea noastră. Putem lua cunoştință de aceste evenimente într-un moment de intuiție sau printr-un proces de reflectare profundă, care ne ajută să ne dăm seama *post festum* că ele trebuie să se fi produs. Şi deşi, inițial, nu am apreciat importanța lor emoțională şi vitală, ele țîşnesc mai tîrziu din inconştientul nostru, ca o gîndire de mîna a doua.

Această gîndire se poate manifesta de pildă sub forma unui vis. Este ceea ce se produce de obicei: aspectul inconştient al evenimentelor ne este revelat prin vis, unde se manifestă nu printr-o gîndire rațională, ci printr-o imagine simbolică. Din punct de vedere istoric studiul viselor este cel dintîi care a oferit psihologilor posibilitatea de a întreprinde o explorare a aspectelor inconştiente ale evenimentelor psihice conştiente.

Acestea sînt observațiile care au condus psihologii la presupunerea existenței unui psihic inconştient, cu toate că mulți filozofi şi savanți au refuzat să creadă în aşa ceva. Ei obiectau, naivi, că asemenea presupuneri ar implica existența a două obiecte sau - pentru a exprima lucrurile într-un limbaj obişnuit - a două personalități prezente în acelaşi individ. Ori este tocmai ce implică aceste presupuneri. Nu e nici o nenorocire

pentru omul modern că multe persoane suferă astăzi de această dualitate căci, în principiu, nu este vorba de un simptom patologic. Această dualitate este un fapt normal pe care îl putem observa pretutindeni, în toate epocile. Nevrozatul a cărui mînă dreaptă nu ştie ce face mîna stîngă nu este un caz unic. Faptul că nu observăm această dualitate este efectul unei inconştiențe care se constituie în moştenirea comună a omenirii.

În fond, omul a devenit conştient treptat, pas cu pas, în cursul unui proces care s-a prelungit de-a lungul a numeroase secole, înainte de a ajunge la stadiul de civilizație (al cărui început s-a stabilit arbitrar odată cu inventarea scrierii, în urmă cu circa 4000 de ani î.d.C.). Şi această evoluție este departe de a se fi încheiat căci regiuni vaste ale minții omeneşti sînt încă învăluite în întuneric. Ceea ce noi numim *psyche* nu poate fi identificat în nici un caz cu conştiința noastră şi cu conținutul ei.

Cel care neagă existența inconştientului presupune de fapt că astăzi noi cunoaştem complet psihicul. Iar această presupunere este de o falsitate la fel de evidentă ca şi presupunerea că am cunoaşte astăzi tot ce este de cunoscut în privința universului fizic.

Psihicul nostru face parte din natură, iar enigma sa este la fel de nemărginită. Rezultă că noi nu putem defini nici psihicul şi nici natura. Putem numai să afirmăm convingerea că ele există şi să le descriem, în măsura posibilului, modul de funcționare. Prin urmare, în afara observațiilor acumulate în cursul cercetărilor medicale există argumente logice, cu greutate, care ne incită să respingem afirmații ca "inconştientul nu există". Asemenea afirmații nu fac decît să exprime un

vechi *misoneism*, adică teama de ceea ce este nou şi necunoscut.

Există raţiuni istorice care explică rezistenţă pe care o opunem la ideea unei părţi necunoscute a psihicului. Mintea conştientă este o achiziţie foarte recentă a naturii, şi ea se află încă în stadiu experimental. Ea este fragilă, ameninţată de pericole specifice şi uşor de vătămat. După cum remarcă antropologii, una din tulburările mentale cele mai frecvente la primitivi este "pierderea sufletului", adică o sciziune sau mai degrabă o disociere a conştiinţei.

La popoarele a căror conştiinţă nu a atins încă gradul de dezvoltare al conştiinţei noastre, "sufletul" (sau psihicul) nu este resimţit ca o unitate. Mulţi primitivi cred că omul posedă, în afară de sufletul său propriu, un ***bush soul*** sau suflet animal şi că acest suflet animal se încarnează într-un animal sălbatic sau într-un arbore care capătă atunci un soi de identitate psihică cu individul uman[1]. Este ceea ce eminentul etnolog francez Levy-Bruhl a numit participare mistică[2]. Mai tîrziu, sub presiunea criticilor care s-au opus teoriei sale, el a retractat cele avansate anterior, dar eu cred că adversarii săi greşeau. Este un fenomen arhicunoscut în psihologie

[1]Primitivul resimte anumite componente ale sufletului său ca participînd la o altă ordin, non-umană, de manifestare: animală şi vegetală. Totodată eul său poate să cadă pradă unor emoţii inconştiente - în ambele cazuri disocierea psihică este de necontestat şi mai ales un fapt natural.

[2]***Participarea mistică*** se întemeiază pe credinţa în corespondenţele dintre lume umană şi cea naturală. În virtutea legii corespondenţelor omul poate acţiona asupra naturii imitînd sau simulînd anumite fenomene pe care doreşte să le provoace.

La fel, prin identificare el poate împrumuta eficacitatea simbolică sau reală a obiectelor şi fiinţelor din lumea înconjurătoare. El împărtăşeşte astfel virtuţile lor sau "participă" la excelenţa lor.

posibilitatea individului de a se identifica inconştient cu o altă persoană sau cu un obiect[3].

Această identitate poate căpăta formele cele mai diverse la primitivi. Dacă sufletul animal este identificat cu un animal real, animalul respectiv este considerat un soi de frate al omului. De pildă, un om care ar avea drept frate un crocodil ar putea să înoate fără grijă într-un rîu infestat cu aceste animale. Dacă sufletul animal este asociat cu un copac, atunci orice rău făcut copacului respectiv se răsfrînge automat şi asupra omului, în virtutea unei legături mistice intime între om şi copac.

Unele triburi cred că omul are o pluralitate de suflete. Această credinţă exprimă sentimentul pe care îl au primitivii că fiecare om este constituit din mai multe unităţi distincte, deşi înlănţuite. Aceasta semnifică faptul că sufletul individului este departe de a fi definitiv unificat. Dimpotrivă, el se poate fragmenta în orice clipă sub şocul emoţiilor necontrolate[4].

Aceste fapte cu care ne-au familiarizat studiile antropolo-

---

[3]În visele, fanteziile şi obsesiile omului modern apar adeseori identificări cu animale, forme vegetale, fenomene ale naturii şi chiar cu obiecte anorganice. Un pacient al psihanalizei trăia obsesia vie că după moartea sa se va transforma în piatră. Alt pacient visează că este un taur care se luptă în arenă cu un matador, iar altul că este un păianjen uriaş care prinde în pînza sa o mulţime de victime omeneşti. Cineva a visat la un moment dat că este un vîrtej de vînt.

[4]Este vorba de emoţiile stimulate de evenimentele lumii exterioare. Omul primitiv, ca şi omul modern de altfel, se teme de întîmplările neprevăzute din viaţa sa care i-ar putea induce emoţii puternice, imposibil de controlat. De aceea el caută să le preîntîmpine prin diferite mijloace: respectarea riguroasă a tradiţiei în viaţa de zi-cu-zi, consultarea şi interpretarea diferitelor semne divinatorii etc.

gilor nu sînt chiar atît de străine civilizației noastre mai avansate. Putem fi şi noi cuprinşi de disocieri psihice Putem deveni prada dispozițiilor emoționale şi putem fi profund afectați de ele; putem deveni iraționali, incapabili să ne amintim lucruri importante, care ne privesc pe noi şi pe ceilalți, în aşa fel încît să ne întrebăm "ce m-o fi apucat?". Pretindem că sîntem capabili să "ne controlăm", dar controlul de sine este o calitate remarcabilă prin raritatea ei. Avem doar iluzia că ne controlăm. Un prieten ar putea spune despre noi lucruri de care noi nu sîntem conştienți.

Nu încape îndoială că pînă şi în ceea ce numim un înalt nivel de civilizație conştiința umană nu a atins încă un grad satisfăcător de continuitate. Ea este încă vulnerabilă şi susceptibilă de a se fragmenta.

Această facultate pe care o avem de a izola o parte din psihicul nostru este, de fapt, o caracteristică de mare valoare. Ea ne permite să ne concentrăm atenția pe un singur lucru şi să excludem tot ceea ce ne solicită din alte părți. Dar există o diferență radicală între *decizia* pe care o luăm la un moment dat de a da la o parte şi de a suprima momentan o parte din psihicul nostru *şi o stare* în care fenomenul se produce spontan, fără ştirea şi consimțământul nostru, ba chiar împotriva voinței noastre. Primul proces este o cucerire a ființei civilizate - al doilea corespunde la ceea ce primitivii numesc pierderea sufletului şi, mai aproape de noi, el poate fi cauza patologică a unei nevroze.

Astfel, unitatea conştiinței rămîne ceva precar chiar şi în zilele noastre. Ea se poate fragmenta foarte uşor. Pe de altă parte, facultatea noastră de a ne domina emoțiile - care ni s-ar putea părea dezirabilă dintr-un anumit punct de vedere - nu mai este o calitate, deoarece ea răpeşte varietatea, culoarea, căldura şi şarmul relațiilor umane.

În acest context este necesar să examinăm importanța viselor, a acestor fantezii imateriale, insesizabile, înşelătoare, vagi, nesigure, produse de inconştientul nostru. Pentru a face să se înțeleagă mai bine punctul meu de vedere aş vrea să povestesc cum s-a constituit el treptat în decursul anilor şi cum am fost determinat să concluzionez că visele sînt cîmpul de explorare cel mai accesibil şi cel mai frecvent pentru individul care vrea să studieze facultatea de simbolizare a omului.

Sigmund Freud este primul care a încercat să exploreze empiric fundalul inconştient al minții conştiente. El a pornit de la ipoteza că visele nu sînt produsul întîmplării, că ele au legătură cu gîndurile şi cu problemele noastre conştiente.

O asemenea ipoteză nu avea nimic arbitrar. Ea se baza pe concluzia, la care ajunseseră neurologi eminenți (de exemplu Pierre Janet), că simptomele nevrotice sînt legate de o experiență conştientă. Ba mai mult, că aceste simptome ar fi manifestarea zonelor disociate ale minții noastre, care ar putea deveni conştiente în anumite împrejurări.

La sfîrşitul secolului trecut, Freud şi Josef Breuer au constatat că simptomele nevrotice, isteria, anumite tulburări psihice, comportamentele anormale au în realitate un sens simbolic. Ele sînt, ca şi visele, un mod de expresie a minții noastre inconştiente.

De pildă, un pacient confruntat cu o situație intolerabilă poate fi cuprins de spasme ori de cîte ori încearcă să înghită: el "nu poate înghiți situația." În alte condiții asemănătoare un alt subiect va avea un atac de astm: "atmosfera" căminului său i se pare irespirabilă. Un al treilea suferă de o paralizie a picioarelor: el nu

poate să meargă, altfel spus, nu poate continua să trăiască astfel. Un al patrulea, care vomită tot ceea ce mănîncă, nu poate "digera" vreun fapt degradabil. Aş putea cita multe exemple de acest gen.

Dar aceste reacţii fizice nu sînt decît una din formele prin care se manifestă problemele care ne tulbură inconştient. Aceste probleme se exprimă şi mai frecvent prin vise.

Orice psiholog care a ascultat oamenii ce îi descriu visele lor ştie că simbolurile care apar în vise sînt mult mai variate decît simptomele fizice ale nevrozei. Ele se prezintă sub forma fantasmelor complexe, pitoreşti. Dar dacă analistul, confruntat cu acest univers oniric, utilizează tehnica "asociaţiilor libere", creată de Freud, el realizează că visele pot fi reduse, în final, la anumite scheme fundamentale. Această tehnică a jucat un rol important în dezvoltarea psihanalizei, căci ea l-a pus pe Freud în măsură de a lua visele ca punct de plecare pentru investigarea problemei inconştiente de care sufereau pacienţii săi.

Freud a făcut această remarcă simplă dar penetrantă că dacă încurajăm visătorul să-şi comenteze imaginile viselor sale şi să exprime gîndurile sugerate de ele, el se va trăda şi va revela fundalul inconştient al tulburărilor de care se plînge, fie prin ceea ce zice, fie prin ceea ce omite să zică. La prima vedere, ideile pe care le exprimă visătorul îi pot părea ilogice, străine; curînd, însă, devine relativ uşor de descoperit ce încearcă el să evite, adică gîndirea sau experienţa dezagreabilă pe care vrea să o suprime. Indiferent de şiretlicul folosit pentru a o disimula, fiecare din cuvintele pe care le utilizează ţintesc drept în inima situaţiei.

Psihanalistul vede atît de des celălalt aspect al lucrurilor încît este rar departe de adevăr atunci cînd

interpretează acest amestec de eschivări şi aluzii drept indicele unei conştiințe încărcate[5]. Iar ceea ce el sfîrşeşte prin a descoperi îi confirmă aşteptările.

Pînă aici nu-i putem obiecta nimic lui Freud şi teoriei refulării şi satisfacerii imaginare a dorințelor ca origine aparentă a simbolurilor care apar în vise. Freud a acordat o importanță particulară viselor ca punct de plecare pentru tehnica "asociațiilor libere". Dar, la un moment dat, am început să cred că această manieră de a utiliza bogățiile de fantasme produse de inconştientul nostru în timpul somnului era totodată înşelătoare şi insuficientă. Îndoielile mele au apărut cu adevărat atunci cînd unul din colegii mei mi-a povestit despre o experiență care o avusese în cursul unui voiaj cu trenul în Rusia. Deşi nu cunoştea rusa şi era incapabil să descifreze caracterele alfabetului chirilic, el a sesizat faptul că cuvintele străine pe care le vedea pe panouri şi afişe i-au produs o stare de reverie în care le atribuia tot felul de sensuri posibile.

O idee sugera o alta, încît, în această stare de detentă în care se afla, el înțelese că această "asociație liberă" trezise în sine multe amintiri de odinioară. Printre ele descoperi cu neplăcere subiecte dezagreabile, îngropate de mult în memoria sa, lucruri pe care dorise să le uite şi pe care mintea sa le uitase într-adevăr. El izbutise să descopere ceea ce psihologii numesc "complexe", adică experiențe emoționale refulate,

[5]În realitate, nu conştiința este încărcată, ci inconştientul. Eschivările pacientului nu sînt încercări premeditate de a disimula în fața medicului o gîndire perversă. Aceste eschivări sînt expresia rezistențelor care se opun, în chip inconştient, gîndurilor incompatibile cu atitudinea morală a pacientului .

susceptibile de a provoca tulburări permanente în viața noastră psihică sau chiar simptomele unei nevroze.

Această întîmplare mi-a revelat faptul că nu este necesar să utilizezi visul ca punct de plecare pentru o asociere liberă cînd vrei să descoperi complexele unui pacient. Mi-am dat seama că putem atinge centrul prin orice punct al circumferinței. Am putea porni de la alfabetul chirilic, de la o meditație pe un glob de cristal, de la un rozariu pentru rugăciune, un tablou abstract sau chiar de la o conversație întîmplătoare apropo de un eveniment banal: visul, în această privință, nu are o utilitate mai mare sau mai mică în comparație cu orice alt punct de plecare. Şi totuşi visele au o importanță care le este proprie, chiar dacă sînt adeseori suscitate de o bulversare afectivă în care sînt implicate şi complexele obişnuite ale individului. (Complexele obişnuite ale individului sînt punctele sensibile ale psihicului care reacționează cel mai rapid la o stimulare, la o perturbare exogenă.) Aşadar, am putea să reducem oricare vis la gîndurile secrete care îl bulversează pe individ dacă folosim asociația liberă.

Dar tocmai în această privință am înțeles că, dacă am avut dreptate pînă acum, aş putea afirma pe drept cuvînt că visele au o funcție proprie, mai importantă. Adeseori visele au o structură bine definită, cu un sens vizibil, şi exprimă idei şi intenții subiacente precise, deşi în general acestea din urmă nu sînt imediat inteligibile. Prin urmare, am început să mă întreb dacă nu cumva ar fi mai oportun să acord mai multă atenție formei şi conținutului visului, în loc de a mă lăsa antrenat de asocierea "liberă" şi de înlănțuirea de idei care conduc la complexele pe care le-aş putea atinge la fel de simplu prin alte mijloace.

Această idee nouă a marcat o turnantă în evoluția psihologiei mele. Pornind din acest moment am încetat

treptat să mai urmăresc asociațiile care se îndepărtau prea mult de textul visului. Am decis să mă concentrez mai degrabă asupra asociațiilor care se raportează direct la visul propriu-zis, convins că aceasta exprimă ceva specific pe care inconştientul încearcă să ni-l comunice.

Această schimbare de atitudine cu privire la vise a antrenat şi o schimbare de metodă. Noua mea tehnică trebuia să țină cont de toate aspectele mai vaste şi mai variate ale visului. O poveste povestită de mintea noastră conştientă are un început, o dezvoltare şi o concluzie. Tot astfel se întîmplă şi cu visul. Diferă dimensiunile sale în timp şi spațiu. Pentru a înțelege visul trebuie să-i examinez fiecare aspect, aşa cum ai face-o cu un obiect necunoscut pe care îl tot răsuceşti în mînă pînă ce fiecare detaliu al formei sale îți va fi devenit familiar.

Probabil că este suficient ce am spus pînă acum pentru a face să se înțeleagă cum am fost condus să mă opun din ce în ce mai mult la asocierea "liberă", aşa cum a fost utilizată ea mai întîi de Freud. Intenționam să urmăresc îndeaproape visul însuşi şi să exclud toate ideile şi asociațiile suplimentare pe care le-ar fi putut evoca. Fără îndoială ele puteau să mă conducă la descoperirea complexelor care îi provoacă unui pacient tulburări nevrotice, dar eu aveam în minte un scop mult mai vast.

Există multe alte mijloace care permit identificarea acestor complexe: psihologul, de pildă, poate obține toate cheile care îi sînt necesare utilizînd testele de asociere verbală (cerîndu-i pacientului să asocieze la un număr de cuvinte şi să-i studieze reacțiile). Dar dacă vrem să cunoaştem şi să înțelegem organizarea psihică a personalității totale a unui individ, este esențial să ne dăm seama că visele au un rol mult mai important de jucat.

Aproape toată lumea ştie astăzi, de pildă, că actul sexual poate fi simbolizat (sau, dacă vrem, reprezentat sub o formă alegorică) printr-un mare număr de imagini diferite. Fiecare din aceste imagini poate, printr-un proces de asociere, să ne conducă la ideea de raporturi sexuale, şi la complexele specifice care influenţează comportamentul sexual al unui individ. Dar putem la fel de bine să punem în lumină asemenea complexe graţie unei reverii apropo de un alfabet rus indescifrabil. Prin urmare, am fost determinat să presupun că visul poate conţine un mesaj de altă natură decît simbolul sexual (şi aceasta din motive bine definite). Dau un exemplu:

Cineva visează că introduce o cheie într-o broască, că mînuieşte o bîtă sau că izbeşte într-o poartă cu un berbec. Fiecare din aceste instrumente poate fi privit ca un simbol sexual. Dar faptul că inconştientul a ales una din aceste imagini mai degrabă decît pe celelalte două are de asemenea o mare importanţă şi implică o intenţie. Problema reală este de a înţelege de ce a fost preferată cheia în locul bîtei şi bîta în locul berbecului[6]. Adeseori înţelegem

[6] Problema alegerii de către inconştient a unui simbol sexual mai degrabă decît a altuia ţine, de fapt, de impresiile reziduale datînd din ziua care a precedat visul. Ele sînt reorganizate de procesul de elaborare onirică în aşa fel încît să capete sensul dorit de inconştient (de dorinţa refulată).

Iată, de pildă, un pacient visează că cineva, o persoană importantă, i-a dat cadou o sabie de samurai. Visătorul îşi aminteşte că deunăzi a conversat cu soţia pe marginea simbolismului sexual relevînd faptul că penisul, în vise, ar putea fi reprezentat printr-o sabie. Totuşi, s-ar putea întreba pe bună dreptate Jung, de ce tocmai o sabie de samurai ? Visul ar fi putut alege orice altă sabie pentru a-şi atinge scopul - de ce a optat el, oare, precis, pentru o sabie de samurai? Simplu: deoarece în urmă cu puţine zile visătorul s-a întreţinut cu un

astfel că nu actul sexual a fost desemnat în vis, ci o altă situație psihologică[7].

---

prieten pe marginea diferențelor dintre sabia "noastră" și sabia de samurai. Prietenul i-a spus că sabia de samurai are centrul de greutate asupra mînerului în timp ce sabia noastră - asupra lamei.

[7] În realitate, visul prelucrează și impresii sexuale arhaice chiar dacă nu pare să se axeze pe ele. Este vorba de ***supradeterminare***, de faptul că un vis poate fi interpretat la mai multe niveluri sau poate reproduce mai multe tendințe inconștiente, adeseori contradictorii.

În visul comentat de mine la nota 6 sabia de samurai este un simbol care condensează mai multe aluzii sexuale. Mînerul sabiei - care este centrul de greutate la japonezi - reprezintă sexul masculin, organul viril. Lama sabiei reprezintă sexul feminin - femeia. Faptul că visătorul primește în dar o sabie de samurai evocă dorința acestuia ca persoană care îi oferă sabia - este vorba de un domn care deține o funcție importantă și căruia visătorul îi solicitase sprijinul necondiționat într-o afacere importantă - să prețuiască mai mult solidaritatea masculină (cf. importanța acordată mînerului la sabia de samurai) decît relația sa cu o femeie - în speță soția sa care s-ar fi putut opune cooperării dorite în realitate.

Lama sabiei mai are și semnificație de castrare. Nu este vorba de o castrare genitală: visătorul se teme că bărbatul căreia i-a solicitat sprijinul ar putea "s-o taie" cu el, adică să nu-i acorde sprijinul dorit, influențat de soția sa.

Este interesant de văzut că toate speranțele și temerile prezente în vis își au obîrșia sau modelul în copilăria visătorului. Visătorul a avut parte de o familie dezbinată. Părinții săi au divorțat și el a rămas în sarcina și în îngrijirea mamei. Totuși se simțea solidar cu tatăl său - ar fi dorit să rămînă mai departe cu tatăl său. Tatăl, însă, își găsise o femeie cu care s-a căsătorit ulterior. De aici provine dorința visătorului de azi ca binefăcătorul său să manifeste o solidaritate masculină, adică să nu ofere prioritate femeii (soției) sale etc. *Dorințele intense ale copilului de odinioară revin astăzi - practic neschimbate - în visul omului adult, readuse la viață de circumstanțe exterioare actuale.*

Am spus că visul are și un caracter sexual asupra căruia nu voi insista însă. Mă voi rezuma să spun că el evocă și descoperirea fericită a copilu-

Acest raționament m-a determinat să conchid că numai imaginile şi ideile care fac manifest parte din vis trebuie să fie utilizate pentru interpretarea sa. Visul poartă în el însuşi propriile sale limite. El are o formă specifică, proprie, care ne indică ceea ce raportează la el şi ceea ce nu-i aparține. În timp ce asocierea "liberă" ne antrenează din ce în ce mai departe de materialele originale ale visului printr-un demers în zigzag, metoda pe care am conceput-o ne determină mai degrabă să efectuăm un soi de promenadă circulară care are ca centru imaginea visului. Eu mă învîrt în jurul imaginii visului şi refuz să țin cont de tentativele pe care le face visătorul pentru a se îndepărta. Adeseori am fost înclinat să repet, în cursul practicii mele profesionale, următoarea frază: "Dar să revenim la vis. Oare, ce spune el?"

De pildă, unul din pacienții mei a visat o femeie beată, deşănțată şi vulgară. În vis se pare că era vorba de soția

---

lui de odinioară (visătorul este foarte fericit de darul primit în vis) că posedă un penis ca şi tatăl său.

Trebuie să atrag atenția cititorului asupra faptului că metoda lui Jung de interpretare a viselor se axează pe interesul imediat al visătorului (are un caracter *prospectiv*). Jung refuză să reducă visul la impresiile sexuale infantile, aşa cum o face Freud. El afirmă în repetate rînduri că este interesat nu atît de complexele inconştiente ale pacienților săi cît mai ales de ceea ce face inconştientul cu complexele lor. Astfel, Jung s-ar rezuma să acorde visului interpretat de mine numai sensul său actual legat de interesele curente ale visătorului, trecînd cu vederea reminiscențele arhaice disimulate de noile situații .

Dar el ar putea merge chiar şi mai departe arătînd că sabia este un simbol spiritual. Ea reprezintă spiritul de discriminare, tăios, care este capabil să discearnă realitatea de iluzie. Prin urmare, visătorul primeşte în dar acest spirit de la un maestru asiatic, care nu este decît o încarnare istorică a Sinelui arhetipal.

lui care, în realitate, era complet diferită. Visul l-a tulburat şi a fost respins de îndată pentru caracterul său absurd. Dacă în calitatea mea de medic i-aş fi permis visătorului să se angajeze într-un proces de asociere de idei, el ar fi încercat în mod inevitabil să se îndepărteze cît mai mult posibil de sugestia neplăcută a visului său. În acest caz, el ar fi sfîrşit prin a atinge unul din complexele sale obişnuite, care n-ar fi avut probabil nici o legătură cu soția sa, iar noi n-am fi apucat să ştim ceva cu privire la sensul special al acestui vis.

Oare, ce încerca să-i comunice inconştientul prin această afirmație atît de vizibil falsă? Visul exprima clar ideea unei femei degenerate care avea o legătură strînsă cu viața visătorului. Dar pentru că proiecția acestei imagini asupra soției era nejustificată şi contrazisă de fapte, a trebuit să caut altundeva ceea ce ar fi putut reprezenta această imagine respingătoare.

În Evul Mediu, cu mult înainte ca fiziologii să fi demonstrat că structura glandulară conferă fiecăruia din noi elemente concomitent masculine şi feminine, un dicton afirma că "fiecare bărbat poartă în sine o femeie". Acest element feminin din fiecare bărbat l-am numit ***anima. Anima*** reprezintă, aşadar, o anumită manieră interioară pe care o are bărbatul de a se raporta la anturajul său, manieră pe care o ascunde față de ceilalți şi față de sine. Chiar şi atunci cînd personalitatea vizibilă a unui individ pare normală este posibil ca el să disimuleze față de alții şi de sine însuşi "femeia pe care o poartă în el", a cărei condiție este adeseori deplorabilă.

Cazul pacientului de care vorbesc este asemănător. Aspectul său feminin era departe de a fi frumos. Visul lui îi spunea de fapt: "În anumite privințe te porți ca o femeie

degenerată", şi de aici şocul. (Nu trebuie să conchidem din acest exemplu că inconştientul se preocupă de "porunci morale". Visul nu-i cerea visătorului să se poarte mai frumos. El încerca doar să contrabalanseze influenţa unei conştiinţe false care se încăpăţînează să-i repete pacientului că este un gentleman perfect.)[8]

[8] În exemplul său comentat, Jung încearcă să lămurească cîteva din conceptele cheie ale psihologiei sale. Mai întîi: *interpretarea pe planul subiectului*, adică o orientare personală a interpretării jungiene care atribuie visătorului aspectele psihice şi fizice care apar în visele sale ca atribute ale persoanelor din anturajul său imediat. Acest tip de interpretare nu este însă operant în orice condiţii. Cineva, de pildă ,visează că şeful său de la serviciu este un homosexual. Visul aparţine unei femei care asociază pe marginea ideii de homosexualitate masculină dispreţul feminin faţă de bărbatul care rămîne rece la seducţiile femeii. În realitate, visul pacientei este expresia aversiunii ei faţă de şeful care nu-i acordă decît o atenţie profesională. În acest caz, interpretarea jungiană pe planul subiectului ar fi eludat situaţia socială specifică a pacientei, atracţia ei irezistibilă de şef, dorinţa de a-l seduce şi aversiunea ei faţă de indiferenţa şefului la farmecele ei. În cel mai bun caz, Jung ar fi afirmat că pacienta se poartă ca un bărbat, ceea ce, de fapt, nu era departe de adevăr - pacienta avea într-adevăr o conduită masculină pronunţată. Totuşi, interpretarea lui Jung nu ar fi epuizat semnificaţiile visului.

În al doilea rînd, Lung introduce conceptul de "anima". *Anima* personifică la bărbat sfera sa emoţional-afectivă. *Anima* este totodată un arhetip, adică un dat colectiv care ţine de ereditatea speciei.

În fine, conceptul de *compensaţie:* inconştientul compensează prin vise atitudinea unilaterală a conştiinţei visătorului (în fond, a conduitei sale morale, etice, spirituale, sociale).

Exemplul utilizat în scop didactic de Jung nu rezolvă însă problema semnificaţiei visului pacientului său. Jung ar fi trebuit, de pildă, să se întrebe de unde provine, oare, înclinaţia morbidă a visătorului de a se purta ca o femeie degenerată? El ar fi trebuit să investigheze natura relaţiei pacientului cu soţia sa.

Este probabil ca soţia, care era în realitate contrariul unei destrăbălate, să fi "păcătuit" tocmai printr-un exces de cumînţenie şi pudoare. Adeseori, o educaţie severă, care recuză înclinaţiile erotice, "beţia" simţurilor

Este uşor de înţeles de ce visătorii tind să ignore sau chiar să respingă mesajul care le este astfel comunicat. Conştiinţa rezistă natural la tot ceea ce este inconştient şi necunoscut. Am semnalat deja existenţa la popoarele primitive a ceea ce antropologii au numit "misoneism", adică o teamă profundă, superstiţioasă, de nou. În faţa evenimentelor dezagreabile, primitivii au aceleaşi reacţii ca şi animalul sălbatic.

Dar omul "civilizat" reacţionează la fel în faţa ideilor noi, ridicînd bariere psihologice pentru a se proteja împotriva şocului de a înfrunta o noutate. Vedem aceasta limpede din reacţiile individului confruntat cu propriile sale vise, cînd ele îl obligă să admită o gîndire care îl surprinde[9].

Mulţi precursori din domeniul filozofiei, al ştiinţelor sau al literaturii, s-au izbit de conservatorismul înnăscut al contemporanilor lor. Psihologia este o ştiinţă dintre

---

descătuşate de orice interdicţie morală, excelînd în schimb prin "curăţenie" excesivă, face din femeie un fel de sfîntă frigidă inaccesibilă dorinţelor mult mai pămînteşti ale bărbatului. Aşadar, visul comentat de Jung ar fi putut însemna cu totul altceva. El ar fi exprimat dorinţa soţului de a avea o soţie mai "desfrînată", adică mai accesibilă nevoilor sale erotice. Un vis erotic în sens freudian.

[9] Adeseori, rezistenţele pacientului, refuzul său de a admite de-a gata ideile penibile vehiculate de vise, sînt binevenite, mai ales atunci cînd, ca şi în exemplul comentat de Jung, terapeutul se pripeşte cu interpretarea sa.

"Rezistenţa pe care o opune pacientul interpretării analistului - scrie Jung altundeva - nu este întotdeauna o reacţie eronată; ea indică mai degrabă, cu siguranţă, că ceva nu merge. Fie că pacientul nu a atins încă nivelul de înţelegere necesar, fie că interpretarea lasă de dorit" (C.G. Jung, "Essai d'exploration de l'inconscient", Denoel 1964, p. 103) .

cele mai tinere şi se izbeşte de o formă extremă de misoneism atunci cînd încearcă să elucideze ce se petrece în inconştient

II. Trecutul şi viitorul în inconştient

Pînă acum am schiţat unele principii pe care m-am bazat pentru a aborda problema viselor, căci atunci cînd vrem să explorăm această facultate pe care o are omul de a produce simboluri visele constituie materialul cel mai important şi cel mai accesibil examenului nostru. Este necesar să ţinem cont aici de un punct esenţial: visul trebuie tratat ca un fapt în privinţa căruia nu trebuie să avem o idee preconceputǎ, în afară de aceea că el are oarecum un sens, fiind o expresie specifică a inconştientului[1].

[1] Jung revine neîncetat asupra diferenţei dintre metoda sa de interpretare a viselor şi cea a lui Freud. Şi aceasta pentru că, în fond, ceea ce respinge Jung la abordarea freudiană este accentul pus pe refularea pulsiunilor sexuale.

Definiţia visului lui Freud comportă în general următoarele aspecte: 1. visul este împlinirea deghizată a unei dorinţe refulate (inconştiente); 2. această dorinţă este de natură sexuală (a nu se confunda cu erotica genitală); 3. dorinţa refulată are un caracter infantil (în sensul că refularea s-a operat într-o perioadă arhaică a experienţei individului). Toate aceste idei

Ar fi dificil să dăm acestor principii o expresie mai modestă. În pofida disprețului pe care îl arătăm față de inconştient, fiecare trebuie să admită că el trebuie să fie explorat. Inconştientul se situează în cel mai rău caz la nivelul unui păduche care, la urma urmei, se bucură de interesul onest al entomologiei. Dacă cineva care a dobîndit ceva cunoştințe şi experiențe în privința viselor crede că ele nu sînt decît fenomene haotice, lipsite de sens, e perfect liber să o facă. Dar dacă le priveşte ca

---

conduc la consecințele semnalate în întreaga operă freudiană, printre care şi aceea că visul nu are decît o importanță clinică. Interpretarea viselor este unul din adjuvanții majori ai terapiei psihanalitice. Ea readuce în conştiința visătorului emoții şi impresii, traumatisme şi fixații la traume situate, după cum am mai spus, în prima copilărie. Interpretarea orientează terapia, efortul de suprimare a simptomelor nevrotice, indicînd cauza inconştientă a afecțiunii de care suferă pacientul.

Jung dezbracă visul de această sarcină pur terapeutică. Terapia jungiană este, în acest sens, mai degrabă o formă de stimulare a dezvoltării spirituale a individului, de vreme ce inconştientul său deține cheile evoluției sale (arhetipurile) şi soluțiile salvatoare ale disocierilor psihice. Pentru Jung o disociere psihică nu se rezumă la o nevroză sau la o psihoză, în sensul psihiatric al termenilor. Disocierea este la Jung expresia unei unilateralități a conştiinței subiectului care eludează, în virtutea unei educații limitate, trebuințe şi aspirații sufleteşti ce țin de domeniul atins de obicei de disciplinele spirituale, de religii.

În acest din urmă sens, teoria jungiană este o transpunere psihologică a itinerarelor spirituale cu care ne-a familiarizat tradiția, şi care îşi propun unificarea omului prin fuziunea cu divinul.

Dar Divinul îşi are locul în suflet, afirmă Jung. El este arhetipul Sinelui, totalității. Un complex psihic colectiv, înnăscut, caracterizat printr-o energie specifică şi, concomitent, printr-o serie de reprezentări (fantasme) specifice care capătă, de-a lungul timpului, expresii culturale. Cît priveşte energia arhetipului, ea se traduce printr-o emoție numinoasă care calchiază experiența mistică a lui Dumnezeu a oamenilor religioşi.

evenimente normale (şi sînt aşa ceva), trebuie să presupună că ele au o cauză raţională sau măcar un scop dacă nu chiar ambele la un loc.

Să privim mai îndeaproape felul în care sînt corelate conţinuturile conştientului şi inconştientului minţii noastre. Să luăm un exemplu familiar pentru toţi. Realizaţi subit că nu vă mai reamintiţi ceea ce doreaţi să spuneţi, deşi ideea fusese perfect clară cu o clipă mai înainte. Sau, sînteţi pe cale să-l prezentaţi pe unul din prietenii dvs., dar numele lui vă scapă chiar în momentul în care urmează să-l pronunţaţi. Pretindeţi că nu vi-l mai amintiţi. În realitate, ideea a devenit inconştientă sau cel puţin s-a separat temporar de mintea conştientă. Acelaşi fenomen se produce la nivelul simţurilor. Dar ascultăm o notă continuă situată la limita audibilului ni se pare că sunetul se întrerupe la intervale regulate, pentru a se relua iar. Aceste oscilaţii se datorează unei creşteri şi descreşteri periodice a atenţiei noastre şi nu unei schimbări a notei.

Dar atunci cînd ceva scapă minţii conştiente acest lucru nu încetează de a exista, cum nici maşina care dispare la colţul străzii nu se dizolvă în neant. N-am făcut decît să o pierdem din vedere. Şi după cum putem revedea această maşină mai tîrziu, putem de asemenea să regăsim gîndurile pe care le-am pierdut momentan.

O parte din inconştient consistă deci dintr-o mulţime de gînduri, de impresii, de imagini uitate temporar care, deşi sînt pierdute pentru mintea noastră conştientă, continuă să o influienţeze[2]. Un om distrat, a cărui minte "a

[2] Jung descrie aici ceea ce prima topică freudiană a numit "preconştient". Un gînd, o impresie, o idee - conştiente - pot deveni latent inconştiente. Această latenţă presupune faptul că ele pot reveni în mintea conştientă dacă facem efortul de a ni le reaminti.

luat-o razna", traversează o cameră pentru a căuta ceva. Îl vedeți oprindu-se, perplex. A uitat ce avea de gînd să facă. Mîinile lui răscolesc obiectele de pe masă ca şi cum ar fi prada unui acces de somnambulism. El şi-a uitat intenția inițială, dar rămîne ghidat de ea în mod inconştient. Apoi îşi aminteşte ce dorea să facă.

Dacă observați comportamentul unei persoane nevrozate, o vedeți făcînd o grămadă de lucruri într-o manieră aparent conştientă sau deliberată. Şi totuşi, dacă îi puneți întrebări, realizați că habar nu are de ce se întîmplă, că ea are altceva în minte. Ea aude fără a auzi. Vede fără a vedea. Ştie, fără a şti[3]. Asemenea exemple sînt atît de răspîndite încît specialistul înțelege rapid că conținutul inconştient al minții provoacă acelaşi comportament ca şi cel conştient şi că nu putem niciodată să determinăm cu certitudine, în acest caz, dacă un gînd, un cuvînt sau o acțiune sînt sau nu conştiente.

Acest tip de comportamente i-au incitat pe mulți medici să respingă ca fiind mincinoase afirmațiile istericilor. Indivizii de acest gen fac cu siguranță mai multe declarații false decît media oamenilor, dar "minciună" nu este termenul cel mai potrivit. De fapt, starea lor mentală provoacă o incertitudine a comportamentului, pentru că mintea lor conştientă suportă eclipse imprevizibile datorită unei interferențe cu inconştientul[4]. Chiar şi

[3] În sensul că persoana respectivă nu este atentă la ceea ce face, spune, gîndeşte. Există o serie întreagă de acte reflexe care ne permit să acționăm fără a mobiliza mintea conştientă în direcția acțiunii .

[4] Interferența inconştientului în scurtele momente de eclipsare a minții conştiente este un fenomen psihic de alt ordin decît cel creionat mai sus. În descrierea lui Jung este vorba de persoane distrate care acționează reflex în timp ce gîndurile lor se abat de la ceea ce fac. Există însă şi

senzațiile lor tactile pot fi marcate de aceste fluctuații. La un moment dat, o persoană isterică va simți acul cu care îi înțepăm brațul. În clipa următoare însă ea nu va mai simți nimic Dacă reuşim să-i concentrăm atenția pe un punct dat, rezultă o anestezie completă a întregului corp pînă cînd tensiunea care provoacă această suprimare momentană a oricărei senzații se va fi dizolvat. Percepția senzorială este atunci imediat stabilită. Dar în tot acest timp pacientul a înregistrat inconştient ce i s-a întîmplat.

Medicul poate observa clar acest proces atunci cînd hipnotizează un astfel de pacient. Este uşor de demonstrat că pacientul a înregistrat corect fiecare detaliu. Înțepătura de ac sau remarca făcută în timpul eclipsei de conştiință pot fi reamintite la fel de exact de parcă n-ar fi existat nici anestezie şi nici "uitare". Îmi amintesc de o femeie care a fost adusă la clinică într-o stare de confuzie totală. O zi mai tîrziu,

---

situații de altă natură. De pildă, atunci cînd dorim să ne arătăm bucuria de a revedea o rudă apropiată şi comitem "un act ratat", adică în loc de a rosti un bun venit, rostim cu totul altceva, care exprimă contrariul. În acest caz, spunem că intenția noastră conştientă a fost substituită de una inconştientă şi trebuie să presupunem că mesajul nostru nepotrivit corespunde şi el unei intenții (inconştiente). Prin urmare, avem de-a face cu un inconştient dinamic care intersectează mintea conştientă şi se substituie ei.

Conținuturile acestui inconştient sînt de cele mai multe ori imorale şi respinse pe acest motiv din mintea conştientă. În cazul nostru, putem deduce existența în inconştient a unei tendințe ostile față de ruda respectivă şi de aici urarea noastră nepotrivită. Dar această tendință ostilă contravine respectului pe care ar trebui să i-l purtăm rudei şi de aceea este refulată, respinsă din mintea conştientă. Însă ostilitatea nu dispare atunci cînd este refulată (de aceea vorbim de caracterul ei dinamic) şi se reîntoarce în mintea conştientă cînd anumite condiții îi permit.

Ceea ce s-a refulat Freud numeşte "refulat". Refulatul care se reîntoarce s-a numit "(re)întoarcerea refulatului". Aceste noțiuni sînt fundamentale în psihanaliza freudiană.

cînd şi-a recăpătat conştiinţa, ea ştia cine este, dar nu ştia nici unde se află, cum sau de ce a venit aici şi nici măcar data sosirii ei. Şi totuşi, îndată ce a fost hipnotizată, ea mi-a povestit cum s-a îmbolnăvit, cum a venit la clinică şi cine a primit-o. Toate aceste detalii puteau fi verificate. Ea mi-a putut spune chiar şi ora la care a venit, întrucît la intrare exista un ceas. Sub hipnoză, memoria sa era la fel de clară ca şi cum ar fi fost conştientă tot acest timp.

Atunci cînd discutăm despre aceste probleme, trebuie să ne raportăm în general la dovezi extrase din observaţiile clinice. Acesta este motivul pentru care mulţi din cei care ne critică cred că inconştientul, cu toate manifestările sale subtile, aparţine numai domeniului psiho-patologiei. Ei consideră toate aceste manifestări ale inconştientului ca un simptom de nevroză sau de psihoză, fără raport cu starea mentală normală. Dar fenomenele nevrotice nu sînt nicidecum produsul exclusiv al unei maladii. Ele nu sînt de fapt decît exagerări patologice ale fenomenelor normale, mai uşor de observat tocmai în virtutea acestei exagerări. Simptomele isterice pot fi observate la orice persoană normală, însă ele sînt atît de firave încît de obicei nu le observăm.

A uita, de pildă, este un proces perfect normal în care unele din ideile noastre conştiente îşi pierd energia specifică pentru că atenţia noastră este îndreptată spre altceva[5]. Atunci

[5] Jung insistă în continuare asupra caracterului natural al amneziei de tip isteric. Dar această amnezie nu are nimic din naturalul evocat de autor. Jung încearcă să evite iar şi iar teoria freudiană despre cenzura psihică, despre refulare şi refulat fenomene psihice studiate de Freud şi care constituie elemente esenţiale ale psihanalizei freudiene.

În realitate, o bună parte a amneziilor noastre au sens şi semnificaţie. Reprezentările care cad parţial sau total în uitare sînt legate cumva de

cînd interesul nostru se deplasează spre altceva, el lasă în urmă lucrurile de care ne-am preocupat pînă acum, tot aşa cum un proiector luminează o nouă parte din peisaj lăsînd restul în întuneric. Este inevitabil, căci conştiinţa nu poate conserva decît un mic număr de imagini în plină claritate, în acelaşi timp, şi chiar în acest caz există fluctuaţii de claritate. Dar ideile uitate nu au încetat să existe. Deşi nu stă în puterea noastră să le reproducem voluntar, ele sînt prezentate într-o stare subliminală, dedesubtul pragului amintirii, de unde pot reveni în mintea noastră în orice moment, adeseori după ani de uitare aparent totală[6].

Vorbesc aici despre lucrurile pe care le-am văzut sau auzit conştient şi pe care le-am uitat mai apoi. Dar ni se întîmplă tuturor să vedem, să auzim, să simţim, să gustăm lucruri fără să le remarcăm, fie pentru că atenţia noastră este ocupată altundeva, fie pentru că excitaţia transmisă simţurilor noastre este prea slabă pentru a lăsa în noi o impresie conştientă. Inconştientul, totuşi, le-a notat, şi

---

ceea ce am numit deja "refulat" . Nevroza nu este altceva decît o expresie de compromis a refulatului. Simptomele nevrotice dispar îndată ce pacientul este capabil să conştientizeze tendinţa refulată. Practica terapiei psihanalitice constă, în mare, în efortul de a conştientiza refulatul. Sigur că adeseori simpla conştientizare nu este suficientă - mai este nevoie de o clarificare şi reorientare a conduitei pacientului.

Încercarea lui Jung de a eluda aceste probleme sau de a le minimaliza provine din dorinţa lui de a respinge tot ce este freudian în psihologia sa. Astfel se face că visele, la Jung, devin fenomene naturale ale psihicului, iar aspectul lor absurd la prima vedere - aspect pus pe socoteala deformărilor operate de cenzura visului, la Freud - decurge din specificul unui pretins limbaj oniric care pare cifrat pentru mintea conştientă.

[6] În psihanaliză trebuie făcută distincţia între impresiile subliminale care pot reveni oricînd în mintea conştientă şi impresiile refulate, care sînt asociate unor tendinţe inconştiente refulate.

aceste percepții senzoriale subliminale joacă un rol important în viața noastră cotidiană[7]. Fără ca să ne dăm seama, ele au o influență asupra modului în care reacționăm în fața evenimentelor și a oamenilor.

Un exemplu limpede în acest sens mi-a fost furnizat de către un profesor care se plimba la țară împreună cu unul din elevii săi, şi care era absorbit de o conversație serioasă. Brusc, el remarcă faptul că firul gîndurilor sale fusese întrerupt de un val imprevizibil de amintiri datînd din prima sa copilărie. Nimic din ce urma să spună nu părea să aibă vreun raport cu aceste amintiri. Privind înapoia lui realiză că mersese pe lîngă o fermă atunci cînd i-a apărut prima amintire din copilărie. El îi propuse elevului său să se reîntoarcă pînă în locul unde apăruseră aceste fantasme. Îndată ajuns acolo, remarcă un miros de gîşte şi realiză îndată că tocmai acest miros îi declanşase talazul amintirilor[8].

În tinerețea sa crescuse la o fermă de gîşte aşa încît

[7] Inconştientul care "notează" impresiile noastre subliminale este, fără îndoială, o figură de stil. În realitate, nu există un inconştient în sensul definit de Jung: un soi de bandă magnetică pe care se imprimă impresiile noastre. Nu există nici o entitate organică ce ar putea fi asimilată inconştientului. Noțiunea de "inconştient" traduce de fapt ideea că orice pulsiune psihică începe prin a fi inconştientă şi tinde să se conştientizeze, dacă i se permite accesul la mintea conştientă (de către cenzura psihică). Jung se referă aici mai degrabă la facultatea de memorare a minții noastre. Dar, memoria şi inconştientul sînt două noțiuni care nu au nimic în comun. Ideea că înregistrarea impresiilor se face în chip inconştient, fără ştirea noastră, este singura relație, formală, pe care o putem stabili între afirmațiile lui Jung şi ceea ce psihanaliza freudiană a numit "inconştient".

[8] Aici se află fără îndoială sursa fenomenelor catalogate la capitolul "déja vu", care sînt puse de parapsihologi pe seama vieților anterioare.

mirosul lor caracteristic lăsase în el o impresie durabilă, dar uitată. Trecînd prin fața fermei în cursul plimbării sale, el înregistrase subliminal acest miros şi percepția inconştientă îi amintise experiențele, de mult uitate, ale copilăriei. Percepția fusese subliminală deoarece atenția sa era angajată altundeva, iar excitația nu fusese atît de puternică încît să atingă direct mintea conştientă. Cu toate acestea, ea făcuse să reapară aceste amintiri "uitate".

Acest efect pe care îl au percepțiile inconştiente de a declanşa o succesiune de fenomene psihice poate explica apariția simptomelor nevrotice, dar şi a amintirilor benigne, atunci cînd o imagine, un miros, un sunet, ne amintesc circumstanțe trecute.

O fată tînără, de pildă, ar putea lucra în biroul său plină de sănătate şi de voie bună. O clipă mai tîrziu, ea are o migrenă acută şi manifestă şi alte semne de deprimare. Fără să fi remarcat conştient, ea a auzit sirena de vreme rea a unui vapor, departe, şi aceasta i-a amintit inconştient mîhnirea pe care i-a produs-o plecarea bărbatului iubit, mîhnire pe care încercase s-o uite[9]. Alături de procesul normal de uitare, Freud a descris multe cazuri care implică uitarea unor amintiri dezagreabile, amintiri pe care vrem să le uităm.

După cum a remarcat Nietzche, atunci cînd mîndria noastră este lezată, memoria preferă adeseori să cedeze. De aceea găsim printre amintire uitate multe fapte rămase în stare subliminală şi pe care nu le putem reproduce voluntar

[9] Sunetul sirenei readuce pe tapet amintirea iubitului şi totodată suferința sufletească datorată despărțirii. Totul se petrece însă la un nivel inconştient. La nivelul conştientului tînăra nu înregistrează decît o indispoziție, un început de deprimare. Această indispoziție poate fi numită simptom nevrotic.

pentru că sînt dezagreabile şi incompatibile. Psihologii numesc aceasta refulare. Un exemplu ar putea fi acela al secretarei care este geloasă pe una din asociatele patronului. Ea uită întotdeauna s-o invite pe această persoană la conferinţe, deşi numele său figurează pe lista pe care o utilizează. Dar dacă îi atragem atenţia asupra acestui fapt, ea răspunde că a "uitat" sau că a fost distrată. Ea nu va admite în ruptul capului, nici măcar în forul ei interior, motivul autentic al acestei omisiuni[10].

[10] Rolul refulării în expunerea lui Jung este, după cum se vede, foarte vag. Pentru Jung, refularea este practic identică cu uitarea, aşa încît el nu pomeneşte nimic de instanţele psihice aflate în conflict, de dialectica conştient-inconştient. În exemplul său, secretara uită s-o invite pe asociata patronului pentru că este geloasă pe aceasta. Uitarea este pusă în legătură cu gelozia. În realitate, avem aici un conflict puternic între dorinţa ei erotică de a-şi păstra şeful numai pentru ea şi etica profesională care îi cere să execute ordinele patronului şi să o invite pe asociată. Să mai adăugăm la etica profesională şi educaţia morală care, în viaţa curentă, ne interzice să dăm curs ostilităţii faţă de semenii noştri.

Adeseori, atît etica profesională, cît şi cea morală pot merge pînă la excese scrupuloase care nu mai au nimic raţional în ele. Este cazul unui pacient care următorul vis repetitiv:

El visează că munceşte din greu într-un atelier tehnic, numai în schimbul de noapte, singur cuc, în condiţii mizerabile. Cu toate astea este scrupulos în privinţa muncii sale; mai mult chiar, nu se sinchiseşte nici de faptul că nu are un contract de muncă, aşa că munceşte practic pe degeaba. "În realitate - afirmă visătorul - numai un ***nebun*** ar putea face aşa ceva!" - "Să munceşti într-un atelier, într-o mizerie cumplită, noapte de noapte şi fără salariu, mi se pare absurd", mai precizează el.

Confruntat cu vise neplăcute de acest gen, Freud a lansat două ipoteze explicative: prima, avem de-a face cu un vis de parvenitism. Este cazul insului care s-a ridicat de jos şi a ajuns pe o poziţie socială foarte înaltă iar acum îşi savurează reuşită amintindu-şi în vis de unde a plecat. A doua ipoteză aduce în discuţie o tendinţă masochistă inconştientă, care se manifestă prin intermediul visului. A te pune în condiţiile de muncă cele mai

Mulţi oameni comit eroarea de a supraestima rolul voinţei şi cred că nimic nu se poate petrece în mintea lor fără a fi premeditat. Dar trebuie să învăţăm să facem o distincţie minuţioasă între conţinuturile intenţionate şi neintenţionate ale minţii. Primele derivă din personalitatea eului. Celelalte, în schimb, ţîşnesc dintr-o sursă care nu este identică cu eul şi este inversul său. Acest "invers" este cel care a incitat-o pe secretară să uite invitaţia.

Există multe motive care ne fac să uităm ceea ce am remarcat sau simţit. Există tot atîtea maniere de a

---

jalnice înseamnă a te coborî în ochii tăi, a te umili.

Totuşi, problema pe care o pune visul nostru este de ce, oare, visătorul asociază la scenariul visului său ideea că se comportă ca *un nebun*? "Poate că vreau să fiu mai catolic decît Papa", adaugă el. Altfel spus, pacientul este un ins formidabil de exigent cu sine refuzînd "s-o lase mai moale" chiar şi atunci cînd condiţiile exterioare sînt deplorabile. Există oameni care dau cel mai bun randament în asemenea condiţii. Există anumite caractere sau firi care se înverşunează tocmai în împrejurările de viaţă cele mai mizerabile.

Analiza a mai scos la iveală un fapt curios: cuvîntul "nebun" folosit de visător nu trebuie luat ca atare; el nu indică nimic nici în privinţa sănătăţii psihice şi nici în sensul figurat de prost, de om lipsit de minte, de "bătut în cap" etc. "Nebun" exprimă *sentimentul inadecvării*, ca în expresia *ne-bun*, adică *nu-e-bun*! Visul îi arată pacientului că se comportă în viaţa sa ca un om ne-bun, un om care nu este bun, şi de aceea are tot timpul să-şi reproşeze cîte ceva. Pe acest fond, masochist, de auto-subestimare se dezvoltă, în compensaţie, o conduită extrem de scrupuloasă - care poate merge pînă la manie - în toate domeniile vieţii sale.

Înclinaţia morbidă de a se minimaliza, de a-şi subestima valoarea, realizările indiscutabile, provine din două surse. Una este cea pe care am sugerat-o deja: firea individului sau ceea ce am putea numi caractere ereditare. A doua provine din experienţele nefericite ale copilăriei care au lăsat urme durabile.

Visul nostru implică toate aceste elemente şi insistă implicit asupra absurdităţii eforturilor visătorului, încît putem spune că sentimentul absurdului este indiscutabil refulat la pacient.

ne aminti aceste lucruri. Un exemplu interesant ne este furnizat de criptomnezie - o amintire disimulată.

Un autor dezvoltă o serie de argumente sau scrie scenariul unei povestiri urmărind continuu un plan prestabilit cînd brusc se angajează într-o direcție divergentă. La prima vedere, pare să-i fi venit o idee nouă, o imagine diferită sau o intrigă secundară, inedită. Dacă îl întrebați ce a provocat această digresiune, el nu va fi capabil să vă spună. Poate că nici n-a remarcat măcar schimbarea de direcție a gîndirii sale, deşi a scris ceva total nou despre care inițial nu avea nici cea mai mică idee. Totuşi putem uneori să arătă că ceea ce a scris se aseamănă îndeaproape cu opera altui autor, operă pe care crede că nu va fi văzut-o niciodată.

Am găsit un asemenea exemplu fascinant în cartea lui Nietzsche "Aşa grăit-a Zarathustra", în care autorul reproduce aproape cuvînt cu cuvînt un incident consemnat într-un jurnal de bord al unui vapor din 1686. Din întîmplare, citisem relatarea acestui incident într-o lucrare publicată în 1835 (cu o jumătate de secol înainte ca Nietzche să-şi scrie cartea). Iar atunci cînd am găsit acelaşi pasaj în "Aşa grăit-a Zarathustra" am fost frapat de stilul său particular, diferit de al lui Nietzsche. Am fost convins că Nietzsche trebuie să fi citit şi el cealaltă carte. I-am scris surorii sale, care mai trăia încă, şi ea mi-a confirmat că ea şi fratele său citiseră efectiv cartea împreună cînd ea avea 11 ani. În acest context nu cred că Nietzche ar fi comis deliberat un plagiat; mai degrabă cred că acea întîmplare reapăruse inopinat din inconştientul său cincizeci de ani mai tîrziu.

În cazurile de acest gen există într-adevăr o rememorare a amintirilor chiar dacă nu ne dăm seama. Acelaşi lucru poate să i se întîmple unui muzician care a auzit cînd

era copil nişte cîntece populare ce i se prezintă la maturitate sub forma unei mişcări simfonice. O ideea sau o imagine a retrecut din inconştient în conştient.

Tot ce am spus în prezent despre inconştient nu este decît o schiță superficială despre natura şi funcționarea acestei părți complexe a psihicului uman. Totuşi este posibil ca ea să ne ajute să înțelegem conținutul materialului subliminal din care se pot produce spontan simbolurile viselor noastre. Acest material subliminal poate cuprinde tot soiul de trebuințe, de impulsuri şi intenții, de percepții şi intuiții, de gînduri raționale sau iraționale, de concluzii, inducții, deducții şi premise. El poate cuprinde o întreagă gamă de sentimente. Oricare dintre aceste fenomene psihice poate deveni parțial, temporar sau definitiv inconştient.

Acest material a devenit inconştient pur şi simplu pentru că nu mai exista, ca să spunem aşa, loc pentru el în mintea conştientă. Unele din gîndurile noastre îşi pierd energia efectivă şi devin subliminale (adică nu mai primesc aceeaşi cantitate de energie conştientă) pentru că nu mai au pentru noi acelaşi interes, pentru că nu mai au nici o legătură cu ceea ce ne preocupă sau pentru că, dintr-un motiv oarecare, dorim să le îndepărtăm din mintea noastră[11].

[11] Refularea, asupra căreia - după cum am observat deja - Jung nu stăruie, nu este totuna cu uitarea. Pe de altă parte, atît refularea cît şi uitarea nu sînt fenomene psihice premeditare. Refularea este un act mecanic, aşa cum este respirația sau defecația. Refulatul nu părăseşte mintea conştientă pentru că nu mai există loc pentru el, ci pentru că este respins, alungat, împiedicat să se conştientizeze. Schema de inconştient oferită de Jung, este o schemă statică; după cum am mai spus, inconştientul descris de Jung este preconştientul, atunci cînd nu devine o funcție psihică de sine stătătoare sau o entitate mistică.

De fapt, a uita este normal şi necesar în această privinţă, deoarece astfel se face loc în mintea noastră pentru noi impresii, noi idei etc. Dacă această uitare nu s-ar produce, întreaga noastră experienţă ar rămîne în stare subliminală, iar mintea noastră ar fi stînjenită pînă la insuportabil. Acest lucru este în aşa măsură de cunoscut astăzi încît toţi cei care au habar de ceva psihologie îl recunosc.

Totodată, la fel cum conţinuturile conştiente ale minţii noastre pot dispărea în inconştient, tot astfel alte conţinuturi, noi, care nu au fost niciodată conştiente, pot apărea. Putem avea impresia, de pildă, că ceva este pe punctul de a pătrunde în conştient, că "ceva pluteşte în aer", că "e ceva necurat la mijloc". Descoperirea că inconştientul nu este doar un simplu depozitar al trecutului nostru, că el este umplut de asemenea cu germenii situaţiilor psihice şi ideilor viitoare, a determinat noutatea atitudinii mele proprii cu privire la psihologie. Există un mare număr de controverse în acest sens, însă nu încape îndoială că pe lîngă amintirile unui trecut îndepărtat care a fost conştient pot apărea din inconştient şi idei noi, creatoare, conţinuturi care nu au fost niciodată conştiente. Ele se nasc din profunzimile obscure ale minţii noastre ca un lotus şi constituie o parte foarte importantă a psihicului subliminal[12].

---

[12] Profesorul Culianu, reputatul savant dispărut prematur dintre noi, arăta, nu fără justeţe, că ipoteza jungiană a inconştientului arhetipal nu este necesară pentru a explica producerea unor reprezentări, fantezii, vise, mitologeme etc. cu caracter colectiv. Pornind de la alte premise, Culianu arăta că asemenea producţii apar în chip necesar, şi fără o influenţă directă, oriunde descoperim transmiterea orală a unui set de idei care le presupune.

Analiza comparată a religiilor a scos la iveală anumite scheme care se repetă, indiferent de spaţiu şi timp. Prezenţa acestor paradigme nu poate

Găsim exemple în acest sens în viața cotidiană unde dilemele sînt uneori rezolvate printr-o reevaluare neașteptată a problemei. Mulți filozofi, artişti şi chiar savanți îşi datorează unele din cele mai bune idei unor inspirații bruşte provenind din inconştient[13]. Facultatea de a atinge un filon deosebit de bogat din acest material şi de a-l transforma eficace în filozofie, în literatură, în muzică sau în descoperirea ştiințifică, este ceea ce se numeşte în mod obişnuit geniu. Găsim mărturii evidente în acest sens în însăşi istoria ştiințelor.

De pildă, matematicianul Poincaré şi chimistul Kekule datorează, după propria lor mărturie, importante descoperiri unor imagini revelatoare bruşte apărute din inconştient. Pretinsa experiență mistică a lui Descartes care i-a revelat într-o

---

fi explicate întotdeauna prin influențele exercitate de o cultură asupra alteia, influențe reductibile la materiale culturale. Mintea, spunea Culianu, este un soi de moară care macină fără încetare gînduri. Dacă oferim minții noastre un set de idei oarecare atunci ea produce toate expresiile culturale, artistice, spirituale etc. care au ca punct de plecare şi schemă de organizare setul de idei dat.

Opinia lui Culianu, cu anumite amendamente, mi se pare mult mai aptă să explice apariția unor materiale psihice "arhetipale" în visele şi fanteziile omului modern. Prin urmare, nu ar fi vorba de o moştenire filogenetică a unei capacități miraculoase de a produce asemenea lucruri - cum susține Jung -, ci de o "programare" culturală a minții noastre care produce gîndurile în funcție de anumite scheme de organizare.

[13] Freud admite şi el că o serie de preocupări din starea de veghe pot apărea în vise. Am avea de-a face cu materiale psihice reziduale din ziua în care a precedat visul. Totuşi, Jung se referă aici, mai degrabă, la un soi de inspirație creatoare care este, evident, un proces psihic involuntar. Însă acest proces nu are nimic de-a face cu inconştientul psihanalizei. După cum am mai spus deja, Jung atribuie inconştientului virtuți care nu intră în domeniul de interes al psihanalizei clinice.

fulgerare ordinea ştiinţelor[14] relevă dintr-un fenomen analog. Romancierul Robert Louis Stevenson a visat povestea care constituie cartea "Dr. Jekyll şi Mister Hyde" după ce ani de-a rîndul a căutat ceva care să exprime sentimentul profund pe care îl avea privitor la dubla personalitate a fiinţei umane.

Voi descrie mai tîrziu, mai pe larg, modalitatea în care aceste materiale răsar din inconştientul nostru şi voi examina atunci forma în care se exprimă ele. Pentru moment mă voi mulţumi să remarc că facultatea pe care o are psihicul nostru de a produce asemenea materiale inedite este semnificativă mai ales atunci cînd vrem să explicăm simbolismul viselor, căci experienţa mea profesională m-a făcut să constat în repetate rînduri că imaginile şi ideile conţinute în vise nu pot fi atribuite numai unui fenomen al memoriei. Ele exprimă gînduri noi, care nu au trecut niciodată pragul conştiinţei[15].

---

[14] Visul din 1916 în care Descartes întrevedea "arborele ştiinţei". (N. A.)

[15] Aluzia la "fenomenul memoriei" se vrea o nouă replică la teoria freudiană a visului. Materialul visului la Freud îl constituie impresii din starea de veghe. De aici rolul memoriei. Jung afirmă că o serie de materiale onirice nu pot fi reduse la experienţele trăite aievea de visător. Şi aceasta pentru că la prima vedere visătorul nu le poate asocia cu asemenea întîmplări. În realitate, o structură onirică oricît de complexă poate fi redusă - după o muncă de asociere susţinută - la întîmplări sau gînduri care au existat cîndva în mintea conştientă a visătorului.

De pildă, o pacientă visează că se află într-un subteran - "ca la metrou" - şi aşteaptă un "troleu" [sic] care să o ducă în centru. Observa că troleul este de fapt metrou sau viceversa.

Ea asociază la ideea de subteran faptul că "merge pe burtă", adică ascunde intenţia ei de a-şi procura un alt serviciu, mai comod, şi a-l părăsi pe actualul. Dar "mersul pe burtă" îl evocă şi faptul că multă vreme a ascuns părinţilor ei, oameni foarte autoritari şi suspicioşi, intenţia ei de a veni la Bucureşti, unde îşi găsise actualul post. De ce

atîta taină? De teamă că tatăl s-ar putea opune, ca de obicei, opțiunilor ei.

Şi tot tatăl apare şi în amintirile ei legate de ideea de a merge în centru. Ori de cîte ori vine la Bucureşti ca să o vadă: "tata o apucă cu maşina numai pe drumuri pline de hîrtoape, lăturalnice (m-am uitat curînd pe hartă şi am observat că locuiesc tocmai la marginea Bucureştiului), pe şina tramvaielor, în loc să o ia prin centru, unde oricum e mai frumos, drumurile sînt mai bune…".

Tot despre centru este vorba şi în obiceiul pacientei de a spune cuiva verde-n față, fără diplomație, tot ce gîndește. Adică, "nu o ia pe ocolite". Cîndva mama sa i-a reproşat acest lucru: "Îmi găsisem de lucru la Bucureşti şi i-am spus-o lui tata în ultimul moment, ca să nu mai aibă nimic de obiectat; mama, în schimb, m-a certat că nu sînt diplomată, că ar trebui să-l iau de departe pe tata."

Observăm că din relatările pacientei apar două idei care se bat cap în cap: pe de o parte, ea "merge pe burtă", adică îşi tăinuieşte intențiile adevărate de teama unui refuz din partea tatălui, pe de altă parte, nu este deloc "diplomată", adică nu se sfieşte să spună verde în față ceea ce gîndeşte. Aceste atitudini, contrare, rezultă şi din structura ciudatului vehicul oniric despre care pacienta nu poate spune nimic în stare de veghe: metrou (care merge, subteran, pe şine) şi "troleu" (care merge la suprafață şi, oarecum, tot pe şine: cablurile electrice)! Această construcție ciudată, metrou-troleu, sugerează, deci, ambivalența purtării pacientei față de tatăl ei.

Deşi, inițial, vehiculul straniu nu-i evoca nimic pacientei, analiza minuțioasă a ideilor ei contradictorii a rezolvat "taina" lui. Aşadar, nu avem de-a face cu o idee care nu a existat niciodată în conştiința visătoarei - ciudatul vehicul metrou-troleu - ci cu o reprezentare plastică a purtării ei alternative care îmbracă o formă bizară.

III. Funcția viselor

Insist asupra originii vieții noastre onirice pentru că ea este solul în care majoritatea simbolurilor îşi găsesc originea creşterii lor. Din nefericire, este dificil să înțelegem visele. După cum am remarcat deja, un vis nu seamănă deloc cu o poveste relatată de mintea conştientă. În viața cotidiană reflectăm asupra a ceea ce vrem să exprimăm şi alegem maniera ca mai frapantă de a vorbi, străduindu-ne să oferim remarcilor noastre o coerență logică. De pildă, o persoană cultivată va încerca să evite o metaforă heterogenă pentru că ea poate deforma efectul spuselor sale. Dar visele au o textură diferită. Visătorul este asaltat de imagini care par contradictorii şi ridicole, simțul timpului este abolit, iar lucrurile cele mai banale pot să îmbrace un aspect încîntător sau înspăimîntător.

S-ar putea să ne pară straniu că mintea inconştientă lucrează cu materialele sale într-o manieră atît de diferită de schemele aparent disciplinate pe care le putem impune gîndurilor noastre în stare de veghe. Şi totuşi, dacă ne

dăm osteneala să ne amintim un vis, contrastul este frapant, şi de aici unul din motivele care fac visele de neînțeles pentru omul profan.

După logica experienței diurne normale visele nu au sens şi de aceea avem tendința să nu ținem cont de ele sau să ne declarăm total derutați de ele[1].

Probabil că acest punct va deveni mai clar dacă începem prin a lua cunoştință de faptul că ideile care ne preocupă în timpul vieții noastre diurne, idei aparent disciplinate, sînt mult mai puțin precise decît ne place să o credem. Dimpotrivă, sensul lor (şi importanța lor afectivă pentru noi) devine din ce în ce mai imprecis atunci cînd le examinăm îndeaproape. Motivul este că tot ce am auzit sau resimțit poate deveni subliminal, adică poate trece în inconştient. Ba chiar ceea ce reținem în mintea noastră conştientă şi putem reproduce după dorință se asociază cu ceva inconştient care colorează ideea ori de cîte ori este amintită. De fapt, impresiile noastre conştiente se împletesc cu elemente inconştiente care au o semnificație psihologică pentru noi, deşi nu avem cunoştință de existența acestui sens subliminal, nici de maniera în care el ampli-

[1] În realitate, publicul profan acordă interes viselor în ciuda aspectului lor confuz. Lumea antică a apreciat visul şi i-a acordat valențe divinatorii Freud afirma el însuşi că atracția pentru vis i-a fost indusă nu de lumea ştiințifică, în majoritatea ei ostilă unei abordări raționale, ci de tradiția populară care se încăpățînează să acorde visului o semnificație şi un sens.

Nu-i mai puțin adevărat că omul profan abordează visul într-o manieră mecanică atunci cînd apelează la cărțile de vise. Freud a insistat asupra interpretării pornind de la asociațiile visătorului arătînd că atunci cînd ne dăm silința să asociem pe marginea elementelor visului luate separat acesta capătă sens . Ceea ce este specific interpretării psihanalitice este tocmai acest apel la asociațiile visătorului, apel care lipseşte în cazul aplicării metodelor de descifrare populare.

fică sau deformează concomitent sensul convențional.

Fireşte, acest ceva inconştient diferă de la o persoană la alta. Fiecare din noi recepționează orice noțiune generală sau abstractă în contextul său mintal propriu şi, prin urmare, o înțelegere într-o manieră care îi este particulară. Cînd utilizez într-o conversație cuvinte ca "stat", "bani", "sănătate" sau "societate", pornesc de la supoziția că ele semnifică mai mult sau mai puțin acelaşi lucru pentru cei care mă ascultă. Dar tocmai restricția "mai mult sau mai puțin" importă aici. Fiecare cuvînt are un sens uşor diferit pentru fiecare persoană, chiar şi atunci cînd este vorba de persoane care are acelaşi fundal cultural. Motivul acestor variații este aceea că o noțiune generală se integrează de fiecare dată într-un context singular şi că ea este deci înțeleasă şi aplicată într-o manieră personală. Iar variațiile de sens sînt, fireşte, cu atît mai marcate, cu cît diferă mai mult experiența socială, religioasă, politică a persoanelor respective[2].

Ori de cîte ori conceptele sînt identificate cu cuvintele, variația este imperceptibilă şi nu joacă nici un rol practic. Dar îndată ce o definiție exactă sau o explicație precisă devin necesare, descoperim adeseori variațiile cele mai surprinzătoare, nu numai în înțelegerea pur intelectuală a termenului, ci mai ales în valoarea afectivă care îi este atribuită şi în aplicația ei. În general, aceste variații sînt

[2] Variația de sens a cuvintelor obişnuite provine din aceea că ele răscolesc în noi, odată pronunțate, complexe personale de coloratură afectivă. Atunci cînd admirăm un apus de soare, de pildă, sau cînd comunicăm cuiva contemplația noastră, fiecare trăieşte, emoțional, o experiență proprie. Cu toate astea, apusul de soare rămîne un apus de soare. Ceea ce îi conferă un relief personal este experiența subiectivă.

subliminale, aşa încît oamenii nu au cunoştinţă de ele.

Am putea, evident, să respingem aceste diferenţe considerîndu-le superflue sau nuanţe de care nu ar trebui să ne sinchisim pentru că ele nu au prea mult de-a face cu nevoile vieţii cotidiene. Dar faptul că ele există arată că pînă şi cele mai pozitive conţinuturi ale minţii conştiente sînt incerte.

Chiar şi conceptul filozofic sau matematic cel mai riguros definit, despre care nutrim convingerea că nu conţine decît ce am pus în el, este totuşi mai mult decît bănuim. El este un eveniment psihic şi, ca atare, este parţial incognoscibil. Chiar şi numerele pe care le folosim pentru a face operaţii aritmetice sînt mai mult decît am crede; ele sînt şi elemente mitologice (pitagoricienii le-au considerat ca divine). Dar noi ignorăm acest aspect atunci cînd le utilizăm într-un scop practic[3].

Pe scurt, fiecare concept al minţii noastre posedă propriile sale asociaţii psihice[4]. Dacă asemenea asociaţii variază în intensitate (în funcţie de importanţa relativă a acestui concept în cadrul personalităţii noastre totale sau de natura celorlalte idei şi chiar de cea a complexelor care

[3] Caracterul "divin" al numerelor nu trebuie privit ca o particularitate mistică ce le este proprie. Pitagoricienii văd în numere ceva de natură divină pentru că ei reduc întregul univers, întreaga existenţă, la număr şi la operaţiile care se pot face cu numere. În fond, avem de-a face şi aici cu o convenţie.

[4] Concepţia pe care o dezvoltă Jung aici aminteşte de teoria platoniciană a ideilor absolute. În conformitate cu această teorie, experienţa individuală a *binelui*, de pildă, este subiectivă în raport cu ideea absolută de Bine. Jung atribuie conceptelor noastre raţionale o "umbră" inconştientă care reprezintă tocmai acest caracter subiectiv al experienţei personale.

îi sînt asociate în inconştientul nostru) este posibil ca ele să ajungă pînă la a modifica caracterul "normal" al conceptului. Ba chiar este cu putință să se transforme în ceva cu totul diferit, pe măsură ce se scufundă mai adînc sub pragul minții conştiente. Aspectele subliminale a tot ceea ce ni se întîmplă joacă un rol insignifiant la prima vedere în viața noastră cotidiană. Dar în analiza viselor, unde psihologul are de-a face cu expresii ale inconştientului, ele devin foarte importante, căci ele sînt rădăcinile, aproape invizibile, ale gîndurilor noastre conştiente. De aceea obiectele sau ideile curente pot căpăta în vis o semnificație psihologică atît de puternică încît noi ne trezim profund tulburați, deşi am visat ceva foarte banal: o odaie încuiată cu cheia sau trenul pe care l-am pierdut[5].

Imaginile viselor noastre sînt mult mai pitoreşti şi mai frapante decît conceptele sau experiențele care sînt corespondentele lor în viața diurnă. Unul din motive este că în vis aceste concepte pot exprima sensul lor inconştient. În timp ce în mintea conştientă noi ne menținem în limitele afirmațiilor raționale, care au mult mai puțină culoare deoarece le-am dezbrăcat de majoritatea asociațiilor lor psihice.

Îmi amintesc de un vis pe care l-am avut şi pe care l-am găsit foarte dificil de interpretat. În acest vis, un

[5] Reprezentările minții conştiente sînt asociate cu alte idei şi chiar cu complexe inconştiente care explică de ce ele capătă o semnificație aparte de la un om la altul. Chiar şi în vis obiectele lumii materiale care par să aibă o semnificație univocă în viața reală capătă semnificații speciale pentru visător. De pildă, atunci cînd visăm că am pierdut trenul, cum sugerează Jung, trăim o emoție intensă tocmai pentru că acest tren pierdut semnifică ceva special pentru noi: poate o ocazie pierdută care nu se mai întoarce.

oarecare încerca să se apropie de mine prin spate şi să-mi sară în cîrcă. Nu ştiam nimic despre acest om decît că preluase una din remarcile mele şi-i deformase sensul pînă la grotesc. Dar nu puteam să văd nici un raport între acest fapt şi tentativa de a-mi sări în cîrcă. Totuşi, mi s-a întîmplat adesea în viaţa mea profesională ca cineva să-mi denatureze cuvintele, atît de des încît nu mi-am mai dat silinţa să mă întreb dacă acest lucru m-a enervat sau nu. De fapt, noi avem interesul să păstrăm un control conştient asupra reacţiilor noastre emoţionale şi tocmai acesta era, mi-am dat seama curînd, sensul visului meu: un dicton austriac apăruse în vis sub formă sa vizuală.

Expresia, banală în Austria, ***Du kannst mir auf den Buckel steigen*** (poţi să-mi sari în cîrcă), semnifică de fapt: "Puţin îmi pasă de părerea ta"[6].

---

[6] Iată un vis asemănător în care se ilustrează o zicală foarte cunoscută. Cineva visează că în şemineul său arde un foc de gaze şi că nu se sinchiseşte de risipa de gaz, spunîndu-şi că plata gazelor îi revine proprietarului apartamentului. O expresie uzuală tălmăceşte sensul acestui vis: "a arde gazul de pomană".

Totuşi, faptul că am redus acest fragment de vis (în realitate visul este mult mai lung) la expresia respectivă nu îi epuizează sensul. Ideea că "arde gazul de pomană" îi evocă visătorului faptul că eforturile sale în direcţia realizării unui proiect la care ţine foarte mult sînt zadarnice. Cît priveşte aluzia la proprietarul căruia i-ar reveni plata gazelor, acest episod îi evocă un alt vis. Un vis în care se punea problema ambiţiilor sale de a se descurca pe cont propriu fără ajutorul familiei. Această dorinţă de emancipare personală apărea atunci într-o manieră simbolică: visătorul urma să închirieze o cameră la mansardă. Cineva, în vis, îl avertizează însă că chiria solicitată de proprietar este mai mare decît face. În actualul vis apare o inversiune: nu chiriaşul (visătorul) va "plăti" (pentru faptul că eforturile sale nu sînt încununate de succes) ci "proprietarul".

Alte asociaţii ale visătorului evocă, de asemenea, masturbarea ("a arde gazul de pomană" = "a o freca" = masturbare). În Biblie se povesteşte

Am putea spune că un asemenea vis este simbolic, întrucît el nu reprezintă situaţia într-o manieră directă, ci indirectă, cu ajutorul unei metafore al cărei sens iniţial îmi scapă. Cînd se produce aşa ceva - ceea ce se întîmplă adeseori - nu este vorba de o travestire deliberată împrumutată de vis. Totul se datorează pur şi simplu dificultăţii de care ne izbim în general în sesizarea conţinutului afectiv al limbajului simbolic[7].

---

isprava lui Onan care a refuzat să se conformeze legii mozaice şi şi-a *risipit* sămînţa în loc de a-şi fertiliza cumnata. Dumnezeu l-a pedepsit cu asprime. De aici provine ideea de "plată", în sensul de ispăşire a unei nesupuneri faţă de Divinitate. Înţelegem, totodată, că "proprietarul" este de fapt Dumnezeu.

Visul pare să exprime un protest împotriva Proniei şi o consolare pentru visător: "Dacă ceea ce faci este zadarnic, dacă arzi gazul de pomană - pare să spună el - nu e din vina ta, nu tu trebuie să «plăteşti», ci Dumnezeu, deoarece el este responsabil de viaţa ta. Numai El poate hotărî în destinul tău. Şi de vreme ce tu nu ai nici un fel de răspundere faţă de propria ta viaţă, de ce să-ţi asumi vina faptului că eşti «neproductiv»?"

Dincolo de complicaţiile psihice legate de practica masturbării, complicaţii pe care insistă psihanaliza freudiană, observăm că aluziile sexuale servesc, ca şi alte expresii uzuale, unor idei care nu mai au nimic sexual în ele. Este, parţial, ceea ce pretinde Jung atunci cînd se arată interesat, în interpretarea sa, nu atît de complexele sexuale ale visătorului, cît mai ales de ceea ce face inconştientul visătorului cu aceste complexe.

Accentul pus de Jung pe expresiile familiare, de genul celei ilustrate de propriul său vis, nu este întotdeauna bine venit. Visele nu vorbesc întotdeauna prin proverbe şi cuvinte de duh. Sau, mai precis, acolo unde apar asemenea expresii verbale, ele nu epuizează sensul total al visului.

[7] "Travestirea" este o nouă aluzie la teoria visului lui Freud. Acesta afirmă că aspectul absurd, deformat, al viselor noastre ar fi opera *cenzuri psihice*, care deformează conţinutul latent al ideilor visului. Jung vrea să evite, după cum am mai văzut, ideile freudiene despre vise, pentru a-şi impune propriile sale opinii. Din nefericire,

În viața cotidiană trebuie să expunem lucrurile cît se poate de precis, şi am învățat să îndepărtăm elementele fanteziei atît din limbaj, cît şi din gîndirea noastră, pierzînd concomitent un aspect ce caracterizează mentalitatea primitivă. Cei mai mulți dintre noi au respins în inconştient toate asociațiile psihice bizare ataşate fiecărei idei sau fiecărui lucru. Primitivul, în ceea ce-l priveşte, are încă conştiința acestor proprietăți psihice[8]; el atribuie animalelor, plantelor, pietrelor, puteri care ne par stranii şi inacceptabile[9].

Un băştinaş al junglei africane, de pildă, vede ziua un

---

aceste opinii se traduc prea des prin expresiile nefericire de genul "dificultatea de a sesiza conținutul afectiv al limbajului simbolic"!

[8] Este fără îndoială o exagerare să credem că primitivul este conştient - în sensul în care înțelegem noi, astăzi, faptul de a fi conştient - de aceste conținuturi psihice. Mai degrabă putem spune că anumite emoții provocate de unele reprezentări sau asociațiile sale pe marginea unor reprezentări - banale pentru noi - i se impun într-un mod obsedant, delirant, şi că nu sînt produsul activității sale mantale deliberate.

[9] Primitivul atribuie obiectelor şi ființelor lumii materiale anumite însuşiri în virtutea unei programări culturale. El primeşte la naştere şi succesiv în fazele de inițiere în misterele tribului un cod de reprezentări colective convenționale asociate obiectelor şi ființelor lumii materiale. Urmele acestui cod pot fi găsite şi azi în superstiții şi prejudecăți oculte: de pildă, persoanele anxioase evocă adeseori caracterul fast sau nefast al animalelor, al plantelor, pietrelor etc. Credința în *maleficitatea* pisicii negre care îți taie calea este un exemplu în acest sens.

Desigur că acest cod de reprezentări colective poate fi suportul proiecțiilor psihice inconştiente. Aşa se explică faptul că nu sîntem tot timpul afectați de superstiții, ci numai în momentele de viață caracterizate printr-o *constelare* afectivă puternică. Astfel, tînăra fată care numără petalele florii pentru a avea sau nu confirmarea că este iubită, va uita total acest gest atunci cînd nu este îndrăgostită.

animal nocturn şi îl recunoaşte ca o încarnare temporară a vînătorului, a vrăjitorului. Sau poate să-l considere un suflet animal, ba chiar şi spiritul unuia din strămoşii tribului. Un copac poate juca un rol decisiv în viaţa unui primitiv, ca şi cum ar deţine în custodie sufletul şi vocea sa, iar omul va avea impresia că soarta lor este comună. Indienii din America de Sud afirmă că sînt papagalii Aras roşii, deşi îşi dau seama că nu au nici pene, nici aripi şi nici cioc. În universul primitivilor lucrurile nu sînt separate de frontiere atît de riguroase ca în societăţile noastre "raţionale"[10].

Noi trăim într-o lume "obiectivă" pe care am despuiat-o de ceea ce psihologii numesc identitate psihică sau "participare mistică"[11]. Dar tocmai acest halo de asociaţii inconştiente dă aspectul colorat şi fantastic universului primitivului[12]. Noi nu mai ştim nimic de acest halo în aşa măsură încît nu-l recunoaştem cînd îl descoperim la alţii. La noi, aceste fenomene rămîn dedesubtul pragului conştiinţei, iar atunci cînd se manifestă spontan credem că se întîmplă ceva anormal.

Mi s-a întîmplat nu numai o dată ca persoane cultivate,

---

[10] Mai degrabă putem vorbi de un fenomen constatat încă şi azi: coexistenţa a două tipuri de gîndire, credinţe sau reprezentări, antinomice, care nu se exclud mutual. Copilul, de pildă, poate descoperi cu regret că Moş Crăciun nu există şi cu toate astea continuă să creadă în existenţa lui, să-l aştepte an de an cu aceeaşi emoţie. Gîndirea omului adult modern se bazează pe discriminarea dintre percepţie şi dorinţă (fantezie). Nu acesta este cazul la copil şi la primitiv.

[11] Vezi şi nota 2, cap. I.

[12] Acest univers exterior "colorat" afectiv al primitivului este interiorizat la omul modern. Emoţiile omului modern sînt oarecum autonome în raport cu realitatea percepută. Ele pot fi stimulate însă de dorinţele refulate ale individului.

inteligente, să vină să mă consulte apropo de vise stranii, imaginații sau chiar viziuni care le-au şocat adînc. Ele au presupus că asemenea lucruri nu se pot întîmpla omului cu mintea sănătoasă şi că dacă avem într-adevăr viziuni este pentru că suferim de o afecțiune patologică. Un teolog mi-a spus cîndva că viziunile lui Ezechiel nu erau decît simptome morbide şi că atunci cînd Moise şi ceilalți profeți auzeau "voci" care le vorbeau ei sufereau de halucinații. Vă imaginați care a fost panica acestui om atunci cînd un fenomen asemănător i s-a întîmplat "spontan" lui însuşi[13]. Sîntem atît de obişnuiți cu natura aparent rațională a lumii noastre încît cu greu ne putem imagina că s-ar putea produce ceva pe care bunul simț nu l-ar putea explica. Omul primitiv, expus la un şoc de acest gen, nu s-ar îndoi de sănătatea sa mintală: el s-ar gîndi la fetişuri, la spirite, la zei[14].

[13] Un fenomen de acest gen, la prima vedere total inexplicabil, este şi visul unei doamne credincioase, un adevărat coşmar. Ea visează că doarme în pat şi că o făptură nedeslușită, sinistră, se aşează peste ea. Căutînd să o înlăture, mîinile visătoarei nu întîlnesc nici o rezistență, ca şi cum făptura ar fi fost imaterială. Panicată, visătoarea îşi aminteşte că în asemenea cazuri trebuie să rosteşti o rugăciune. Gura îi este însă încleştată şi nu poate rosti un cuvînt.

În realitate, acest vis terifiant are o explicație foarte simplă: visătoarea citise în "Pateric" că lupta cu Diavolul este apanajul persoanelor realizate, de mare ținută spirituală, ca de pildă Moise, Isus etc. Ceilalți, simpli călugări, nu sînt ispitiți de diavol întrucît oricum, într-un fel sau altul, ei sînt ai diavolului. Or, visul pacientei ne evocă tocmai o asemenea confruntare. Este un vis de ambiție şi parvenitism.

[14] În realitate universul omului primitiv este la fel de "rațional" ca şi cel al omului modern. Este suficient să înlocuim ideea de "rațional" cu cea de "familiar" pentru a înțelege că nici primitivul şi nici modernul nu "gustă" cu plăcere situațiile neprevăzute, necunoscutul, straniul şi în general o altă ordine socio-culturală decît cea prestabilită.

Şi totuşi, emoţiile care ne afectează sînt la urma urmei aceleaşi. De fapt, angoasele care se nasc din edificiul civilizaţiei noastre pot fi mult mai terifiante decît cele pe care primitivii le atribuie demonilor. Atitudinea omului civilizat modern îmi aminteşte adeseori de un pacient psihotic, el însuşi medic, pe care l-am avut în clinica mea. Într-o dimineaţă în care îl întrebasem cum îi merge, el îmi răspunsese că-şi petrecuse noaptea dezinfectînd cerurile cu clorură de mercur, dar că în cursul acestei curăţenii radicale nu găsise nici urmă de Dumnezeu.

Aceasta este o nevroză sau, probabil, ceva mai grav. În loc de Dumnezeu sau de "teama de Dumnezeu" găsim o nevroză sau un soi de fobie. Emoţia a rămas aceeaşi, doar obiectul ei şi-a schimbat numele şi natura, şi aceasta spre mai rău.

Îmi amintesc de un profesor de filozofie care a venit într-o zi să mă consulte apropo de o fobie de cancer. El suferea de convingerea obsedantă că avea o tumoare malignă deşi nimic de acest gen nu se descoperise în cursul zecilor de radiografii. "Of, ştiu că nu am nimic", îmi spuse el: "Dar totuşi ar putea fi ceva". Ce-i băgase în cap această idee? Ea provenea dintr-o teamă care nu datora nimic voinţei conştiente. Gîndul morbid îl absorbea brusc şi poseda o putere proprie pe care nu putea s-o controleze. Era mult mai dificil pentru acest om cultivat să mărturisească aşa ceva decît pentru un primitiv de a se declara bîntuit de o fantomă. Influenţa malignă a spiritelor rele este admisibilă, cel puţin în cazul unei mentalităţi primitive, dar este un şoc considerabil pentru o persoană civilizată faptul de a trebui să recunoască că durerile de care suferă sînt datorate imaginaţiei pe care nu dai doi bani. Fenomenul primitiv al *obsesiei* nu a dispărut nicidecum;

el a rămas acelaşi. Dar este interpretat într-o manieră diferită, mai vătămătoare pentru minte[15].

[15] Iată un caz de fobie de cancer care nu are nimic din angoasele omului primitiv. Este vorba de un pacient de psihanaliză care visează în repetate rînduri că i-au căzut dinţii şi că va trebui să accepte cu groază că fenomenul este ireversibil. În paralel, a apărut şi o fobie de cancer care se manifestă în realitate.

Pacientul, un ins cultivat, citise despre viaţa lui Freud şi aflase astfel că "părintele psihanalizei" a suferit de un *cancer la maxilar*, care l-a chinuit pînă la moarte. El a suportat operaţii dureroase succesive şi a trebuit să poarte o proteză dentară. Aceasta făcea penibil efortul de a vorbi şi mai ales de a se hrăni.

La prima vedere, pacientul se *identificase* cu Freud, atît prin simptomele din vis, cît şi prin cele din stare de veghe. Se punea însă întrebarea care este detaliul biografic care justifica această identificare? Răspunsul nu a fost greu de găsit. Ca şi Freud, pacientul îşi începuse experienţa psihanalitică printr-o *autoanaliză*. Ori, se ştie că azi autoanaliza nu este admisă ca mărturie a unei experienţe analitice temeinice. Dacă vrea să se dedice practicii psihanalitice - aşa cum dorea pacientul despre care vorbesc aici - analizatul trebuie să se supună unei *psihanalize didactice*, sub îndrumarea unui analist consacrat. Altfel spus, pacientul nostru trebuia *să-şi admită noviciatul*. El trebuia să adopte poziţia pruncului neştiutor care suge de la sînul mamei sale, dragă vrem să folosim o metaforă foarte dragă scrierilor creştine. Simbolic, căderea dinţilor visată de pacient exprimă tocmai regresiunea psihică de la vîrsta adultă la stadiul sugarului care, evident, nu posedă încă dantură.

Putem conchide în această fază a interpretării noastre că fobia reală de cancer a pacientului era deplasarea temerii legate de această regresiune. Înlocuirea regresiunii cu cancerul s-a realizat conform unei analogii interesante între aceste două idei: în astrologie există zodia cancerului sau a racului. Iar racul este o creatură despre care se spune că merge întotdeauna înapoi. A merge înapoi înseamnă a regresa…

Identificarea cu Freud la care trimit asociaţiile visului mai are o importanţă suplimentară: ea trebuie să consoleze visătorul şi să-l asigure că este un adevărat maestru al psihanalizei, ca şi Freud. Ca maestru nu mai

Am făcut multe asemenea comparații între omul civilizat şi cel primitiv. Ele sînt esențiale - aşa cum voi arăta mai tîrziu - dacă vrem să înțelegem tendința omului de a crea simboluri şi rolul pe care-l joacă visele în acest context. Căci găsim în multe vise, imagini şi asociații, analogii ale ideilor, miturilor şi riturilor primitivilor. Aceste imagini onirice au fost numite de Freud "reziduuri arhaice". Expresia sugerează că ele sînt elemente psihice datînd din timpuri îndepărtate care survin în mintea omului. Acest punct de vedere este caracteristic atitudinii celor care consideră inconştientul o simplă anexă a conştiinței (sau, mult mai pitoresc, o pubelă care recepționează tot ceea ce refuză conştientul[16]).

Un examen mai profund m-a condus la ideea că asociațiile şi imaginile de acest gen fac parte integrală din inconştient, că le găsim pretutindeni, indiferent de înzestrarea visătorului: cultivat sau analfabet, inteligent sau idiot. Ele nu sînt nicidecum reziduuri moarte sau lipsite de sens Ele au o funcție care le este proprie şi o valoare particulară, tocmai în virtutea caracterului lor "istoric". Ele întind o punte între maniera în care ne exprimăm gîndirea noastră conştientă şi un mod de expresie mai primitiv, mai colorat, simbolic. În plus, acest mod de expresie se adresează direct sentimentelor şi emoțiilor noastre. Aceste imagini "istorice" sînt legătura dintre universul rațional al conştiinței şi lumea instinctului.

Am vorbit deja despre contrastul interesant care există între gîndurile "controlate" ale vieții noastre de veghe şi bogăția imaginilor pe care ni le propun visele noastre.

---

are nevoie de noviciat şi de regresiune.

[16] O nouă aluzie la concepțiile lui Freud.

Acum puteți să percepeți un alt motiv al acestei diferențe: în lumea noastră civilizată am despuiat atîtea idei de energia lor afectivă, încît ele nu mai provoacă în noi reacții. Le folosim în discursurile noastre, reacționăm într-o manieră convențională atunci cînd alții le folosesc, dar ele nu lasă în noi nici o impresie profundă. Este nevoie de mai mult pentru a face să penetreze în noi anumite lucruri, ceva atît de eficace încît să ne determine să ne modificăm o atitudine sau un comportament. Este tocmai ce se întîmplă în limbajul oniric: simbolismul său are atîta energie psihică încît sîntem obligați să-i dăm atenție.

Iată un exemplu: o femeie era "celebră" pentru stupiditatea prejudecăților ei şi pentru rezistența încăpățînată față de orice argument rezonabil. Am fi putut discuta cu ea o noapte întreagă fără rezultat - ea nu s-ar fi sinchisit deloc de discuție. Visele ei, totuşi, foloseau un limbaj total diferit. Într-o noapte, ea visă că asistă la o importantă reuniune mondenă. Gazda o primi zicîndu-i: "Vai ce frumos din partea dvs. că ați venit. Toți prietenii dvs. sînt aici şi vă aşteaptă". După care o conduse pînă la uşă şi o deschise. Doamna trecu pragul şi intră… într-un staul.

Acest limbaj oniric este suficient de simplu pentru a fi înțeles de mintea cea mai încuiată. Inițial, femeia refuză însă să admită sensul unui vis care o atingea atît de direct în amorul propriu. Dar, curînd, mesajul visului a fost totuşi înțeles, şi ea trebui să-l accepte pentru că nu putea scăpa de senzația că se minte pe sine însăşi[17].

[17] Sensul visului acestei paciente nu mi se pare deloc simplu. La urma urmei, încăpățînarea şi insensibilitatea ei totală la discursul logic se poate explica şi altfel.

Asemenea mesaje ale inconştientului sînt de o importanţă mult mai mare decît se crede în general. În viaţa noastră conştientă sîntem expuşi la tot soiul de influenţe. Cutare ne stimulează sau ne deprimă, evenimentele vieţii noastre profesionale sau sociale ne abat atenţia - lucruri care ne poate incita să ne angajăm pe căi care nu convin individualităţii noastre. Fie că ne dăm sau nu seama, conştiinţa noastră este tulburată constant de asemenea incidente şi este expusă aproape fără apărare în faţa lor. Şi aceasta cu atît mai mult în cazul persoanelor extravertite, care se ataşează în întregime de lumea exterioară, sau al celor trăiesc un sentiment de inferioritate şi au îndoieli privind personalitatea lor profundă.

Cu cît mintea este mai mult influenţată de prejudecăţi, de erori, de fantasme şi de dorinţe puerile, cu atît mai mult se lărgeşte prăpastia deja existentă pînă la disocierea nevrotică, aducînd cu ea o viaţă mai mult sau mai puţin artificială, foarte îndepărtată de instinctele normale, de natură şi de adevăr.

Funcţia generală a viselor este de a încerca să restabi-

Mai mult ca sigur că pacienta îl supraestima pe Jung şi anturajul acestuia (pe care visul îl evocă prin întîlnirea mondene). Dar această supraestimare intelectuală, spirituală sau morală are un efect negativ asupra personalităţii ei, care riscă să fie anihilată. Împotriva acestui pericol caută să lupte, fără succes, pacienta, prin încăpăţînarea ei de a accepta discursul logic al terapeutului. Visul o consolează spunînd: "N-ar trebui să te simţi inferioară faţă de terapeut şi anturaj, toţi sînteţi o apă şi un pămînt".

Jung nu observă, din nou, rolul ambianţei existenţiale precise a visătorului în apariţia visului. El tratează visul ca pe un soi de profeţie salvatoare care nu are nimic de-a face cu realitatea existenţială a visătorului. Ori, tocmai acest lucru este păgubitor în terapie. Caracterul artificial al interpretării lui Jung rezultă şi din refuzul visătoarei de a o admite.

lească echilibrul nostru psihologic cu ajutorul unui material oniric care reconstituie subtil echilibrul total al întregului nostru psihic. Este ceea ce numesc funcție complementară (sau de compensare) a viselor în constituția noastră psihică.

Aceasta explică de ce cei care sînt lipsiți de realism, cei care au o foarte bună opinie despre ei înşişi sau cei care fac proiecte grandioase fără legătură cu capacitățile lor reale, visează că zboară sau că se prăbuşesc. Visul compensează deficiențele personalității lor şi îi avertizează totodată de pericolul demersului lor. Dacă nu se ține cont de aceste avertismente se pot produce accidente adevărate. Individul poate cădea pe scări sau poate avea un accident de maşină[18].

Îmi amintesc de un bărbat care era prins fără scăpare în nişte afaceri necurate. El dezvoltă o pasiune aproape morbidă pentru formele cele mai periculoase de alpinism, ca un soi de compensație. Încerca să se depăşească pe sine. Într-un vis, la un moment dat, s-a văzut depăşind piscul unui munte înalt şi călcînd practic în gol. Cînd mi-a povestit visul, am văzut îndată pericolul care îl amenința şi am încercat să dau multă greutate avertismentului, pentru a-l convinge să se potolească. Am mers pînă la a-i spune că visul său îi prevesteşte moartea într-un accident la munte. În zadar. Şase luni mai tîrziu el a păşit la propriu în gol. Un ghid l-a observat atunci cînd

[18] Visele de zbor şi de cădere sînt foarte dese în zilele noastre. Un astfel de vis de zbor, însoțit de fobia de cădere, are o pacientă care îşi doreşte din inimă să se descurce pe cont propriu în viață. Teama de cădere evocă frica ei că nu îşi va putea menține multă vreme "platforma", că va trebui să amestece părinții în afacerile ei personale.

împreună cu un prieten cobora pe o coardă într-un loc dificil. Prietenul său păşise momentan pe un soi de cornişă, iar visătorul îl urmase. Brusc, el respinse coarda - după propriile mărturii ale ghidului - "ca şi cum ar fi păşit în gol". Căzu peste prietenul său pe care îl antrenă în căderea sa şi muriră amîndoi[19].

Un alt caz tipic este cel al femeii care ducea o viaţă foarte ambiţioasă. În stare de veghe ea era trufaşă şi autoritară, dar avea vise şocante care îi evocau tot felul de lucruri neplăcute. Cînd îi explicam despre ce e vorba refuza cu indignare să admită. Treptat, visele au devenit tot mai ameninţătoare şi pline de referiri la plimbările pe care avea obiceiul să le facă singură în pădure, lăsîndu-se în voia unor reverii sublime. Eu am realizat pericolul care o ameninţa, dar ea refuza să-mi asculte avertismentele. La puţină vreme a fost atacată sălbatic în pădure de un pervers sexual. Fără intervenţia cîtorva persoane care i-au auzit strigătele ar fi fost ucisă.[20]

Nu există nici un fel de magie. Visele mi-au revelat faptul că această femeie dorea în secret să i se întîmple un asemenea incident, aşa cum alpinistul căuta inconştient satisfacţia de a găsi o ieşire definitivă din dificultăţile sale. Dar ici unul,

---

[19] Moartea "voluntară" a visătorului nu trebuie privită ca un soi de fatalitate datorată inconştientului. Visele noastre exprimă desigur dorinţele noastre cele mai tainice, dar o fac în chip halucinant şi nu *în realitate*. Coincidenţa visului cu realitatea, în cazul citat de Jung, poate fi pur întîmplătoare. Ea nu implică neapărat o relaţie cauzală de la vis la accidentul mortal.

[20] Dacă visele care evocau o situaţie ca cea întîmplată în realitate s-au petrecut în timpul curei psihanalitice, ele trebuie interpretate în funcţie de relaţia pacientei cu psihanalistul ei. Mai mult ca sigur că ele exprimă dorinţele erotice ale pacientei care îl au ca obiect pe psihanalist. Din nou conjunctura existenţială explică visul.

nici altul nu se aştepta să-şi plătească dorinţele cu un preţ atît de mare. Ea s-a ales cu cîteva oase rupte - el şi-a pierdut viaţa.

Visele, aşadar, pot uneori să anunţe anumite situaţii cu mult mai înainte ca ele să se producă. Acesta nu este în mod necesar un miracol sau o profeţie. Multe nenorociri din viaţa noastră au o poveste inconştientă lungă. Noi ne îndreptăm treptat spre aceste dezastre fără să ne dăm seama de pericolul care se acumulează. Dar ceea ce scapă minţii noastre este adeseori perceput de inconştient, iar el ne poate transmite informaţii prin intermediul visului.

Visele ne adresează adeseori avertismente de acest gen. Dar se întîmplă la fel de des să nu conţină nici un fel de punere în gardă. De aceea, a presupune că ele constituie un fel de mînă binevoitoare care ne va salva la timp nu este deloc justificat. Pentru a exprima lucrurile într-o modalitate mai pozitivă, să spunem că uneori visele sînt inspirate de o intenţie binevoitoare iar alteori nu.[21] Mîna misterioasă poată să ascundă şi capcane. Visele acţionează uneori ca şi Oracolul din Delfi, care spune regelui Cresus că dacă va traversa Halys va distruge o mare împărăţie. Şi numai după ce a suferit o înfrîngere totală nefericitul a înţeles că împărăţia respectivă era a sa.[22]

Nu ne putem permite să fim naivi în interpretarea viselor. Ele se nasc într-o minte care nu este tocmai umană, ci se

[21] Freud a studiat visele paranormale - profetice - şi a tras o concluzie mai adecvată. Visele profetice, credea el, nu sînt de fapt vise. Altfel spus, dacă există transmitere de informaţie privind viitorul în vis, acest fenomen nu este identic cu visul. El nu se supune legilor psihice care duc la formarea viselor. Profeţiile onirice nu sînt vise.

[22] Totuşi nu profeţia a fost de vină, ci Cresus care, orbit de lăcomie şi de dorinţa de glorie, nu a cercetat mai adînc sensul ei.

aseamănă mai degrabă cu un murmur al naturii - mintea unei frumoase şi generoase dar şi crude zeițe. Dacă am vrea să caracterizăm această minte, ne-am apropia de ea mai degrabă întorcîndu-ne la mitologiile vechi sau la lumea fabuloasă a pădurii primitive, decît limitîndu-ne la conştiința omului modern. Nu neg nicidecum marile cuceriri pe care ni le-a adus evoluția societății civilizate. Dar aceste cuceriri s-au efectuat cu prețul unor enorme pierderi a căror amploare de abia începem să o întrevedem. Comparațiile pe care le-am făcut, între mentalitatea primitivului şi mentalitatea omului civilizat, aveau parțial ca scop acela de a arăta cu ce se soldează cîştigurile şi pierderile.

Omul primitiv era mult mai mult guvernat de instinctele sale decît descendentul său omul modern, "rațional", cel care a învăţat să "se controleze". În procesul civilizației am ridicat un perete despărțitor din ce în ce mai ermetic între conştiința noastră şi straturile instinctive mai profunde ale psihicului şi am despărțit-o, în final, de baza somatică a fenomenelor psihice. Din fericire, nu am pierdut aceste straturi instinctive fundamentale. Ele continuă să facă parte din inconştient şi se exprimă numai prin limbajul imaginilor onirice. Aceste fenomene instinctive pe care nu le recunoaştem întotdeauna ca atare căci se manifestă sub o formă simbolică joacă un rol vital în ceea ce am numit funcția de compensare a viselor.[23]

---

[23] Cu alte cuvinte, mesajele profetice din visele noastre sînt determinate de instinctele biologice. O idee cel puțin ciudată dacă înțelegem prin instincte sexualitatea, agresivitatea, conservarea etc.

Jung a susținut însă că arhetipul nu este o reprezentare colectivă conştientă, transmisă pe linie culturală, ci o predispoziție inconştientă colectivă de a produce structuri simbolice ca cele prezente în mituri şi religii. Totodată, pentru Jung arhetipul echivalează pe planul psi-

Pentru a salvgarda stabilirea mentală şi chiar sănătatea fiziologică, trebuie realizată o conexiune integrală între conştient şi inconştient, pentru ca să evolueze paralel[24]. Dacă apare separare sau "disociere", rezultă tulburări psihologice. În această privință simbolurile viselor noastre sînt mesagerii indispensabili care transmit informațiile dinspre partea instinctivă spre partea rațională a minții umane, iar interpretarea lor îmbogățește sărăcia minții, în așa fel încît ea învață să înțeleagă din nou limbajul uitat al instinctelor.

Firește că este inevitabil ca oamenii să se îndoiască de această funcție întrucît simbolurile sale trec adeseori neobservate sau nu sînt înțelese. În viața normală, înțelegerea

---

hic ceea ce biologii şi etologii numesc "patterns of behavior", adică structură comportamentale înnăscute.

[24] Ideea "legării" conştientului şi inconştientului, a evoluției lor "paralele", este cît se poate de neinspirată. În realitate, nu este cu putință să legi aceste două instanțe psihice pentru simplu motiv că ele desemnează fenomene de alt ordin. Jung vorbeşte de conştient şi inconştient ca şi cum ar avea de-a face cu entități organice distincte. De pildă, emisfere cerebrale care ar adăposti chipurile, fiecare în parte, o modalitate de gîndire specifică. Şi atunci, desigur, aceste două identități ar trebui "legate" pentru a restabili unitatea gîndirii care include conştient+inconştient. În psihanaliza freudiană, conştientul şi inconştientul nu desemnează entități, ci modalitățile unei pulsiuni care tinde să se descarce prin accesul la motilitate.

Inconştientul la care se referă Jung exprimă dimensiunea "mitologico-filozofică" a reprezentărilor noastre curente. În acest sens, "legarea" conştientului şi inconştientului ar putea însemna o invitație la conştientizarea şi tălmăcirea "mesajelor" interioare, adevărate enigme inițiatice pentru mentalitatea omului modern. Traducerea acestor "informații" interioare în termenii înțelegerii noastre curente, integrarea sensului lor în conduita noastră zilnică formează ceea ce Jung numeşte evoluția lor (a conştientului şi inconştientului) paralelă.

viselor este adeseori considerată ca superfluă. Pot da ca exemplu experiența pe care am avut-o într-un trib primitiv din Africa orientală. Spre marea mea surprindere, membrii acestui trib negau că visează. Dar în cursul conversațiilor răbdătoare şi indirecte am descoperit curînd că ei visau la fel ca orice om, dar că erau convinşi că visele lor nu au sens. "Visele oamenilor obişnuiți nu valorează nimic", susțineau ei. Ei socoteau că singurele vise care au importanță sînt cele ale şefilor şi vracilor. Numai acestea, care priveau prosperitatea tribului., aveau o mare importanță în ochii lor[25].

Nenorocirea era că atît şeful tribului, cît şi vraciul pretindeau că nu aveau decît vise lipsite de sens. Ei puneau acest fenomen pe seama epocii în care englezii veniseră să se instaleze în ținutul lor. Şeful districtului, adică funcționarul englez însărcinat să se ocupe de acest trib, îşi asumase în ochii lor rolul de a visa aceste vise privilegiate, în funcție de care tribul purtarea pînă atunci.

Atunci cînd oamenii acestui trib admiteau că visau, dar că visele lor nu ar avea sens, ei acționau ca şi omul modern care crede că visul nu are importanță pentru el, pur şi simplu pentru că nu-l înțelege [26]. Dar chiar şi omul civilizat poate remarca cu

---

[25] Această mentalitate este prezentă şi la omul modern chiar dacă nu în mod special în privința viselor. În domeniul politic, de pildă, există prejudecata că numai opiniile "specialiştilor", adică ale politicienilor de profesie, sînt autorizate. La fel în economie: tehnocrații sînt chemați să rezolve problemele economice.

Diviziunea muncii în lumea modernă aminteşte în bună măsură de mentalitățile primitive. Dar această asemănare este numai formală. În realitate, pretenția unui membru "profan" al tribului că visele sale nu au sens poate ascunde şi o altă idee. Aceea că nu toate visele noastre sînt importante (pentru colectivitate).

[26] Paralela este forțată. Omul modern nu acordă importanță visului întrucît cultura sa ştiințifică, rațională, accentuează latura materialistă a

ocazia unui, de care nu-şi aminteşte întotdeauna, că acesta îi modifică favorabil sau defavorabil dispoziţia psihică. Visul a fost sesizat totuşi în chip subliminal. De obicei aşa se întîmplă. Rareori un vis este atît de impresionant sau revine iar şi iar încît oamenii să dorească să-l interpreteze [27].

Trebuie să avertizez aici cu privire la analiza confuză sau incompetentă a viselor. Există oameni atît de dezechilibraţi mental, încît este foarte periculos să le interpretezi visele. Într-un asemenea caz, o minte unilaterală este separată de un inconştient irațional sau "dement" la fel de unilateral, aşa încît nu le putem pune în legătură fără precauţii speciale [28].

În ansamblu este cît se poate de stupid să credem că ar exista metode prefabricate şi sistematice pentru interpretarea viselor, ca şi cum am putea cumpăra pur şi simplu o lucrare de consultat în care să găsim traducerea unui simbol dat[29]. Nici

---

vieţii. Psihanaliza, insistînd asupra viselor, a creat o categorie de "specialişti ai visului", limitînd însă interpretarea lui la interesele pur terapeutice, legate de un pacient care acuză simptome nevrotice.

[27] Este interesantă, în acest sens, întîmplarea unui prieten care afirma hotărît că el nu visează niciodată. El era de părere că preocuparea mea pentru vise este inutilă pierdere de vreme. La un moment dat a avut un vis el însuşi şi s-a trezit cuprins de spaimă. Mi-a cerut să-l interpretez.

Analiza a scos la iveală un fapt un fapt curios: pentru că era de părere că a te ocupa de vise, a visa este o pierdere de vreme, visele lui erau uitate întotdeauna. În acelaşi context, faptul de a visa, de a reţine un vis, devenea pentru el ceva degradant. El credea că un bărbat activ, întreprinzător nu are vise sau nu se ocupă de vise - dacă o face, este ca şi cum s-ar coborî pe sine. Este aici un prejudiciu narcisic împotriva căruia psihicul visătorului mobilizase angoasa.

[28] "Inconştientul dement" este din nou o expresie neinspirată. Nu există nimic "dement" în inconştientul nostru. Poate exista însă un ***eu*** imatur, fragil, incapabil să integreze tendinţele inconştiente şi care se refugiază în nevroză.

[29] Aşa zisele "chei de vise", foarte căutate de publicul cititor, nu

un simbol care apare în vis nu poate fi sustras minții individuale care îl visează - nu există nici o interpretare determinată şi directă a viselor. Maniera în care inconştientul completează sau compensează mintea conştientă variază atît de mult de la un individ la altul, încît este imposibil să stabilim în ce măsură am putea clasifica visele şi simbolurile lor.

Este adevărat că există vise şi simboluri izolate (pe care prefer să le numesc "motive") care sînt tipice şi revin adeseori. Printre aceste motive găsim căderea, zborul, visele în care eşti urmărit de animale sălbatice sau de oameni ostili, în care eşti insuficient sau absurd îmbrăcat în locuri publice, în care eşti grăbit sau pierdut într-o mulțime confuză, cele în care te bați cu arme inutilizabile sau fără putință de apărare, cele în care alergi fără să ajungi undeva etc. Un vis tipic al copilăriei este cel în care visătorul devine infinit de mic sau infinit de mare sau trece dintr-o extremă în alta ca, de pildă, în *Alice în țara minunilor*. Dar subliniez din nou că aceste motive trebuie considerate în contextul visului şi nu ca nişte cifre ale unui cod de valoare universală[30].

Visul recurent este un fenomen demn de remarcat. Există cazuri de persoane care au avut acelaşi vis din copilărie pînă la bătrînețe. Un vis de acest gen este în general un efort pentru a compensa un anumit defect în atitudinea visătorului

---

au, în acest sens, nici o eficiență. Surprinde însă că există persoane care deşi s-au lămurit în această privință apelează totuşi la "cheile de vise" sau la diferitele liste de simboluri gata interpretate, căutînd să-şi explice astfel visele. Un motiv ar fi acela că aceste persoane nu pot admite că visele au numai un caracter "profan", în sensul că nu oferă informații profetice, şi încearcă să le găsească semnificații oculte.

[30] Jung insistă totuşi asupra faptului că simbolurile onirice nu pot fi interpretate automat, la modul absolut. Trebuie luat în considerare "contextul visului".

vizavi de viață. Sau el poate să se tragă dintr-un traumatism care l-a marcat pe individ cu o cicatrice caracteristică. Visul poate anticipa, totodată, un eveniment important din viitor[31].

Eu însumi am visat mai mulți ani la rînd același motiv în care descopeream o parte despre care nu știam nimic din casa mea. Uneori era vorba de apartamentele părinților mei morți de multă vreme, în care tatăl meu - spre marea mea surprindere - avea un laborator în care studia anatomia comparată a peștilor, iar mama mea avea un hotel pentru fantome. De obicei această aripă necunoscută a casei mele era un edificiu istoric vechi și uitat, pe care îl primisem moștenire. Acolo se găseau mobile vechi interesante, iar spre sfîrșitul seriei de vise am descoperit o bibliotecă veche cu cărți necunoscute mie. În final, în ultimul vis, am deschis una din aceste cărți și am găsit o mulțime de imagini simbolice surprinzătoare. Cînd m-am trezit inima-mi bătea cu putere.

Cu puțină vreme înainte de a fi avut acest ultim vis comandasem unui librar o culegere clasică din alchimiștii Evului Mediu. Găsisem un citat, pe care vroiam să-l verific, dintr-o operă despre care gîndeam că este probabil în legătură cu alchimia bizantină. La cîteva săptămîni după visul cu cartea necunoscută am primit un pachet de la librar. El conținea un volum în pergament, datînd din secolul al XVI-lea, care era ilustrat cu imagini fascinante, simbolice, ce îmi aminteau și ele de visul meu. Întrucît redescoperirea principiilor alchimiei devenise o parte importantă din munca mea

[31] Există, mai precis, vise recurente și motive onirice recurente. "Visele recurente" sînt impresii trăite care se repetă cu obstinație. Sînt visele caracteristice nevrozelor traumatice. "Motivele recurente" sînt anumite teme, care revin, în mod general, în vis. De pildă, unul din motivele recurente ale unui pacient este marea, vacanța la mare. El se visează adeseori la mare, în vacanță.

în calitate de pionier al psihologiei, motivul visului meu recurent era uşor de înţeles. Casa era, firește, simbolul personalității mele şi al cîmpului ei conştient de interese. Iar aripa necunoscută reprezenta o anticipare a unui cîmp de interes şi de cercetări care scăpa încă conştiinţei mele. Din acel moment n-am mai visat niciodată acest vis [32].

[32] Din nefericire, Jung îşi tratează propriul vis, mai precis seria de "motive recurente" onirice (vezi şi nota 31), la fel de dogmatic ca şi şcoala freudiană, care reduce visele la tendințe sexuale, refulate. Ca şi Freud, Jung nu observă mulțimea factorilor care interferează în existența sa şi îşi imaginează că ultimul său vis din seria respectivă nu are nimic mai bun de făcut decît să-i prevestească un eveniment intelectual viitor. Reducționismul interpretării jungiene nu este cu nimic mai presus, cel puțin în acest caz, decît cel freudian. Numai că la Jung accentul este pus pe interesele conştiente ale visătorului, în speță pe preocupările sale intelectuale. Jung procedează cu visele sale ca şi cum şi-ar fi asimilat în totalitate inconştientul - ceea ce este, evident, imposibil.

După experiența mea, "motivele recurente" nu trebuie interpretate într-o serie cauzală. În exemplul citat la nota 31 visătorul visează în repetate rînduri că se află pe litoral, în vacanță, dar visele sale, ca şi cele ale lui Jung, nu se repetă identic. Interpretarea este nuanțată în funcție de situația visătorului în momentul producerii visului. Cu alte cuvinte, aceleaşi motive onirice capătă un alt sens în alte situații de viață ca şi cum ele ar deveni părțile unui limbaj specific utilizat de vis pentru a exprima orice.

Într-unul din aceste vise, visătorul se visează la mare, în vacanță, împreună cu familia sa (soția şi părinții). Vacanța este pe terminate şi ei hotărăsc să mai dea o ultimă raită pe malul mării. Ciudat lucru nisipul este cenuşiu spre negru, dar nu datorită poluării. Visătorul păşeşte spre mare şi îşi bagă picioarele în apă.

În limbajul străzii "a-ți băga picioarele" este o expresie care denotă disprețul față de ceva. Marea îi sugerează visătorului mai multe lucruri:

"- Am scris un eseu scurt despre simbolismul apei şi în special al mării în vise, ne povesteşte el. Am descoperit recent că apa nu se

limitează la sensuri legate de descompunere, disociere, dizolvare, într-un cuvînt de moarte. Apa este şi cea care curăţă, spală, purifică. În fond, ne spălăm cu apa de la chiuvetă. Purificarea poate fi desigur şi morală. Alte idei legate de apă trimit la anumite persoane care sînt născute în zodii de apă.

- *La mare, în vacanţă, cu familia…* Vara trecută am fost într-adevăr la mare împreună cu familia. Am mers împreună pentru că am redescoperit brusc valorile familie, cu atît mai mult cu cît mama mea este în etate şi mîine-poimîine se va stinge. Am văzut ce regrete te apasă atunci cînd îţi moare cineva drag şi descoperi peste noapte că a însemnat ceva pentru tine (acest aspect îmi aminteşte precis de decesul socrului meu care era născut într-adevăr într-o zodie de apă).

- *Vacanţa este pe terminate şi mai dăm o raită…* Ultima zi de vacanţă este cît se poate de stresantă pentru mine. De obicei sînt nerăbdător să mă întorc acasă, să-mi reiau activitatea, iar momentele de răgaz mi se par prea lungi. Sînt extrem de excitat şi nerăbdarea îmi provoacă dificultăţi gastrice. Este clar că raita pe care o mai dăm îmi displace pentru că întîrzie plecarea acasă.

- *Nisipul cenuşiu, negru…* Ştiu intuitiv că am văzut undeva aşa ceva. Nu este un nisip poluat de scurgeri de petrol sau de alge. Poate un nisip vulcanic. Ceva natural care pare foarte interesant pe malul mării."

Tonalitatea generală a visului pare pesimistă, funebră. Ultimile momente de bucurie pe această lume vor face loc curînd neantului, nimicului.

Această scurtă caracterizare îi aminteşte visătorului nostru - un bărbat cultivat, de circa 35 de ani - de "Cartea schimbărilor", o lucrare antică chineză pe care a citit-o în tinereţe, atunci cînd îl pasiona civilizaţia şi cultura Chinei. Cartea este concomitent un manual de înţelepciune, de filozofie (confucianistă) şi un oracol. Ea poate fi folosită pentru a investiga viitorul şi a stabili conduita care se impune pentru a avea succes. Acolo există un paragraf care vorbeşte despre asfinţitul vieţii, adică de moarte.

În faţa morţii iminente oamenii adoptă 2 atitudini se spune: una hedonistă, la modul "trage tare pe ultima sută", fă-ţi de cap, distrează-te cît mai ai timp etc., şi cealaltă ascetică, caracterizată prin depresie şi renunţare lentă la bunurile "acestei lumi".

Filozoful din "Cartea schimbărilor" nu îmbrățișează nici una din aceste atitudini. Pentru el ambele sînt greşite. Sfatul său este să ne perfecționăm continuu, să ne cultivăm mai departe caracterul, firea, ca şi cum nimic nu s-ar întîmpla. Cel puțin, se zice, aceasta ar trebui să fie atitudinea *omului nobil*.

Dar această viziune este una pur confucianistă. Confucianismul - doctrina etică prin excelență promovată de Confucius - este extrem de atent la om şi la valorile umanismului, la omenie şi dreptate. Confucius pune în centru eticii sale omenia şi corectitudinea ca elemente absolute ale cultivării caracterului omului nobil sau omului mare. Un alt punct de vedere, cel al filozofiei taoiste, contrazice total aceste viziuni. Esența taoismului poate fi concentrată în cuvintele: "adaptarea la condițiile specifice". În taoism nu există nimic asemănător cu confucianismul. Cultivarea omeniei şi dreptății ca valori supreme ale convieţuirii şi afirmării sociale nu are nici o relevanță. În taoism, omul nobil trebuie să se adapteze continuu condițiilor şi împrejurărilor sale de viață care sînt determinate de mişcarea mistică a Cerului, de Tao al cerului.

Visul analizat aici trebui integrat într-adevăr în suma acestor idei care constituie interesele culturale ale visătorului. El reia chiar o temă recurentă - cea a vacanței la mare. Interpretarea visului ne va dovedi însă că tema recurentă este aşa cum am spus deja un limbaj oniric, iar interesele intelectuale (filozofia chineză, "Cartea schimbărilor" etc.) sînt şi ele un suport pentru tendințele pe care visul le pune în scenă.

Am văzut că elementul central al visului este momentul în care visătorul îşi bagă picioarele în mare. Am sugerat ce înseamnă acest gest ca expresie verbală şi am lăsat la urmă asociațiile visătorului. Gestul respectiv are pentru visător o singură interpretare: "să mă obişnuiesc treptat cu apa". Această explicație ne oferă şi interpretarea visului.

După cum se pare, visătorul a adoptat atitudinea taoistă: adaptarea la condiții, în speță el încearcă să se obişnuiască cu apa rece a mării, mai exact cu moartea sau cu ideea morții cuiva. Pe de altă parte "îşi bagă picioarele" în mare - adică, în puritate şi curățenie sau şi mai precis în valorile de omenie şi dreptate promovate de un Confucius. (N.B. Ambele idei - puritatea şi moartea - sînt sugerate

IV. Analiza viselor

Am început acest studiu subliniind diferența dintre un semn şi un simbol. Semnul este întotdeauna mai puțin decît conceptul pe care îl reprezintă, în timp ce simbolul trimite mereu la un conținut mai vast decît sensul său imediat şi evident. Pe de altă parte, simbo-

---

concomitent de simbolismul apei despre care am vorbit mai sus.) Concluzia care se impune este următoarea: visul nostru este legat de moartea a ceva sau a cuiva şi exprimă totodată înclinația visătorului de a nu da curs omeniei confucianiste. El va accepta această moarte, ba chiar va da frîu liber imensei bucurii provocate de ea. Făcînd astfel el nu este mai puțin un *om nobil* deoarece a îmbrățişat filozofia taoistă.

Adeseori visul este o încercare de mediere a conflictului etern dintre conştiința morală a individului şi tendințele sale instinctuale. Nu ne miră deci că găsim şi în acest vis, după un efort de interpretare pe care l-am scurtat în relatarea mea, o dorință de moarte care nu este inhibată oniric deoarece şi supraeul civilizat este satisfăcut. Îmbrățişînd formal filozofia taoismului, visătorul este asigurat că rămîne un *om nobil* chit că nutreşte sentimente ostile, criminale.

lurile sînt produse naturale şi spontane. Nici un geniu, niciodată, nu aluat o pană sau un stilou zicîndu-şi "acum voi inventa un simbol". Nimeni nu poate lua un gînd mai mult sau mai puțin rațional, constituind concluzia logică a unui raționament sau creat deliberat, pentru a-i da apoi o formă "simbolică". Oricît de neobişnuită ar fi expresia pe care i-o dăm, o asemenea idee va rămîne întotdeauna un semn ataşat la gîndirea conştientă pe care o semnifică şi nu un simbol care sugerează ceva care nu a fost încă cunoscut.

În vise, simbolurile se prezintă spontan, căci visul este un eveniment şi nu o invenție. Ele sînt deci sursa principală din care ne extragem cunoaşterea simbolismului.

Dar trebuie să subliniez că simbolurile nu apar numai în vise. Ele intervin în tot soiul de manifestări psihice. Există gînduri şi sentimente simbolice, fapte şi situații simbolice. Adeseori se pare că chiar şi obiectele inanimate cooperează cu inconştientul în crearea formelor simbolice. Există numeroase întîmplări demne de crezut cu pendule care se opresc în momentul morții proprietarului: cum ar fi cea a lui Frederic cel Mare de la Sans-Souci. Alte exemple foarte răspîndite sînt oglinda care se sparge sau tabloul care cade atunci cînd survine un deces. Sau sfărîmarea inexplicabilă a unor obiecte banale într-o casă în care unul din locuitori trece printr-o criză afectivă. Chiar dacă scepticul refuză să creadă în asemenea poveşti, ele reapar frecvent şi aceasta este suficient pentru a dovedi importanța lor psihologică.[1]

[1] Aceste fenomene atestate şi în literatura parapsihologică sînt trecute de Jung la categoria *sincronicității*. Personal am asistat la un

Există, totodată, multe simboluri dintre cele mai importante care nu sînt individuale ci colective, atît din punct de vedere al naturii, cît şi al originii lor. Acestea sînt mai degrabă imagini religioase. Credinciosul le atribuie o origine divină şi le consideră un produs al unei revelații. Scepticul afirmă că ele au fost inventate. Ambii greşesc. Este adevărată remarca scepticului că simbolurile şi conceptele religioase au fost de-a lungul secolelor obiectul unei elaborări minuțioase şi conştiente. De asemenea, este adevărată şi convingerea credinciosului că obîrşia lor este atît de îndepărtată în misterul trecutului încît par să nu aibă o origine umană. Dar ele sînt de fapt "reprezentări colective" care emană din vise şi din imaginația creatoare profundă. Ca atare, ele sînt manifestări involuntare, spontane, care nu datorează nimic unei intenții deliberate.[2]

Acest fapt, după cum voi explica mai tîrziu, are o influență directă şi importantă asupra interpretării viselor. Este evident că dacă vom presupune că un vis este simbolic îl vom interpreta altfel decît persoana care presupune că el îşi extrage forța esențială de la

---

asemenea fenomen care provoacă întotdeauna confuzie şi groază.

Aceste fenomene pot fi adeseori interpretate într-o manieră simbolică şi sînt legate de acumularea psihică, inconştientă, a unei persoane.

[2] Acest punct este fundamental în psihologia lui Jung. Toate reprezentările religioase, miturile şi misterele au existat mai întîi în visele oamenilor, în fantasmele lor sau în imaginația activă. Noi nu cunoaştem însă decît expresia lor elaborată cultural. Aceste vise şi fantasme sînt spontane, provocate de arhetipurile inconştientului colectiv prezent în toți oamenii.

gînduri şi emoţii cunoscute şi travestite în vis. În acest din urmă caz nu prea ar mai avea sens să interpretăm visul deoarece nu am găsi în el decît ceea ce ştim deja[3].

Din acest motiv am spus mereu elevilor mei: "Învăţaţi cît mai mult posibil cele referitoare la simbolism, apoi uitaţi totul atunci cînd interpretaţi un vis". Acest sfat este de o asemenea importanţă practică aşa încît mi-am impus dintotdeauna să-mi zic că nu înţeleg suficient visul altuia pentru a-l putea interpreta corect. În fond, o fac pentru a controla talazul propriilor mele asociaţii şi relaţii, în aşa fel încît să nu le substitui incertitudinilor şi ezitărilor pacientului[4]. Întrucît este de cea mai mare importanţă terapeutică pentru analist să sesizeze corect mesajul particular al unui vis (adică contribuţia adusă conştientului de către inconştient), este esenţial pentru el să-i exploreze conţinutul în amănunt.

În epoca în care lucram cu Freud am avut un vis care ilustrează bine acest punct particular. Am visat că eram "la mine", aparent la primul etaj într-un salon agreabil şi

[3] Voit sau nu, Jung continuă să ignore teoria freudiană despre inconştient şi implicit despre conţinuturile psihice refulate. "Refulatul" nu este nicidecum o idee conştientă căreia i se retrage interesul şi se scufundă în inconştient. Există idei care nu au pătruns niciodată în mintea conştientă pentru că au fost împiedicate să o facă de instanţele morale (în speţă supraeul). Aceste conţinuturi revin într-o manieră deghizată în centrul interesului conştient fie sub forma simptomelor nevrotice - obsesii, idei fixe, fobii, fantasme delirante etc. -, fie sub forma viselor.

Deoarece acest conţinuturi nu au fost niciodată prezente în minte este necesar să le abordăm prin analiza simptomelor şi a viselor.

[4] Există o derogare de la această regulă atunci cînd psihanalistul jungian practică metoda amplificării materialului oniric.

confortabil în stilul secolului al XVIII-lea. Am fost surprins că nu mai văzusem pînă atunci această cameră şi am început să mă întreb cu ce seamănă parterul. Am coborît şi am descoperit că odăile erau mai întunecate, cu pereţii acoperiţi de lambriuri de lemn, cu mobile masive datînd din secolul al XVI-lea sau chiar dintr-o perioadă anterioară. Surprinderea şi curiozitatea mea crescură. Voiam să văd întreaga arhitectură a casei.

Am coborît în pivniţă unde am găsit o uşă dînd spre o scară care ducea la o cameră amplă boltită. Ea era pavată cu pietre mari, iar pereţii păreau foarte vechi. Am examinat mortarul şi am descoperit că era compus din fărîme de cărămidă. Evident pereţii erau de origine romană. Curiozitatea mea nu înceta să crească. Într-un colţ am văzut un inel de fier fixat într-o dală. Am ridicat-o şi am văzut o altă scară, foarte strîmtă, care ducea la un soi de beci ce semăna cu un mormînt preistoric şi conţinea cranii, ceva oase şi fragmente ceramice. În acel moment m-am trezit.

Dacă atunci cînd a analizat acest vis Freud ar fi urmat metoda mea care constă în explorarea asociaţiilor referitoare la vis şi la contextul său, el ar fi auzit o poveste pe cinste. Dar mă tem că ar fi minimalizat-o considerînd-o o simplă tentativă de a scăpa de o problemă care era în realitate a sa.

Visul era de fapt un rezumat al vieţii mele şi mai ales al evoluţiei mele spirituale. Am crescut într-o casă veche de 200 de ani, cu un mobilier de circa 300 de ani, iar intelectual aventura mea spirituală fusese lectura lui Kant şi a lui Schopenhauer. Marele eveniment al zilei era opera lui Charles Darwin. Cu puţin înainte trăiam încă în universul medieval al părinţilor mei în ochii cărora lumea şi oamenii erau guvernaţi de omnipotenţa şi providenţa di-

vină. Această lume a devenit brusc arhaică şi perimată. Credinţa mea creştină îşi pierduse caracterul absolut prin descoperirea religiilor orientale şi a filozofiei greceşti. De aceea parterul casei mele era atît de întunecos, de silenţios şi mai ales nelocuit [5].

Interesul pe care mi l-a inspirat istoria fusese trezit de studiul anatomiei comparate şi al paleontologiei în timp ce eram asistent la Institutul de anatomie. Eram fascinat de osemintele omului fosil - în particular de omul din Neanderthal - în jurul căruia se discuta mult şi de craniul pitecantropului din Dubois, care era încă obiectul controverselor celor mai violente. De fapt, acestea erau asociaţiile reale ale visului meu. Dar nu am îndrăznit să-i vorbesc lui Freud de cranii, de schelete sau de cadavre, căci experienţa mă învăţase că aceste teme îi erau dezagreabile. El nutrea ideea că mi-aş fi dorit moartea sa prematură. Ajunsese la această concluzie în urma interesului pe care îl arătasem pentru mumiile lui Bleikeller din Breme pe care le-am vizitat împreună în 1909, cînd intenţionam să ne îmbarcăm spre America.

Astfel se face că am ezitat să-mi exprim propriile mele gînduri deoarece în urma unei experienţe recente fusesem frapat de prăpastia de netrecut care separa concepţiile mele de cele ale lui Freud. Mă temeam să nu-i pierd prietenia dacă i-aş fi revelat lumea mea interioară care i s-ar fi părut bizară după opinia mea [6]. Nefiind absolut sigur

[5] Totuşi nu înţelegem de ce parterul casei din visul lui Jung este întunecos şi mai ales ce corelaţie există între parter şi credinţa lui creştină?!

[6] Jung se afla într-o perioadă de "criză de personalitate". În faţa patriarhului Freud personalitatea lui Jung pălea. Sentimentul lui de inferioritate, în special în domeniul profesional, răzbate neîncetat din

de psihologia mea, i-am spus aproape automat o minciună privind "asociațiile mele libere" în scopul de a nu fi nevoit să întreprind sarcina imposibilă de a-l face să înțeleagă constituția mea psihică foarte personală și total diferită de a lui [7].

Trebuie să-l rog pe cititor să mă scuze că m-am oprit atîta asupra încurcăturii în care m-am aflat atunci cînd am avut de gînd să-i vorbesc lui Freud despre visul meu. Dar este un exemplu bun care ilustrează dificultățile de care ne izbim în analiza efectivă a unui vis atunci cînd nu ținem cont de diferențele care există între personalitatea analistului și cea a analizatului [8].

Mi-am dat curînd seama că Freud căuta în mine vreo "dorință de nemărturisit". Și aceasta m-a determinat să-i

---

scrisorile adresate, în perioada de cooperare zeloasă, lui Freud. De aici teama de a nu-și pierde călăuza intelectuală și profesională, cu atît mai mult cu cît Jung se plîngea mai mereu de lipsa sa de experiență în domeniile studiate de Freud. Dar admirația fără egal pe care i-o arăta lui Freud ascundea o ostilitate o formă certă. De aceea, după cum vom vedea imediat, bănuiala lui Freud privind intențiile agresive ale lui Jung nu este deloc deplasată.

[7] Nu știm ce înțelege Jung prin diferența de "constituție psihică"! Este probabil că își amintește aici despre ambițiile sale de a constitui o psihologie ariană, o psihologie național-socialistă care să se adreseze germanilor, o alternativă la psihologia "evreiască" a lui Freud! Jung a încercat să realizeze așa ceva în timpul ascensiunii nazismului și a făcut mult pentru a înlocui lexicul psihanalizei freudiene cu un vocabular mai adecvat idealurilor național-socialiste.

[8] Nu este vorba aici de diferențe de "constituție psihică". Indiferent de formația culturală și de interesele eului indivizilor dinamica vieții lor inconștiente este identică. Întotdeauna și pretutindeni găsim refulare și, în speță, refularea instinctelor sexuale și agresive. Aici Jung încearcă să explice pe baze culturale, exterioare vieții inconștiente, conflictele sale cu Freud. O încercare sortită eșecului.

sugerez că craniile pe care le visasem constituiau probabil o referință la unii membri din familia mea cărora le-am dorit moartea dintr-un motiv sau altul. Această supoziție a avut aprobarea sa, dar eu n-am fost satisfăcut de această soluție trucată.

În timp ce căutam un răspuns convenabil la întrebările lui Freud am fost brusc tulburat de o intuiție privind rolul pe care îl joacă factorul subiectiv în comprehensiunea psihologică. Această intuiție a fost atît de puternică încît nu am mai avut decît ideea să ies cît mai repede din această situație încurcată, ceea ce am făcut prin intermediul facil al minciunii. Nu era deloc elegant şi nici moral, dar dacă n-aş fi făcut-o aş fi riscat un conflict definitiv cu Freud, şi nu mă simțeam capabil de aşa ceva din mai multe motive.

Intuiția mea era înțelegerea bruscă şi neaşteptată că visul meu mă avea pe *mine însumi*, viața *mea* şi universul *meu* ca sens, opunînd realitatea mea unei structuri teoretice axate pe o mentalitate străină mie[9], din rațiuni şi scopuri care îi erau proprii. Nu era visul lui Freud - era visul meu şi i-am înțeles imediat mesajul[10].

---

[9] Vezi şi notele 7 şi 8.

[10] Problema opoziției dintre realitatea mea culturală şi realitatea altuia ascunde la Jung ostilitatea pe care el o neagă. Este vorba de aversiunea față de Freud, față de reputația şi talentul lui, aversiune care se deplasează însă pe planul conflictului superfluu de "realități" culturale.

Interpretarea osemintelor din visul lui Jung ca expresii ale dorinței sale de a-şi suprima "părintele" spiritual nu este deplasat. Jung însuşi asociază vizavi de aceste imagini interesul său pentru anatomia comparată (o nouă aluzie de diferențiere de natură "culturală") şi, în special, pentru paleontologie. Acest interes trădează de fapt ceea ce Freud caută în visul lui Jung, conform următoarelor asociații: "Eram

Acest conflict ilustrează un punct esențial al analizei viselor. Ea este mai puțin o tehnică pe care o putem învăța şi aplica urmînd reguli, cît mai ales un schimb dialectic între două personalități. Dacă tratăm această analiză ca pe o tehnică mecanică, personalitatea psihică a visătorului în individualitatea sa nu mai are posibilitatea de a se manifesta, iar problema terapeutică este redusă la această simplă întrebare: care va domina şi care va fi dominat, dintre analist şi visător? Am renunțat să practic hipnoza din acest motiv precis: nu voiam să-i impun altuia voința mea.[11] Doream ca procesul de vindecare să

---

fascinat de osemintele omului fosil - declară Jung - în particular de omul din Neanderthal, *în jurul căruia se discuta mult* şi de craniul pitecantropului… *care era încă obiectul controverselor celor mai violente*". Sublinierile mele din declarația lui Jung scot în evidență adevăratul obiect al interesului său care era tot om, într-un fel "străMoşul" sau părintele său, ale cărui teze năşteau vii dispute şi controverse la acea vreme - e vorba evident de Sigmund Freud.

Visul a operat o deplasare de la Freud la omul preistoric. Jung nu sesizează acest lucru şi se revoltă împotriva evidenței, împotriva interpretării lui Freud. În acelaşi context nu trebuie neglijat faptul că interesul lui Jung pentru osemintele omului fosil trădează, pe de o parte, faptul că Jung se ocupă de soarta operei lui Freud, pe de altă parte, că el îi doreşte moartea lui Freud - sugerată de rămăşițele omeneşti.

Este surprinzător faptul că deşi evoluția ulterioară dramatică a relațiilor profesionale şi amicale dintre Freud şi Jung a confirmat-o, Jung rămîne încă tributar "psihologiei" sale şi nu realizează sau nu admite înclinațiile sale oedipiene care, fără îndoială, au stat la baza visului său .

[11] Freud susținea că terapia prin hipnoză nu are rezultate satisfăcătoare pe termen lung. De asemenea, ea nu este aplicabilă oricărui pacient deoarece nu toți oamenii pot fi hipnotizați. În al treilea rînd, lucrul cu sugestia hipnotică maschează fenomenul transferului.

vină de la pacient şi nu din sugestia aplicată de mine, al cărei efect ar fi fost pasager. Scopul meu era de a proteja şi de a menține intacte demnitatea şi libertatea pacientului meu, aşa încît să-şi poată modela viața după propria sa dorință.

Din această dispută cu Freud am realizat pentru prima oară că înainte de a construi teorii generale cu privire la om şi la psihicul său, ar trebui mai întîi să cunoaştem mai bine ființele umane reale cu care avem de-a face.

Individul este singura realitate. Cu cît ne depărtăm mai mult de ea, cu atît mai mult îi substituim idei abstracte despre *Homo Sapiens*, şi cu atît mai mult riscăm să ne înşelăm. În acest secol de bulversări sociale şi de schimbări rapide este de dorit să ştim mult mai mult despre ființele umane luate individual, căci mult depinde de calitățile mentale şi morale ale fiecăreia dintre ele. Şi totuşi, dacă vrem să vedem lucrurile în justa lor perspectivă, trebuie să înțelegem la fel de bine trecutul omului ca şi prezentul său. De aceea comprehensiunea miturilor şi simbolurilor este esențială.

V. Arhetipul în simbolismul viselor

Am sugerat deja că visele deţin o funcţie compensatoare. Această ipoteză implică faptul că visul este un fenomen psihic normal, prin care reacţiile inconştiente sau impulsiile spontane sînt transmise la mintea conştientă. Multe vise pot fi interpretate cu ajutorul visătorului, care furnizează concomitent asociaţiile şi contextul imaginilor onirice, cu ajutorul cărora îi putem explora toate aspectele.

Această metodă convine tuturor cazurilor obişnuite, cele în care o rudă, un prieten, un bolnav vă povesteşte un vis în decursul unei conversaţii. Dar cînd este vorba de vise obsedante sau puternic încărcate afectiv, asociaţiile personale pe care le propune visătorul nu sînt suficiente pentru o interpretare satisfăcătoare. În aceste cazuri trebuie să luăm în considerare faptul (pe care Freud l-a observat şi l-a comentat primul) că găsim în vis elemente care nu sînt individuale şi nu pot fi extrase din experienţa personală a visătorului. Aceste ele-

mente, despre care am vorbit deja, sînt ceea ce numeşte Freud "reziduuri arhaice", adică expresii psihice pe care nu le poate explica nici un incident al vieţii individului, care par să fie înnăscut, originale şi constituie o moştenire a spiritului uman[1].

După cum corpul omului este o împletire complexă de organe sau fiecare organ în parte este rezultatul unei lungi evoluţii istorice, tot astfel trebuie să ne aşteptăm să găsim în minte o organizare analoagă. Aşa cum nici corpul, nici mintea n-ar putea fi un produs fără istorie. Şi prin "istorie" nu vreau să vorbesc de cea pe care o construieşte mintea, cu ajutorul limbajului şi a altor tradiţii culturale, atunci cînd se referă conştient la trecut. Mă refer la dezvoltarea biologică, preistorică şi inconştientă a minţii, la omul arhaic al cărui psihic era aproape de cel animal.

Acest psihic incredibil de vechi este fundamentul minţii noastre, după cum structura corpului nostru se fondează pe tipul cel mai general de structură a mamiferelor. Ochiul exersat al anatomistului sau biologului găseşte multe urme ale acestui tip iniţial în corpul nostru. Şi cercetătorul care are experienţa explorării minţii umane poate vedea analogii care există între imaginile mentalităţii primitive - "reprezentările colective" - şi temele mitologice.

După cum biologul are nevoie de anatomia comparată, psihologul nu se poate lipsi de o "anatomie comparată a

[1] Freud vorbeşte explicit de aceste componente psihice ereditare atunci cînd observa că intensitatea unor afecţiuni nevrotice nu poate fi pusă numai pe seama importanţei incidentului traumatic trăit de pacient.

psihicului". Astfel spus, în practică este necesar ca psihologul să aibă o experiență suficientă a viselor şi a celorlalte expresii ale activității inconştiente, dar să şi cunoască mitologia în sensul său cel mai larg. Dacă el nu este echipat astfel, nimeni nu poate identifica analogiile importante. Nu este posibil, de pildă, să evidențiezi analogia dintre un caz de nevroză compulsivă şi clasica posedare demonică dacă nu ai o cunoaştere exactă atît a uneia, cît şi a celeilalte.

Punctul meu de vedere privitor la "reziduurile arhaice", pe care le-am numit "arhetipuri" sau "imagini primordiale", a fost atacat constant de oameni care nu posedă o cunoaştere suficientă a psihologiei viselor şi a mitologiei. Se crede adeseori că termenul "arhetip" desemnează imagini sau motive mitologice definite. Dar acestea din urmă nu sînt nimic altceva decît reprezentări conştiente: ar fi absurd să presupunem că reprezentări atît de variate ar putea fi transmise ca moştenire.

Arhetipul rezidă în tendința de a ne reprezenta asemenea motive, reprezentare care poate varia considerabil în detalii, fără a-şi pierde schema fundamentală. Există, de pildă, multe reprezentări al motivului fraților duşmani, dar motivul însuşi rămîne acelaşi. Criticii mei au presupus greşit că aş vrea să vorbesc de "reprezentări moştenite" şi în consecință au respins ideea arhetipurilor ca fiind complet falsă. Ei nu au ținut cont de faptul că dacă arhetipurile ar fi fost reprezentări originale ale conştiinței noastre (sau moştenite de ea), ar trebui să fim în măsură să le înțelegem, în loc să fim nedumeriți şi derutați atunci cînd le abordăm.

"Arhetipul" este în realitate o tendință instinctivă la fel de precisă ca şi impulsul care împinge pasărea să-şi construiască cuibul sau determină furnicile să se organizeze

în colonii. Trebuie să precizez raporturile dintre arhetipuri şi instincte. Ceea ce noi numim "instinct" este o pulsiune fiziologică percepută de simțuri. Dar aceste instincte se manifestă şi prin fantasme iar, adeseori, ele îşi revelează prezența numai prin imagini simbolice. Aceste manifestări sînt cele pe care le-am numit arhetipuri. Originea lor nu este cunoscută. Ele reapar în orice epocă şi pretutindeni în lume, chiar şi acolo unde nu este posibil să explici prezența lor prin transmiteri din generație în generație, nici prin fecundări încrucişate rezultînd din migrații[2].

Îmi amintesc de mulți oameni care au venit să mă consulte pentru că erau derutați de visele lor sau de cele ale copiilor lor. Ei nu înțelegeau nimic din ele, deoarece visele lor conțineau imagini a căror origine nu o puteau găsi în amintirile lor sau pe care erau siguri că nu le-au transmis copiilor lor. Şi totuşi, unele din aceste persoane erau extrem de cultivate. Printre ele existau chiar şi psihiatri.

Îmi amintesc în mod special de un caz al unui profesor care a avut brusc o viziune şi se credea nebun. Am luat din

[2] Dezvoltarea teoriei arhetipurilor sau a inconştientului colectiv este una din contribuțiile jungiene cele mai importante la studiul psihicului abisal. Jung nu se mărgineşte la analiza *inconştientului personal*, adică a refulatului în accepția freudiană. El afirmă, bazîndu-se pe materiale clinice adunate de-a lungul timpului, că indivizii cei mai obişnuiți, fără pretenții culturale, derulează în vise, fantasme, reverii, imaginație activă etc. motive arhetipale, familiare simbolismului religios, legendelor şi miturilor popoarelor. Întrebați asupra sensurilor acestor motive, ei dau din umeri, incapabili să ofere explicațiile lămuritoare. Jung conchide că aceste viziuni se nasc spontan, fără contribuția deliberată a subiectului şi provin din inconştientul colectiv.

raft o carte veche de patru sute de ani şi i-am arătat o gravură antică reprezentînd exact viziunea sa: "N-aveţi dreptate să vă credeţi nebun, i-am zis. Viziunea dvs. era cunoscută cu patru sute de ani în urmă". La care el se aşează pe un scaun, şocat, dar revenit la normal.

Un caz foarte important mi-a fost oferit de un om care era el însuşi psihiatru. Într-o zi, el mi-a adus un carneţel manuscris pe care i-l dăduse cadou de Crăciun fiica sa de zece ani. Carneţelul conţinea o serie de vise pe care ea le visase la vîrsta de opt ani. Era seria de vise cea mai stranie pe care am văzut-o vreodată, şi am înţeles pe deplin de ce tatăl fusese mai mult decît mirat citindu-le. În ciuda alurii lor infantile, visele aveau ceva de supranatural şi conţineau imagini a căror origine era total incomprehensibilă tatălui. Iată motivele principale care figurau acolo:

1. "Fiara răufăcătoare", un monstru în formă de şarpe cu multe coarne, care ucide şi devorează toate celelalte animale. Dar Dumnezeu survine din patru colţuri, fiind de fapt patru zei, şi face să renască la viaţă animalele moarte.

2. O urcare la cer, unde se ţine o serbare cu dansuri păgîne. Şi o coborîre în infern, unde îngerii fac fapte bune.

3. O haită de animale mici o îngrozesc pe fetiţă - animalele se măresc într-o manieră înspăimîntătoare şi unul dintre ele sfîrşeşte prin a o devora.

4. Un şoricel este invadat de viermi, de şerpi, de peşti şi fiinţe umane, şi astfel şoricelul devine uman. Acest vis reprezintă cele patru etape ale originii umanităţii.

5. O picătură de apă apare ca un microscop. Fetiţa vede picătura plină de ramuri de copac. Aceasta reprezintă originea lumii.

6. Un copil rău are în mînă un bulgăre de pămînt din care aruncă fragmente în toţi trecătorii. Astfel toţi trecătorii devin

răi.

7. O femeie beată cade în apă şi iese apoi dezmeticită şi ameliorată.

8. Scena este în America, unde mulți oameni se zvîrcolesc într-un furnicar, atacați de furnici. Fetița, într-un moment de panică, cade într-un rîu.

9. Un deşert pe lună, în care fetița se scufundă atît de adînc încît ajunge în infern.

10. Fetița vede o bulă luminoasă: o stinge. Se degajă vapori. Apare un om care o ucide.

11. Fetița visează că este grav bolnavă. Brusc, din pielea ei ies păsări şi o acoperă complet.

12. Roiuri de muşte întunecă soarele, luna şi toate stelele, mai puțin una. Această stea cade pe fetiță.

În textul original, german, fiecare vis începe cu fraza rituală: "A fost odată ca niciodată…". Prin aceste cuvinte fetița lasă să se înțeleagă că ea consideră fiecare din vise ca un soi de basm, pe care ar vrea să-l povestească tatălui ca un cadou de Crăciun. Tatăl a încercat să explice visele prin contextul lor. Dar nu a izbutit, căci nu părea să conțină nici o asociație personală.

Posibilitatea ca aceste vise să fie produsul unei elaborări conştiente nu poate fi exclusă, desigur, decît de cineva care a cunoscut-o suficient pe copilă pentru a fi sigur de sinceritatea ei. (Chiar dacă erau imaginate, fără îndoială că n-ar fi constituit mai puțin o provocare la adresa înțelegerii noastre.) În cazul prezent, tatăl era convins de autenticitatea viselor, aşa încît nici eu nu mă puteam îndoi de acest lucru. Am cunoscut-o eu însumi pe copilă, dar înaintea epocii în care i-a oferit tatălui aceste vise. Astfel că nu am putut să o întreb în privința lor. Ea trăia în străinătate şi a murit de o boală infecțioasă, la un an

după acest Crăciun.

Visele ei au un caracter special care iese în evidenţă. Ideile lor dominante au o natură filozofică marcată. Primul vis, de pildă, vorbeşte de un monstru care le ucide pe celelalte animale. Dar Dumnezeu face să renască totul printr-o *Apokatastasis* divină sau restaurare finală. În lumea occidentală, această idee este cunoscută grație tradiției creştine. Ea este menționată în *Faptele Apostolilor* III, 21: acel Christos "pe care trebuie să-l păstreze cerul pînă la timpurile restaurației universale". Părinții Bisericii, greci - dintre care Origene, de pildă - au insistat asupra ideii că la sfîrşitul timpurilor Mîntuitorul va restaura toate lucrurile în perfecțiunea stării lor originare. Dar după apostolul Matei (XVII, 11) există deja o foarte veche tradiție evreiască care afirmă că mai întîi trebuie să vină Ilie pentru a restaura toate lucrurile. Regăsim aceeaşi idee în prima Epistolă către *Corinthieni* (XV, 22) "Căci după cum mor toți în Adam, tot aşa vor retrăi în Christos".

Am putea presupune că copila a extras această gîndire din educația sa religioasă. Dar ea avea o cultură religioasă foarte limitată.[3] Oficial, părinții săi erau protestanți, dar de fapt nu cunoşteau Biblia decît din auzite. Este cu neputință ca o imagine atît de subtilă ca cea a *Apokatastasiei* să-i fi fost explicată micuței.[4] Cu sigu-

[3] Ceea ce nu o împiedică să viseze despre infern (cf. viziunea nr. 2). Infernul este un concept religios transmis pe cale culturală - este exclus ca el să poată fi visat în mod spontan.

[4] Jung neglijează faptul că conceptul *Apokatastasiei* nu a fost visat de fetiță ca atare. Jung este cel care numeşte astfel fragmentul de vis. Avem aici o mostră de ***amplificare*** în sensul metodei folosite de Jung. Dar această amplificare, apelînd la cunoştințele analistului,

ranță că tatăl său nu auzise niciodată vorbindu-se de acest mit.

Nouă din cele douăsprezece vise conțin tema distrugerii şi a restaurării[4]. Şi nici unul nu arată urmele unei educații sau a unei influențe specific creştine. Dimpotrivă, ele au un raport mult mai strîns cu miturile primitive[5]. Acest raport

---

poate conduce la false dificultăți de genul: "cum a putut visătorul să ştie în prealabil despre conceptul cutare, de vreme ce nu a avut o educație în acest sens?" Visătorul nu a ştiut şi nu ştie nimic despre conceptul respectiv - analistul este cel care ştie şi crede că regăseşte într-un vis acest concept.

[4] Tema distrugerii şi a restaurării prezentă în majoritatea viselor citate, este amplificată în chip nepermis de Jung. În fond, această temă evocă jocul alternanței pulsiunii agresive care, atunci cînd şi-a atins scopul, în vis, se transformă în inversul ei. Jung pare să neglijeze faptul că travaliul visului organizează impresiile preconştiente ale visătorului în funcție de pulsiunea care se cere descărcată (în speță, agresivitatea). Conținutul imagistic al visului este mai puțin important; la urma urmei - el cuprinde imagini familiare universului copilăriei, oferite din abundență de basme. Faptul că fetița este ea însăşi obiectul agresivității, ca în fragmentele 3, 10, 11 se explică simplu dacă trecem în revistă destinul probabil al pulsiunilor. O pulsiune poate fi transformată în inversul ei, aşa cum am văzut mai sus atunci cînd am vorbit de restaurare, sau întoarsă împotriva subiectului, aşa cum este cazul aici.

Visele fetiței angajează o agresivitate psihică clivată care îi apare astfel, cu totul străină, ca o proprietate a obiectelor exterioare. (De altfel, este curios că deşi Jung însuşi observa mai sus că pulsiunile - instinctele - "se manifestă de asemenea prin fantasme" sau prin imagini simbolice, el neglijează acest aspect atunci cînd analizează visele fetiței).

Faptul că întîlnim referiri biblice la tema "distrugere şi restaurare" nu are nimic surprinzător: în fond, agresivitatea este o componentă universală a speciei umane. Că această agresivitate capătă la Părinții bisericii o expresie religioasă este un fapt secundar .

[5] Ceea ce dovedeşte odată în plus că agresivitatea este o constantă umană. Sau că, mai precis, refularea agresivității - cu toate consecințele ei - este una din condițiile civilizației umane.

este confirmat în al doilea motiv - "mitul cosmologic" (creaţia lumii şi a omului) - care figurează în al patrulea şi al cincilea vis.

Aceeaşi legătură între moarte şi înviere - Adam şi Christos (moartea şi învierea) - figurează în *Epistola către Corinthieni* (I, XV, 22) pe care am citat-o deja. Trebuie observat aici că ideea unui Christos mîntuitor este reluarea unei idei precreştine, răspîndită pretutindeni, cea a eroului şi a salvatorului care a fost devorat de un monstru şi reapare miraculos după ce a triumfat asupra lui. Unde şi cînd a luat naştere această temă este un mister. Nu ştim nici măcar cum să ne conducem investigaţiile. Singura certitudine aparentă este că acest motiv a fost transmis ca moştenire din vechime de la o generaţie la alta. Astfel am putea presupune fără să greşim că originea sa se află într-o epocă în care omul nu era conştient de faptul că are un mit al eroului, deoarece nu reflecta încă asupra a ceea ce zicea. Personajul eroului este un arhetip care provine din timpuri imemoriale[6].

Producerea arhetipurilor de către copii este şi mai importantă pentru că putem avea certitudinea că copilul nu a avut acces direct la tradiţia în cauză. În cazul prezent, familia micuţei nu avea decît o cunoaştere superficială asupra tradiţiei creştine. Temele creştine, firește, puteau fi reprezentate de idei ca Dumnezeu, îngerii, cerul, infernul şi răul. Dar maniera în care le utilizează copila indică o origine total necreştină.[7]

Să luăm primul vis, cel cu Dumnezeu compus din patru zei, venind din "patru colţuri". Colţuri a ce? Visul nu face

[6] Jung afirmă cu alte cuvinte că viziunile fetiţei au în spate o istorie precreştină care se pierde în negura civilizaţiei.

[7] Vezi şi nota 3.

aluzie la nici o cameră, care de altfel nu s-ar potrivi cu ceea ce pare a fi un eveniment cosmic în care Ființa Universală intervine ea însăși. Această "cuaternitate", importanța dată cifrei patru, este prin ea însăşi o idee stranie, care joacă totodată un rol important în multe religii şi filozofii. Creştinismul i-a substituit noțiunea de Trinitate, pe care fetița bănuiesc că o cunoştea deja. Dar cine ar fi putut să audă vorbindu-se de cuaternitate divină într-o familie aparținînd clasei mijlocii de azi? Cuaternitatea era o idee suficient de răspîndită printre oamenii care studiau filozofia ermetică în Evul Mediu, dar ea s-a pierdut către începutul secolului al XVIII-lea şi s-a uitat cu desăvîrşire de cel puțin două sute de ani. Oare unde a găsit-o copila? În viziunea lui Ezechiel? Dar nici o învățătură creştină nu-l identifică pe Dumnezeu cu serafimii[8].

Ne-am putea pune aceeaşi întrebare în privința şarpelui cu coarne. În Biblie, într-adevăr, găsim multe animale cu coarne - în Apocalipsă, de pildă. Dar toate par să fie patrupede, deşi domnul lor este dragonul al cărui nume grec (drakon) semnifică de asemenea şarpe. Şarpele cu coarne apare în alchimia latină a secolului al XVI-lea, unde se vor-

[8] Problematica "cuaternității" este inadecvată aici. În fond, "cuaternitatea", cele "patru colțuri" din fragmentul 1, poate fi pur şi simplu o indicație spațială care ar traduce expresia "de pretutindeni". Ideea acestei totalități spațiale evocată prin cuaternitatea poate caracteriza o civilizație urbană. În mediul rural "totalitatea spațială" trebuie să aibă o reprezentare sferică (vezi "bula" din fragmentul 10).

Pe de altă parte, să nu neglijăm faptul că integrarea psihică a pulsiunii agresive presupune, atît la copil cît şi la adult, angajarea unei funcții/pulsiuni specifice care are un caracter *totalizant* - totalitatea poate fi exprimată şi ea, simbolic, sub formă spațială. Totodată, faptul că funcția totalizantă a psihicului există ca pulsiune implică posibilitatea de a fi reprezentată simbolic în vise.

beşte despre *quadricornutus serpens*, simbol al lui Mercur, opus Trinităţii creştine. Dar această referinţă este puţin accesibilă. După cîte ştiu eu, ea nu figurează la nici un autor. Şi această fetiţă nu avea nici un mijloc de a o cunoaşte[9].

În al doilea vis apare un motiv care este indiscutabil necreştin şi conţin o răsturnare a valorilor stabilite; de pildă, dansurile păgîne executate de oameni în paradis şi faptele bune făcute de îngeri în infern. Oare, unde a găsit copila o noţiune atît de revoluţionară, demnă de geniul lui Nietzsche?[10].

Aceste întrebări aduc o alta: care este importanţa compensatoare a acestor vise cărora micuţa le-a atribuit o asemenea valoare încît le-a dăruit tatălui ca dar de Crăciun? Dacă aceste vise ar fi fost visate de un vraci dintr-un trib primitiv, am fi putut pe bună dreptate să presupunem că ele reprezintă variaţii pe temele filozofice ale morţii, învierii sau restauraţiei finale, ale originii lumii, creaţiei omului şi relativităţii valorilor. Dar dacă le-am întruchipa la un nivel personal, am putea fi tentaţi să renunţăm la interpretarea lor datorită dificultăţilor pe care le ridică.

Aceste vise conţin indiscutabil imagini colective, analoage într-o oarecare măsură doctrinelor predate tinerilor în triburile primitive, în momentul iniţierii lor. În acest moment li se spune ce a făcut Dumnezeu, zeii sau animalele fondatoare, cum s-a creat lumea, omul, cum vor sfîrşi şi care este sensul morţii lor. Există, oare, cir-

[9] De fapt, nu este deloc nevoie ca visătoare să fi cunoscut imaginea şarpelui dintr-o sursă exterioară. Imaginea în sine este o *condensare* onirică ce aduce laolaltă caractere animale opuse - cornutele-tîrîtoarele - care evocă şi ele, simbolic, pulsiuni antagonice. Şi aici găsim la lucru *funcţia* sau *pulsiunea totalizantă*.

[10] Vezi nota 9.

cumstanțe în care oferim şi noi, în civilizația creştină, învățături similare? Da, la vremea adolescenței. Dar mulți nu se mai gîndesc la aceste lucruri decît la bătrînețe sau în pragul morții.

Ori micuța se găsea concomitent în aceste două situații: ea se apropia pubertate şi concomitent de finalul vieții[11]. Aproape nimic din simbolismul viselor sale nu anunță debutul unei vieți normale de adult, ci există, dimpotrivă, multiple aluzii la distrugere şi restaurație. Cînd am citit aceste vise pentru prima oară am avut într-adevăr sentimentul tulburător că ele sugerează un dezastru iminent[12]. Motivul era natura particulară a compensației pe care o deducem din simbolismul lor. Compensația era contrară a tot ceea ce ne-am fi aşteptat să găsim în conştiința unei fetițe la această vîrstă[13].

Aceste vise ne revelează un aspect nou şi oarecum terifiant al vieții şi al morții. Ne-am fi aşteptat să găsim imagini de acest gen la o persoană în vîrstă care priveşte înapoi, şi nu la un copil care, normal, priveşte înainte. Atmosfera lor aminteşte de vechiul dicton latin după care viața nu este decît un vis de scurtă durată, şi

---

[11] Jung vrea să afirme aici că cele două momente existențiale cruciale - pubertatea şi moartea -, ele însele arhetipale, determină imageria arhetipală prezentă în visele fetiței .

[12] Poate că în această constatare, că visele "sugerează un dezastru iminent", găsim şi răspunsul la întrebarea lui Jung privind caracterul compensator al viselor fetiței. Oricum ea nu s-a îndoit de faptul că sînt prețioase de vreme ce i le-a făcut cadou de Crăciun tatălui ei.

[13] Afirmații care trebuie să ne surprindă pentru că nu ştim de ce nu am putea să ne aşteptăm la prezența tendințelor agresive la o fetiță de 8 ani ? Conduita agresivă este general umană - ea nu ține de vîrstă şi nici de sex.

nicidecum veselia şi exuberanţa primei tinereţi. Viaţa acestei copile seamănă cu legământul sacrificiului primăverii[14] de care vorbeşte poetul. Experienţa ne arată că apropierea nebănuită a morţii aruncă o umbră profetică asupra vieţii şi viselor victimei. Chiar şi altarul bisericilor creştine reprezintă pe de o parte mormîntul, pe de alta învierea, deci transformarea morţii în viaţă eternă.[15]

Iată ideile pe care visul le sugerează copilei.[16] Aceste vise erau o pregătire pentru moarte, exprimată prin scurte istorioare, analoage basmelor care fac parte din iniţierea primitivului sau *koanurilor* din buddhismul Zen[17]. Acest mesaj nu seamănă cu doctrina creştină, ci mai degrabă cu mentalitatea primitivă[18]. El pare să fi luat naştere în afara tradiţiei culturale istorice, la izvoarele de mult timp uitate

[14] Ver sacrum vovensum. (N. A.)

[15] În creştinism învierea nu este transformarea morţii în viaţă, ci biruirea morţii. Nu avem de-a face cu un ciclu moarte-viaţă, ci cu reinstaurarea Vieţii veşnice, care a fost condiţia paradisiacă a cuplului adamic înainte de cădere.

[16] Compensaţia onirică pe care o caută Jung în aceste vise ar putea consta tocmai în ideea consolatoare că toate fiinţele şi lucrurile mor, dar că moartea nu este o neantizare definitivă. Moartea este urmată de viaţă.

[17] *Koan-ul* nu are nimic de-a face cu iniţierea în misterele morţii, în sensul comentat aici de Jung. Un *koan* este o formulare succintă a unui adevăr evident care şochează tocmai prin simplitatea şi evidenţa sa. El are menirea de a zdruncina mentalitatea discipolului de Zen, o mentalitate format la şcoala unei logici formale.

[18] În măsura în care "doctrina creştină" poate fi asemănată cu o *elaborare secundară*, în sensul acordat acestui termen în interpretarea viselor, gîndirea visului, visul propriu-zis (la fetiţa noastră) are un caracter primitiv. Pentru că ne apropie mult mai direct de sursele pulsionale agresive prezente în aceste materiale.

ale psihicului care, începînd cu epoca istorică, au alimentat speculația filozofică şi religioasă asupra vieții şi morții.

Este ca şi cum evenimente încă viitoare şi-ar proiecta deja umbra asupra copilei trezind gînduri, în mod normal adormite, care acompaniază sau descriu apropierea unei întîmplări fatale. Deşi forma particulară în care se exprimau ele este mai mult sau mai puțin personală, schema lor generală este colectivă. Le găsim pretutindeni, în toate timpurile şi variază ca şi instinctele, care sînt modificate considerabil de la o specie la alta deşi servesc aceloraşi scopuri generale.

Nu credem că fiecare animal care vine pe lume îşi creează propriile instincte ca o achiziție personală şi cu atît mai puțin că ființele umane inventează la naştere comportamentul care le caracterizează ca specie. Ca şi instinctele, schemele colective de gîndire la om sînt înnăscute şi moştenite. Dar ele funcționează, atunci cînd au ocazia, într-o manieră mai mult sau mai puțin asemănătoare la toți oamenii. Fenomenele afective din care decurg tipurile de gîndire sînt vizibil asemănătoare la toată lumea. Le putem identifica şi la animale, chiar şi la cele care provin din specii diferite. Dacă acest caracter înnăscut al arhetipului surprinde, ce să spunem atunci de insecte şi de complexitatea funcțiilor lor simbolice? Căci, la urma urmei, majoritatea dintre ele nu-şi cunosc părinții şi nu au primit nici un fel de învățătură. Oare, de ce ar trebui, în schimb, să presupunem că omul ar fi singura ființă vie lipsită de instincte specifice sau că psihicul său nu mai conține nici o urmă a evoluției sale?[19]

[19] Poate pentru faptul că omul nu este un animal specializat, aşa

Firește că dacă identificăm psihicul cu mintea conștientă am putea ușor concepe ideea eronată că omul se naște pe lume cu un psihic vid și că mai tîrziu psihicul său nu conține nimic mai mult decît ceea ce a învățat prin experiență individuală. Dar psihicul este mai mult decît mintea conștientă. Conștientul animalelor este limitat și totuși multe din reacțiile și impulsurile lor denotă existența unui psihic. Iar primitivii fac o grămadă de lucruri a căror semnificație le este necunoscută[20].

Veți constata același fenomen dacă îi întrebați pe oamenii civilizați sensul real al pomului de Crăciun sau al oului de Paști. De fapt, și ei fac o grămadă de lucruri fără să știe de ce. Înclin să cred că, în general, întîi acționăm și mult mai tîrziu ne preocupăm să știm de ce am făcut cutare lucru[21]. Practicantul se găsește mereu în fața unor pacienți altminteri inteligenți care se comportă într-o manieră stranie și complet imprevizibilă, pe care nu o pot explica.

La prima vedere, asemenea reacții și împulsuri par să aparțină unei naturi intime, personale, și încetăm să ne

---

încît anumite componente înnăscute ale bagajului său biologic și-au diminuat forța pulsională, atunci cînd nu au mai fost utile adaptării. Poate că limbajul articulat - transmiterea informațiilor culturale prin cuvinte - a făcut inutilă transmiterea ereditară a însușirilor speciei pe calea "viziunii interioare" a arhetipului.

[20] Ceea ce nu dovedește neapărat că am avea de-a face cu manifestări ale psihicului colectiv. Primitivii nu fac decît să repete ordonanțele tradiției, chiar dacă nu li se lămurește sensul lor. A face ceva mecanic nu înseamnă neapărat că acel ceva provine din sferele psihicului colectiv.

[21] În cazul riturilor religioase nu ne mai preocupă să știm care este semnificația lor pentru că sîntem încrezători în eficacitatea lor magică.

mai ocupăm de ele căci le considerăm particulare. De fapt, ele se fondează pe un sistem instinctual preformat şi mereu activ care caracterizează omul. Unele forme de gîndire, unele gesturi universal comprehensibile şi multe atitudini urmează o schemă stabilită cu mult înainte ca omul să atingă stadiul reflecţiei. Este chiar de crezut că originile îndepărtate a acestei facultăţi reflexive, proprie omului, să-şi fi avut obîrşia în consecinţele penibile ale ciocnirilor afective violente.

Să luăm, dacă vreţi, în scopul ilustrării acestei teorii, cazul omului primitiv care, într-un moment de mînie sau de decepţie - pentru că nu a prins nici un peşte - îşi ştrangulează fiul mult iubit, apoi este cuprins de un imens regret privind cadavrul micuţului pe care îl ţine în braţe. Un astfel de om ar putea să-şi amintească de acest moment toată viaţa.[22]

Nu putem şti dacă o experienţă de acest gen nu a fost cumva cauza iniţială a dezvoltării conştientului la om. Dar nu încape îndoială că un şoc analog de natură afectivă este adeseori necesar pentru a trezi oamenii şi a-i determina să ia aminte la ceea ce fac. Este şi cazul celebru al aristocratului spaniol din secolul al XIII-lea, Raimond Lullus, care, după o curte îndelungată a reuşit să obţină o întîlnire secretă cu doamna pe care o îndrăgea. Ea îşi descheie tăcută rochia şi îi arătă sînul mîncat de cancer. Şocul schimbă viaţa lui Lullus. El

[22] Aluzie la teoriile lui Freud privind complexul lui Oedip. Diferenţa este că în acest exemplu tatăl este criminalul şi fiul victima. Este puţin probabil ca dintr-un incident izolat ca acesta să provină ritualuri magice complexe care, mai tîrziu, să dea naştere unei religii.

deveni un eminent teolog şi unul dintre cei mai mari misionari ai Bisericii. În cazul unei schimbări atît de bruşte putem demonstra adeseori că un arhetip lucra de multă vreme în inconştient, aranjînd abil circumstanţele care aduc criza.

Asemenea experienţe par să demonstreze că structurile arhetipale nu sînt forme statice. Sînt elemente dinamice care se manifestă prin impulsuri la fel de spontane ca şi instinctele. Unele vise, anumite viziuni sau gînduri pot să apară brusc şi, oricît de minuţioasă ar fi investigaţia, ea nu le poate revela cauza. Asta nu înseamnă că această cauză nu există. Dar ea este atît de îndepărtată, atît de obscură, încît nu o putem percepe. Într-un asemenea caz, trebuie să aşteptăm fie ca visul şi sensul să fie înţelese, fie să survină un eveniment exterior care să explice visul.

În momentul visului, un asemenea eveniment poate aparţine încă viitorului. Dar ca şi gîndurile noastre conştiente, inconştientul nostru şi visele sale se ocupă de viitor şi de posibilităţile sale. Toată lumea a crezut multă vreme că principala funcţie a viselor este de a prezice viitorul[23]. Din Antichitate şi pînă în Evul mediu, visele au jucat un rol în pronosticul medical. Pot confirma printr-un vis modern elementul de pronostic (sau de precunoaştere) conţinut într-un vis antic pe care îl citează Artemidor din Daldis, în secolul al II-lea după Christos.

[23] Nu toate visele erau considerate importante în acest sens. În antichitate se ştia că există vise neimportante care provin din fermentarea unor griji sau dorinţe nefinalizate din ziua care a precedat visul. Un articol pe această temă a fost publicat în revista de psihanaliză OMEN, nr. 1/1998 (Articolul este semnat de Horia Vasilescu şi se intitulează "Cheia viselor şi psihanaliza".)

Un om a visat că îl vede pe tatăl său pierind în flăcările unei case incendiate. Nu după multă vreme, moare el însuşi de un *phlegmon* (un foc[24] sau febră mare) datorat, presupun, unei pneumonii. Întîmplarea a vrut ca unul din colegii mei să fi suferit de o febră cangrenoasă, de fapt de un *phlegmon*, care i-a fost fatală. Unul din foştii săi pacienți, care nu ştia nimic despre boala medicului său, a visat că doctorul a murit *într-un foc mare*. Era momentul în care medicul tocmai fusese internat, iar maladia lui se afla în stare incipientă. Visătorul nu ştia nimic în afară de faptul că medicul său se îmbolnăvise şi fusese internat. Trei săptămîni mai tîrziu medicul a murit[25].

---

[24] Din grecescul *phlegein* - a arde. (N. A.)

[25] Visele diagnostic în adevăratul sens al cuvîntului nu au nimic în comun cu premoniția. Pentru medicii antici visul era o sursă de informații privitoare la natura maladiei pacientului. Există chiar un simbolism al visului medical studiat de tămăduitorii antichității în care corpurile şi organele sale, sîngele, funcțiile biologice etc. capătă expresii materiale, împrumutate din elementele lumii reale.

Cît privește visul în care fiul îşi visează tatăl murind într-un incendiu, pentru ca la scurt timp să moară el însuşi de o febră mare, credem că nimic nu indică aici o constelare premonitivă. Visul poate fi interpretat separat de moartea propriu-zisă a fiului. Ca şi în cazul Dora, studiat de Freud, unde avem de-a face cu un vis de incendiu oarecum asemănător, putem admite că întîlnim şi aici, la fel, pulsiuni agresive scindate, adică evacuare din personalitatea visătorului şi autonomizate. Aceste pulsiuni sînt asociate unor forțe ale naturii sau catastrofelor naturale: fulger, tunet, cutremur, inundație (potop), incendiu etc., care pot sluji ca suport dorințelor refulate ale visătorului.

Acest tip de vise de calamitate au avantajul că eliberează eul visătorului de culpabilitatea morală care succede exploziei necontrolate de mînie. Visătorul contemplă întreaga scenă onirică a dezastrului fără a avea sentimentul că a provocat-o el. El poate resimți chiar sentimente contrare, de îngrijorare față de soarta persoanei calamitate.

După cum arată acest exemplu, visele pot avea un caracter de anticipare sau de pronostic, aşa încît orice persoană care intenționează să le interpreteze trebuie să țină cont de acest aspect, mai ales atunci cînd visul nu poate fi explicat numai prin contextul său asociativ. Adeseori un asemenea vis pare că provine din neant, şi ne întrebăm care i-ar putea fi cauza. Firește, dacă am cunoaşte evenimentul ulterior al cărui mesaj este visul am putea clarifica şi cauza.[26] Căci numai mintea conştientă este încă ignorantă - inconştientul pare deja informat şi ajuns deja la o concluzie pe care o exprimă în vis.

În fapt, se pare că inconştientul este capabil să observe faptele şi să extragă concluzii din ele, la fel ca şi conştientul. El poate chiar utiliza unele fapte şi poate anticipa rezultatele lor posibile tocmai pentru că noi habar n-avem de aşa ceva. Dar atît cît putem judeca după vise, operațiile inconştientului, în acest caz, sînt instinctive. Această distincție este importantă. Analiza logică este prerogativa conştiinței. Procedăm, în virtutea ei, la o selecție conformă rațiunii şi cunoştințelor noastre. Inconştientul, în schimb, pare a fi ghidat mai ales de tendințele instinctu-

[26] Un asemenea vis de calamitate a avut un pacient în vîrstă de 27 de ani. Era căsătorit cu o femeie nepotrivită şi avea un copil. Visul lui arată lumea după potop. Resturi de case, construcții în ruină, mult nămol pe străzi. Apele se retrăseseră şi se punea problema să se ia totul de la început.

Acest vis s-a repetat în cîteva rînduri cu mici variațiuni. La circa 2 ani de la prima sa apariție a survenit divorțul dintre visător şi soția sa. Convieţuirea cuplului devenise imposibilă.

Ideea de a lua totul de la început este lămurită prin evenimentele care au urmat visului. Eliberat de obligațiile sale conjugale, visătorul se afla, cumva, în situația în care fusese înainte de căsătorie.

ale reprezentate de forme de gîndire corespunzătoare, adică de arhetipuri. Un medic căruia îi cerem să descrie derularea unei maladii va utiliza concepte raționale ca "infecție" sau "febră". Visul e mai poetic. El reprezintă corpul bolnav al omului ca şi cum ar fi casa sa terestră şi febra - focul care a distrus-o[27].

Cașa cum arată visul pe care l-am evocat, spiritul arhetipal a rezolvat situația în aceeaşi manieră cum o făcea pe timpul lui Artemidor. Ceva, a cărui natură este mai mult sau mai puțin cunoscută, a fost sesizat intuitiv de inconştient şi supus acțiunii arhetipurilor. Aceasta sugerează că spiritul arhetipal s-a substituit gîndirii conştiente şi raționamentelor sale pentru a asuma sarcina pronosticului. Arhetipurile sînt deci dotate cu o inițiativă proprie şi cu o energie specifică. De asemenea, ele pot furniza concomitent, în forma simbolică care le este proprie, o interpretare plină de sens şi pot să intervină într-o situație dată cu propriile lor impulsuri şi gînduri. În această privință ele funcționează ca nişte complexe. Ele vin şi pleacă după bunul plac, adeseori opunîndu-se intențiilor noastre conştiente sau modificîndu-le într-un chip extrem de deranjant.

Putem percepe energia specifică a arhetipurilor atunci cînd avem ocazia să apreciem fascinația pe care o exercită ele. Ele par să vrăjească. Găsim aceeaşi caracteristică la

[27] Jung sugerează aici cele două tipuri de activitate mentală care caracterizează funcționarea minții noastre. În speță, el se referă la *gîndirea dereistică* specifică proceselor inconştiente, sustrase controlului mintal conştient. Expresiile psihice ale acestui tip de gîndire sînt visele şi tot ce ține de oniric (oniroid). Jung nu face nici o distincție între "gîndirea dereistică", care se desfăşoară inconştient, şi inconştientul propriu-zis. Ba mai mult, el atribuie acestei gîndiri o cunoaştere magică care nu se limitează la determinările spațio-temporare.

complexele personale şi, la fel ca şi complexele personale, complexele sociale cu caracter arhetipal au o şi ele o istorie. Dar în timp ce complexele individuale nu suscită decît capricii personale, arhetipurile creează miturile, religiile şi filozofiile care influenţează şi caracterizează naţiuni şi epoci întregi. Considerăm complexele personale o compensare a unei atitudini care izvorăşte dintr-o minte unilaterală şi pervertită[28]. La fel, miturile cu caracter religios pot fi interpretate ca un soi de terapeutică mentală dirijată împotriva suferinţelor şi angoaselor care afectează umanitatea: foamea, războiul, bolile, moartea.

Mitul universal al eroului, de pildă, se referă întotdeauna la un om foarte puternic sau la un om-zeu care triumfă asupra răului încarnat de dragoni, de şerpi, de monştri, de demoni, eliberîndu-şi poporul de distrugere şi de moarte.[29] Nararea sau repetarea rituală a textelor sacre şi a ceremoniilor, cultul eroului cuprinzînd dansuri, imnuri, rugăciuni, sacrificii inspiră asistenţei emoţii numinoase[30] (aşa cum ar face-o o vrajă magică) şi exaltă individul pînă la un punct în care se identifică cu eroul.

Dacă încercăm să privim cu ochii credinciosului poate că reuşim să înţelegem cum poate fi eliberat omul obişnuit de neputinţa şi de mizeria sa, cum poate fi el dotat, măcar temporar, cu un caracter aproape suprauman. Adeseori, o asemenea viziune îl va susţine multă vreme şi îi va impune un

---

[28] Nu în sens moral. (N. A.)

[29] Acest mit este inversul riturilor primitive de purificare prin sacrificiul uman. Mitul eroului reabilitează cumva imaginea acestuia sau, mai exact, îl readuce la viaţă. Eroul nu mai este el însuşi sacrificat unei creaturi divine, ci sacrifică această creatură.

[30] Să amintim că *numinosul* (din latinescul *numen*: divinitate) desemnează ceea ce pare divin. (N. A.)

anumit stil de viață. Dar viziunea poate influența chiar şi o societate. Un exemplu remarcabil în acest sens ne este dat de misterele din Eleusis care au fost suprimate în cele din urmă la începutul secolului al VII-lea d. C. Împreună cu oracolul din Delfi, aceste mistere exprimă esența spiritului vechii Grecii. La o scară mult mai mare era creştină îşi datorează numele şi importanța sa misterului antic al omului-zeu, care îşi are rădăcina în mitul arhetipal al lui Osiris-Horus, din Egiptul antic.

În general se crede că în timpurile preistorice ideile mitologice fundamentale au fost "inventate" la un moment dat de un venerabil şi ingenios filozof sau profet şi că un popor credul şi lipsit de simț critic le-a îmbrățişat cu credință pentru totdeauna. Se spune, de asemenea, că poveştile relatate de un cler avid de putere nu sînt adevărate, că ele nu sînt decît simple scorneli. Dar cuvîntul "a inventa" provine tocmai din latinescul *invenire*, adică "a găsi", şi de aici a găsi "cercetînd". În cel de-al doilea sens se sugerează chiar o anumită intuiție a ceea ce vei găsi.

Permiteți-mi să revin la ideile ciudate conținute în visele fetiței. Mi se pare improbabil ca ea să le fi căutat, deoarece că a fost mirată atunci cînd le-a găsit. Aceste idei i s-au prezentat mai degrabă ca nişte poveşti ciudate şi neaşteptate, care i s-au părut atît de remarcabile încît să le facă cadou tatălui ei de Crăciun. Totodată, făcîndu-le cadou, ea le-a ridicat pînă la nivelul creştin, mereu viu, unde naşterea Domnului este împletită cu secretul pomului veşnic verde, care poartă lumina ce tocmai s-a născut (aluzie la al cincilea vis)[31].

[31] Metoda de interpretare a viselor folosită de Jung se inspiră din exercițiul silogismului. El compară tematic visele fetiței cu miturile şi legendele

Deşi există numeroase mărturii istorice a relaţiei simbolice care există între Christos şi arbore, părinţii fetiţei ar fi fost foarte încurcaţi dacă ea le-ar fi cerut să-i explice exact motivul pentru care ei decorează un brad cu lumînări aprinse pentru a sărbători Naşterea Mîntuitorului. "Oh, dar ăsta-i un obicei creştinesc", ar fi răspuns ei. Un răspuns serios ar fi necesitat o disertaţie profundă asupra simbolismului antic al morţii zeului, legătura sa cu cultul Marii Mame şi cu simbolul său, arborele, pentru a nu menţiona decît un aspect al acestei probleme complicate[32].

---

antice, găseşte numitori comuni - în speţă, ideile de distrugere şi de restaurare - şi conchide că aceste vise sînt identice funcţional şi semantic cu miturile respective, că şi unele şi altele sînt opera inconştientului clarvăzător. De fapt, această metodă nu stă în picioare. Numai şi pentru faptul că miturile antice, inclusiv cel creştin - aşa cum le avem noi azi - sînt rezultatul unor elaborări îndelungate în timp, în care intervenţia conştientă, ideologică, nu este absentă.

În al doilea rînd, nu putem aprecia valoarea mitico-iniţiatică a viselor fetiţei decît în măsura în care ignorăm natura lor compensatoare - aluzie făcînd la agresivitatea clivată - şi ne deplasăm asupra structurii scenariului oniric care aminteşte izbitor de elaborări asemănătoare.

[32] Împodobirea pomului de Crăciun este, probabil, o restaurare simbolică a momentului naşterii lui Christos. Se întîmplă ca şi în crizele de melancolie, cînd retrăim în amintire, cuprinşi de emoţii intense, detaliile unor evenimente trăite cîndva în trecut, care au lăsat urme adînci în sufletul nostru.

Pomul de Crăciun şi lumînările reprezintă cosmosul, bolta înstelată; globul din vîrf - steaua magilor care anunţă Naşterea Mîntuitorului şi indică locul nativităţii. Restaurarea acestui moment precis, cu mari rezonanţe în sufletul credinciosului creştin, se face în chip magic, prin ceea ce s-a numit "participare mistică" (simularea simbolică a evenimentului).

Tot ceea ce adaugă Jung la aceste fapte, inclusiv ceea ce lasă să se înţeleagă, nu este decît o amplificare de ordin speculativ, o elaborare de tip teologal. Evenimentele şi intenţiile lor "crude" sînt ignorate de dragul

Cu cît plonjăm mai adînc în originile unei "imagini colective" (sau, în limbaj ecleziastic, ale unei dogme), cu atît descoperim mai mult un amestec de scheme arhetipale care, înaintea timpurilor moderne, n-au făcut niciodată obiectul cugetării[33]. Iată de ce noi ştim paradoxal mai multe despre simbolismul miturilor decît generaţiile care ne-au precedat. În realitate, oamenii de odinioară nu reflectau asupra simbolurilor. Ei trăiau şi erau inconştient animaţi de semnificaţia lor[34].

Voi da exemplul unei experienţe pe care am avut-o la primitivii de la muntele Elgon, în Africa. În fiecare dimi-

---

unui simbolism care nu mai are rezonanţe în realitatea trăită.

[33] "Amestecul" cu pricina este opera savanţilor care s-au preocupat mai mult de natura mistică şi mai puţin sau deloc de aspectul psihologic, de fapt trăit, consemnat de mituri. Filozofia omului-zeu, şi altele la fel, este opera savanţilor care au scăpat din vedere eficacitatea reală a mitului, caracterul său de eveniment trăit.

[34] Aici se întîmplă ca şi în viaţa de zi cu zi a oricăruia dintre noi. Cutare se simte cuprins de nostalgie şi retrăieşte cu emoţie momentele esenţiale ale vieţii sale. Îşi aduce aminte, de pildă, cum a cunoscut-o pe soţia sa, cum s-a îndrăgostit de ea, cum s-au căsătorit şi multe alte detalii care s-au estompat în timp.

La nivel colectiv, asemenea reamintiri, care evocă evenimente cosmice repetate ritual, capătă noi şi noi contururi şi valenţe adăugate cu sau fără voie de naratori, filozofi sau teologi. În final, un savant modern va descoperi în cutare poveste antică sensuri care scăpau/scapă naratorului.

În exemplul individului care îşi trece în revistă propria viaţă, un urmaş al lui Jung ne va vorbi despre arhetipurile inconştientului colectiv şi va afirma că noi, care am trăit de fapt experienţele reamintite, nu reflectăm asupra simbolismului lor; că el, care reflectează asupra simbolurilor sacre care ar fi aceste evenimente, ştie mai multe decît noi! Interesul pentru evenimentul trăit se deplasează astfel în sfera speculaţiei intelectuale sterile, care nu mai are nici un ecou asupra vieţii imediate.

neață, în zori, ei îşi părăseau colibele, suflau sau scuipau în mîini şi le ridicau spre primele raze de soare ca şi cum i-ar fi oferit suflul sau saliva lor lui *mungu*[35] - zeului care urca la orizont. Cînd i-am întrebat care era sensul acestui gest sau de ce îl făceau, s-au arătat total încurcați. Tot ce au găsit să spună a fost: "L-am făcut dintotdeauna. Aşa s-a făcut mereu atunci cînd soarele răsare". Au izbucnit în rîs atunci cînd le-am sugerat ca o concluzie evidentă că soarele este *mungu*. În fapt, soarele nu este *mungu* decît atunci cînd se află deasupra orizontului. *Mungu* este, mai precis, răsăritul soarelui[36].

---

[35] Acest termen al limbajului swahili, pe care îl utilizau pentru a explica un act ritual, este derivat dintr-o rădăcină polineziană care echivalează cu *mana* sau *mulungu*. Aceste cuvinte şi alți termeni analogi desemnează o "putere" de o extraordinară eficacitate, care impregnează totul şi pe care o calificăm drept divină. Cuvîntul *mungu* este echivalent pentru ei cu Dumnezeu sau Alah. (N. A.)

[36] Dacă ne imaginăm o grădiniță de copii în care, în fiecare dimineață, copii sînt obligați să-şi expună mîinile la inspecția sanitară; dacă acest obicei se perpetuează la infinit fără ca cineva să se mai sinchisească de rostul lui, ba chiar şi în absența educatoarei care este eventual înlocuită de luna plină, putem avea o imagine asupra modului cum se întîmplă în realitate în cazurile studiate de Jung.

Desigur că pentru ochii unui spectator neştiutor acest obicei nu are nici un sens. Dacă totuşi el vrea să-i găsească unul, se va juca de-a detectivul şi va reflecta cam aşa: "Mai mult ca sigur că faptul de a-ți expune mîinile la vedere este în legătură cu dorința de a-ți dovedi nevinovăția, bunele intenții - arăți astfel că nu ai nimic de ascuns, că nu ai pus mîna pe nimic ce nu-ți aparține etc. Luna plină evocă şi ea cutare şi cutare lucru" Toate aceste deducții didactice nu au însă nimic în comun, aşa cum am încercat să demonstrez, cu semnificația obiceiului studiat.

Poate că ar fi bine să revenim cînd şi cînd la Mircea Eliade care afirma cu justețe că nu putem cunoaşte intențiile care au condus la creația produselor culturale arhaice pornind de la analiza vestigiilor.

Sensul a ceea ce făceau era evident pentru mine, dar nu şi pentru ei. Ei se mulţumeau să facă fără să gîndească la ce fac. De aceea erau incapabili să se explice.

Am conchis că ei îşi oferea sufletele lui *mungu,* căci suflul (vieţii) şi saliva semnifică "substanţa sufletului". A sufla sau a scuipa pe ceva are un efect magic. Christos, de pildă, şi-a folosit saliva pentru a-l vindeca pe orb. Un alt exemplu este cel al fiului care aspiră ultima răsuflare a tatălui său muribund cu scopul de a-i lua sufletul. Este foarte improbabil că aceşti africani, chiar într-un trecut îndepărtat, să fi ştiut mai mult despre sensul ceremoniei lor. De fapt, strămoşii lor ştiau probabil şi mai puţin, pentru că erau şi mai inconştienţi de motivele lor şi reflectau şi mai puţin asupra faptelor lor[37].

Faust al lui Goethe spune foarte bine: "Am Anfang war die Tat" ("La început era fapta"). "Faptele" nu au fost niciodată inventate. Ele au fost făcute. De altfel, gîndirea este o descoperire relativ tîrzie a omului[38]. Mai întîi, el a fost împins să acţioneze de factori inconştienţi. Mult mai tîrziu a început să reflecteze asupra cauzelor care îl împing. Fără îndoială că i-a trebuit mult timp ca să

Izvoarele materiale, arheologice etc. sînt opace informaţional.

[37] Jung insinuează aici că manifestările rituale, de genul celor observate de el în munţii Elgon, s-au impus conştiinţei primitivului în mod spontan, fără nici o explicaţie logică. Dar, după cum o dovedeşte ceremonia împodobirii pomului de Crăciun, această logică există (chiar dacă este ignorată de executant, de privitor). Ea derivă dintr-o intenţie conştientă grefată pe o trebuinţă pragmatică.

[38] Mai precis gîndirea speculativă, pentru că studiile asupra primitivilor au dovedit existenţa gîndirii pragmatice într-o manieră absolut identică cu cea a omului modern. Primitivul este extrem de inventiv şi deloc naiv atunci cînd vrea să mănînce.

ajungă la ideea absurdă că este împins de el însuşi, pentru că mintea sa nu putea identifica nici o altă forță motrică decît a sa proprie.

Ideea că o plantă sau un animal s-ar inventa singure ne-ar face să rîdem. Şi totuşi mulți oameni cred că mintea s-a inventat singură, fiindu-şi astfel propriul creator. De fapt mintea a atins stadiul său actual de minte conştientă tot aşa cum ghinda se transformă în stejar, aşa cum saurienii s-au transformat în mamifere. Ea a evoluat de-a lungul timpului şi continuă s-o facă şi azi, aşa încît noi sîntem stimulați atît de forțe exterioare cît şi interioare[39].

Aceste forțe interioare vin dintr-o sursă profundă care nu este alimentată de conştient şi scapă controlului său. În mitologia veche, aceste forțe erau numite *mana*, spirite, demoni sau zei. Ele sînt încă şi azi la fel de active. Dacă sînt conforme dorințelor noastre, vorbim de inspirație sau de impulsuri fericite şi ne felicităm pentru că sîntem "isteți". Dacă aceste forțe ne sînt defavorabile, declarăm că nu am avut noroc, că anumite persoane ne sînt ostile sau că pricina nefericirii noastre trebuie să fie patologică. Singurul lucru pe care nu vrem să-l admitem este că depindem de "forțe" care

[39] Evoluția istorică a minții, ca şi a modelului ei - transformarea saurienilor în mamifere evoluate - este o concepție care trebuie cel puțin amendată. Se pare că anumite evenimente bruşte exterioare, cataclisme naturale, schimbări accidentale radicale ale ecosistemului, a ambianței culturale (la om) etc. produc mutații imprevizibile atît în ordinea animală, cît şi în cea umană-mentală. Aşa încît se pune întrebarea care mai este rolul "forțelor interioare", al arhetipurilor, în dezvoltarea şi evoluția minții? Dacă totuşi arhetipurile au un rol, acesta nu trebuie absolutizat.

scapă voinței noastre.

Este totodată adevărat că, în ultima vreme, omul civilizat a obținut o anumită doză de voință, de care se poate folosi după bunul plac. El a învățat să-şi facă treaba eficace fără a recurge la incantații şi la tam-tam pentru a se pune în stare de hipnoidă. El se poate chiar lipsi de rugăciunea zilnică prin care imploră ajutorul divin. El poate realiza ceea ce a ales să facă şi-şi poate traduce ideile în fapte oarecum fără piedică. În timp ce primitivul pare să fie jenat la fiecare pas de temeri, de superstiții şi de alte obstacole invizibile[40]. "A vrea înseamnă a putea", rezumă superstiția omului modern.

Dar omul contemporan îşi susține credința cu prețul unei evidente lipse de introspecție. El nu vede că în ciuda rațiunii şi eficacității sale, el este totuşi posedat de "puteri" care scapă controlului său. Zeii şi demonii săi nu au dispărut cu totul. Nu au făcut decît să-şi schimbe numele. Şi ei îl țin în şah prin neliniște, angoasă, complicații psihologice, o nevoie insațiabilă de pilule, de alcool, de tutun, de hrană şi mai ales prin proliferarea impresionantă a nevrozelor.[41]

[40] Omul modern a realizat o societate civilă care îi garantează şi susține activitatea individuală. El a înlocuit ordinea juridică divină cu cea omenească, instanțele cereşti cu cele pământeşti. De aceea el se sinchiseşte mai puțin de zei şi de acțiunile lor. De aici şi lipsa de actualitate a riturilor de a face propice prezente pretutindeni în lumea primitivă şi în antichitate.

[41] Nevrozele nu erau mai puțin absente în lumea primitivă. Numai că purtau alte nume şi erau puse pe seama unor forțe oculte exterioare.

ANEXA

Psihologia visului

Utilizarea lui ca mijloc de cunoaştere şi agent terapeutic

de Roland Cahen

"Psihologia visului - utilizarea lui ca mijloc de cunoaştere şi agent terapeutic" este un articol semnat de Roland Cahen şi publicat într-o monografie dedicată visului, într-un context mult mai larg de abordare. Am publicat în Anexă *acest articol din două motive: 1. el ne oferă o sinteză pe puncte a principalelor probleme care incumbă interpretării onirice; 2. ilustrează comparativ modalităţile de interpretare specifice lui C.G. Jung şi lui Sigmund Freud. Astfel, putem observa cum cele două metode, în ciuda divergenţelor lor mai mult teoretice, se împletesc, în special în privinţa rezultatului comun obţinut.*

Dar cine este Roland Cahen? Cel mai important traducător al operei lui C. G. Jung în limba franceză şi cel mai autorizat. El însuşi analist practician jungian, Roland Cahen abordează problema visului de pe o poziţie relativ imparţială deşi, în cîteva rînduri, opţiunea sa partizană se face simţită. În mare însă, articolul său nu contravine intereselor teoretice ale celor doi corifei ai psihanalizei: Sigmund Freud şi C. G. Jung.

Acest articol are un caracter ilustrativ, demonstrativ, care vine să fixeze teoriile visului expuse de Jung în paginile acestei cărţi.

J. C.

I. Fenomenologia visului şi tentativă de definire

Ce este visul?

Nu am nevoie să-l definesc. Toți ştim: visul este un fenomen care relevă din lumea faptelor. Este un dat al experienței. Visul relevă dintr-un plan existențial care s-a impus mai mult sau mai puțin fiecăruia din noi şi care ne înscrie în realitate, într-o anumită realitate umană şi mentală la care trebuie să participăm, care merge de la beatitudine şi de la sentimentul fericirii supreme[1] la angoasa cea mai profundă şi la coşmar.

Pare paradoxal că zicem că visul ne înscrie în real. Acest paradox este totuşi pivotul oricărui interes care ne apropie de vis: visul este în lumea interioară echivalentul obiectului din lumea exterioară. În lumea exterioară percepem obiectul; în lumea interioară percepem, la fel, visele. Acestea

[1] "Atunci când Dumnezeu va pune capăt robiei Sionului, vom fi ca şi cei care visează", Psalmi, 126. (N. A.)

din urmă au chiar în economia noastră mentală o imediatitate mai mare decît percepțiile pentru că nu mai au nevoie de intermedierea simțurilor. Întrucît visele se referă adeseori la obiectele exterioare, ele le înscriu şi le fac să trăiască în interior şi, prin urmare, contribuie la edificarea realității umane: cuplul uman, de pildă, s-ar mai constitui el oare fără partea sa de visare?

Cînd spun: "vis", fiecare din voi ştie la fel de bine despre ce e vorba ca şi cum aş spune: noapte şi zi. Visul este un dat irațional, ca orice dat al percepției externe sau interne. Este o suită de imagini, cel mai adesea descusute, care se derulează în ființa mea mentală şi i se impune. Am spus bine "în ființa mea mentală", căci visul este ca şi o marfă care nu poate fi exportată. Adeseori dificil de memorat, el se lasă şi mai greu de povestit. Povestit, el a devenit altceva decît trăirea care a fost. Visul este un munte de iraționalitate şi de aparente incoerențe care, mai mult sau mai puțin, noapte de noapte, vine să sfideze raționalitatea noastră, vine să zdruncine cadrele noastre cele mai sigure, plonjîndu-ne de fiecare dată - şi chiar plonjîndu-l pe cel mai echilibrat, pe cel mai solid dintre noi, pe cel mai rațional - într-o lume de irațional. Şi acest fenomen este în aşa măsură de derutant încît primul gest, la trezire, este să-l numim absurd, ba chiar delirant şi să-l alungăm: “ceea ce este mai aproape este şi mai obscur” (Lévi-Strauss).

Aceasta este, cel puțin la o primă aproximare, atitudinea şi reacția ignoranței şi a “defenselor” mele de individ ajuns la raționalitate în fața acestei

lumi imaginare, proteiforme, din care s-a desprins cu chiu cu vai raționalitatea şi din care continuă să se desprindă zi de zi, iar şi iar.

Pentru noi, analiştii, visul apare într-o liniște dublă: liniştea nopților şi liniştea acestei situații umane speciale, unică în istoria oamenilor şi a relațiilor lor, care este confruntarea analitică. Această confruntare este de o originalitate majoră şi creatoare grație "liniştii analitice", liniște accentuată de prezența noastră indiferentă în aparență, dar vigilentă.

În cadrul acestei ambianțe silențioase, securizante şi catalizante, *noi facem să iasă la lumină imaginația persoanelor care ne oferă încrederea lor, ca şi scamatorul care scoate iepurele din pălărie*. Dar tot aşa cum iepurele s-a aflat deja în fundul dublu al pălăriei, ignorat de gură-cască, la fel erau deja prezente şi tonele de psihism - care vor avea nevoie de trei ani pentru a se deversa şi a se verbaliza - în fundul dublu, insondabil şi ignorat al personalității conştiente care s-a numit, în lipsa unui termen mai potrivit, inconştient. Din acest fund dublu, insondabil şi ignorat al personalității conştiente a visătorului se iveşte, treptat, materialul său oniric.

Aşadar, visul se iveşte în liniştea nopților visătorului şi în liniştea analitică ce trimite eul visătorului la obscuritățile aparent insondabile ale vieții sale interioare, de unde vor apărea treptat elementele nedigerate ale refulatului, cele ale prospectivului şi ale dorinței născînde.

Dacă rațiunea şi conştientul, fără îndoială pentru

a se afirma, au încercat în decursul secolelor de lumini să minimalizeze visul, numeroşi autori i-au subliniat totuşi importanța:

- pentru Aristotel visul era activitatea mentală a sufletului omului adormit;
- pentru Moreau de Tours tocmai activitatea mentală a visului este responsabilă de lumea nebuniei, atunci cînd este exagerată;
- pentru Freud visul este o confidență, dar o confidență voalată făcută în termeni improprii;
- pentru Jung visul este o exteriorizare specifică a inconştientului care apare în conştient.

Este bine stabilit azi (şi aceasta este şi poziția noastră personală) că visul este expresia acestei activități mentale care se manifestă în noi, care gîndeşte, simte, încearcă, speculează în marja activității noastre diurne, şi la toate nivelurile - de la planul cel mai biologic, la cel mai spiritual al ființei - fără ca noi să o ştim. Angajînd un curent psihic interior şi necesitățile unui program vital înscris în profunzimea ființei, visul exprimă aspirațiile profunde ale individului şi, în acest context, va fi pentru noi o sursă inestimabilă de informații variate.

Astfel ne apare fenomenologia de bază a visului.

II. Poziția lui Freud şi cea a lui Jung

Să ne oprim o clipă asupra demersului nostru. Oare ce înseamnă a vrea să interpretezi visele? Mai întîi înseamnă să le înțelegi. Dar ar mai trebui să ne întrebăm şi ce este înțelegerea?

Kant - la care este întotdeauna util să revenim atunci cînd avem interogaţii axiomatice - a definit comprehensiunea ca o cunoaştere adecvată intenţiilor noastre. Expresia "intenţiile noastre" face să intre în fenomenul înţelegerii subiectivitatea şi particularităţile psihologice şi mentale ale celui care încearcă să înţeleagă.

Prin urmare, fenomenul interpretării visului nu poate fi decît inter-relaţional şi subiectiv la pătrat; ca de pildă între doi indivizi: medic - pacient sau între raţiunea cercetătorului şi natura care trebuie descifrată.

Dacă "intenţiile noastre" variază, adică dacă presupunerile, referinţele şi aşteptările cercetătorilor diferă, "înţelegerile" lor diferă şi ele.

De aici, parţial, certurile dintre şcoli, care au marcat domeniul nostru şi dincolo de care încercăm să ne situăm.

"Nimic nu e mai greşit decît să pretinzi să explici visele cu ajutorul categoriilor şi psihologiei împrumutate de la conştient. Visul înfăţişează o anumită funcţionare care este independentă de scopurile conştiente ale eului, de voinţa sa, de dorinţele şi de intenţiile sale. Adeseori el se opune acestora. Această funcţionare se prezintă - şi tocmai în aceasta constă titlul său de noblеţe - ca o «derulare» lipsită în aparenţă de intenţionalitate, ca tot ce se derulează în natură"; aici l-am citat pe Jung[2]. "Prin urmare, în psihologie visului prejudecă-

[2] C.G. Jung: "L'homme à la découverte de son âme". Préfaces et traduction du Dr. Roland Cahen, 6e édition, Édititons du Mont-

țile teoretic se confruntă cu cele mai violente dezmințiri şi se află cel mai puțin în largul lor”[3].

În timp ce Freud - apropo de Freud voi fi mai scurt, prea scurt şi schematic, şi îmi cer scuze de la colegii noştri freudieni - are tendința să vadă în vis o manifestare oarecum perturbată a vieții mentale sau o formă de activitate psihică care, dacă se va agrava, se va îndrepta spre patologic - simptome isterice, idei obsesive şi delirante, care au, deci, prea puțin sens în sine şi care exprimă, în cel mai bun caz, o dorință mai mult sau mai puțin infantilă. Jung s-a eliberat complet de aceste prejudecăți reziduale vizavi de vis. El vede în vis o expresie spontană, normală, creatoare, a inconştientului, sub formă imaginară şi simbolică.

Freud a încercat, mai degrabă, să detecteze în vise, oarecum independent de ele - reducîndu-le la rangul de simple mijloace de cercetare -, perturbațiile complexuale şi patologice pe care le-ar putea conține. Jung, dimpotrivă, s-a interesat de sensul lor.

În privința psihologiei visului, de asemenea, ca şi apropo de multe alte lucruri, Jung a criticat şi continuat lucrările marelui său predecesor.

Şi, pentru a afişa poziția mea, voi spune că opera lui Jung este, în ochii mei, o tentativă reuşită de

---

Blanc, Genève et Hachette, Paris, 1962, et 8e édition, Petite Bibliothèque Payot, 1966. (N. A.)

[3] C.G. Jung: “Ma vie”. Traduction du Dr. Roland Cahen et d’Yves Le Lay, Gallimard, Paris, 1967; şi “La guérison psychologique”. Préface et adaption du Dr. Roland Cahen, Librairie de l’Université, Geneve et Buchet-Chastel, Paris, 1953. (N. A.)

a merge dincolo de opera lui Freud, nu de a o scurt-circuita, nu de a i se opune, ci de a merge dincolo.

Dacă Jung consideră ca fundamental valabile unele din datele psihologiei onirice freudiene (presupun că sînt cunoscute fenomenele de condensare, de aglutinare) el condamnă în schimb îngustimea şi unilateralitatea acestei psihologii; în special, intenţia de a reduce toate visele la un monism oarecare - fie el sexual, la Freud, sau voluntarist, la Alfred Adler; monismul explicaţiei prin dorinţă, de pildă, îi pare lui Jung absolut inacceptabil, indiferent de importanţa sferei sexuale pentru fiinţă.

La urma urmei, pentru Jung lumea viselor este la fel de bogată, la fel de diversă şi la fel de polimorfă ca şi lumea conştientului. Căci ea poate include toate structurile care privesc eul şi conştientul - nu numai cele afective (plăcere, neplăcere), ci şi cele ideative, perceptive, senzoriale; visul prezintă chiar o diversitate, o bogăţie care le pot depăşi pe cele ale conştientului; pentru că visul poate face apel, printre altele, la toate materialele psihice subliminale, amintiri, percepţii şi apercepţii, criptomnezii, refulări, la toate elaborările endogene, la toate conţinuturile psihice în devenire, care nu au atins încă pragul conştiinţei.

În această lume onirică şi vastă visul posedă, în ochii lui Jung, o valoare care nu ar trebui subestimată: el este pentru Jung - ca şi pentru noi - autoreprezentarea şi auto-descrierea spontană a unei situaţii constelate momentan şi prezente în inconştient. *Visul oferă un soi de bilanţ interior, cel al*

situației intrapsihice prezente.

Dacă noi le cerem pacienților noştri să-şi noteze visele este mai ales pentru că visele pacienților - pe care nu-i cunoaştem decît superficial - ne conduc în grădina necunoscută, în grădina secretă în care se țes dinamismele care au importanță pentru terapia acestor bolnavi.

Experiența a arătat că visele pot fi reacționale la o situație în care trăirea şi conştientul sînt elementul determinant sau pot fi alcătuite din manifestări complet spontane şi endogene ale inconştientului, fără nici o stimulare din realitatea conştientă. Între aceste două posibilități extreme sînt posibile o mulțime de nuanțe şi combinații.

Visul ne apare ca un punct geometric, un loc de intersectare între o trăire depozitată într-un soi de magazie de accesorii - mă refer la memoria vitală - şi un conținut care nu se poate exprima.

Cînd inconştientul vrea să exprime ceva anume, el merge cu o siguranță - e cazul să-i spunem somnambulică - şi caută imaginea cea mai potrivită şi cea mai expresivă pentru ceea ce vrea să zică. Această imagine este adeseori frapantă, pertinentă, ba chiar impertinentă; ea exprimă cu o precizie adeseori extraordinară ceea ce ar necesita în schimb multe fraze sau chiar perifraze.

Astfel, Jung nu poate accepta ca generală noțiunea de fațadă a visului. Departe de a fi *cutare sau cutare lucru*, visul este adeseori tocmai ce este, adică o expresie valabilă a vieții interioare momentan constelate, care cere să fie luată în sensul ei cvasiliteral: fără nici o concesie pentru vreo teo-

rie, oricare ar fi ea. Fațada visului este proiecția propriei noastre ignoranțe.

III. Atitudinea analistului la început

Care trebuie să fie atitudinea analistului în practică?

În fața acestui fenomen extraordinar de schimbător, analistul trebuie să uite tot ceea ce ştie, limitîndu-se oarecum la cultura sa generală, la cîteva ipoteze de lucru, ca de pildă ipoteza că există un inconştient, că în acest inconştient se țes şi se formează lucruri importante pentru viața, echilibrul, pentru sănătatea visătorului. Şi chiar şi aceste ipoteze de lucru trebuie folosite în fiecare caz aparte *cu tact, nuanțat şi cu măsură*.

IV. Necesitatea cunoaşterii biografiei visătorului

Înainte de a încerca o interpretare onirică, o primă condiție indispensabilă este cunoaşterea biografiei visătorului, cunoaştere suficient de profundă, de clară şi minuțioasă pe cît posibil (romanul familial, anamneza medicală, genul de educație, bagajul de studii, formație ştiințifică şi religioasă, profesia exersată, iubiri, căsătorie, ambianța trecută şi actuală în care a trăit şi în care trăieşte, drame exterioare, colective, intime, generale, pe care a fost obligat să le trăiască; dacă a fost deportat, de pildă, este altceva decît dacă n-ar fi fost

etc.).

Înainte de a ne lansa în munca de interpretare onirică trebuie să cunoaştem fişa medicală a visătorului care ne oferă datele privind relaţia cu corpul său, schema sa corporală - statica şi dinamica - relaţia sa cu boala, ba chiar şi cu moartea. Trebuie să cunoaştem planul său social, care ne oferă raportul său cu societatea; nu este totuna dacă este bogat sau sărac; planul său sexual, care ne oferă raporturile sale cu lumea tentaţiilor, cu viaţa dorinţelor şi cu obsesiile; planul sentimental, care ne oferă raportul cu "tu"; planul vieţii spirituale, care ne oferă raportul cu sacralul şi cu divinul; planul său formativ, care ne oferă raportul cu concretul; planul profesional, care ne oferă lămuriri privind activităţile sale.

V. Asociaţiile şi inconştientul personal

După ce am obţinut informaţiile biografice analiza este mult mai uşoară.

Dar, oare, cum va proceda practicianul care a ştiut să se descotorosească de toate ipostazele sale de lucru, de toate impedimentele sale teoretice?

Fiind o exteriorizare a psihicului profund, care se exprimă numai cu vocabularul de care dispune, adică cu materialele imaginare, mai mult sau mai puţin arhaice, primitive, personale sau colective, visul constituie la prima vedere, în general, un mesaj ermetic şi incomprehensibil atît pentru visător, cît şi pentru analist. Într-adevăr, analistul se află de fiecare dată, ca şi Champollion, în faţa primelor

hieroglife.

Ei bine, la Jung, ca şi la Freud, asociaţiile sînt chemate în ajutor ca să furnizeze grila care va permite descifrarea mesajului aparent incomprehensibil. Asociaţiile furnizează alfabetul personal şi ocazional, vocabularul, lexicul, limbajului oniric. Astfel, dacă noi am visat acum 8 zile despre Marcel şi mai visăm despre el peste 14 zile, Marcel nu va mai avea aceeaşi valoare asociativă în primul şi în al doilea caz.

Prin urmare, asociaţiile sînt cele care ne permit să "decriptăm" acest mesaj formulat într-un limbaj personal şi totodată variabil. Vedeţi, aceste constatări moderne au dat lovitura de graţie "cheilor de vise" stîngace şi banale.

Dar şi aici Jung, deşi a acceptat asociaţiile şi le-a dat toată importanţa pe care o merită, ne-a învăţat să mînuim procedeul asociativ cu nuanţe esenţiale: el ne-a învăţat să nu ne pierdem în lanţurile asociative rectilinii care ating, oricare ar fi punctul de plecare, complexele momentan active şi constelate ale visătorului, complexe a căror prezenţă nu mai este de demonstrat, a căror mărturie nu mai este de adus: existenţa complexelor este empiric şi ştiinţific stabilită.

Dacă ne pierdem în seriile asociative rectilinii, ne împiedicăm fără doar şi poate de nişte complexe care există în fiecare din noi. Trebuie să o spunem mereu, complexele sînt un element normal, necesar, al unui psihic normal. "Psihicul" profund este bazat pe complexe personale sau moştenite, fundamental prezente în fiinţa umană; aceste complexe sînt la

fel de indispensabile unei fiinţe normale ca şi o anatomie şi o fiziologie corporale normale. Este desigur nedrept că aceste complexe au o reputaţie atît de proastă în ochii publicului larg.

Din punctul de vedere al igienei mentale, trebuie să reabilităm complexele, deoarece ele sînt la fel de formative şi indispensabile pentru psihic ca şi astrele pe cerul înstelat: un individ care ar fi lipsit de complexe ar fi un soi de debil mintal sau afectiv. Dar, ca toate lucrurile din natură, complexele pot fi calitativ şi cantitativ rău venite. Numai atunci le remarcăm, la fel ca o indigestie stomacală şi de aceea au o reputaţie atît de proastă.

Împiedicîndu-ne de complexe am putea scăpa sensul unui vis. Astfel, dacă unul din noi va visa în această noapte o masă de conferinţă, va trebui să-i cerem asociaţiile privitoare la cuvîntul masă şi cele privitoare la cuvîntul conferinţă; căci această masă nu este orice masă; ea este o masă precisă şi, dacă visul îşi dă silinţa să o precizeze, trebuie să ţinem cont de acest fapt. Trebuie să înregistrăm în chip concentric detaliile specifice visului dacă vrem să izbutim să-i captăm sensul şi nu să ne pierdem într-o înşiruire infinită de idei.

Această metodă a asociaţiilor are o importanţă capitală pentru tot ceea ce este "tematism personal" la visător, dar există şi cazuri în care visătorul nu are nici un fel de evocări asociative. Acesta a fost unul din punctele de plecare în divergenţele de gîndire dintre Jung şi Freud.

În loc de a se limita dogmatic, ca acesta din urmă, la noţiuni ca cele de rezistenţă şi cenzură (noţi-

uni care, natural, în multe cazuri îşi păstrează valoarea lor fundamentală), Jung a interpretat această "sterilitate ideativă şi asociativă" a analizei ca o mărturie a faptului că ar putea exista aici, probabil, un element care nu a fost niciodată în relaţie cu eul şi cu conştientul visătorului. Poate fi vorba de un factor care emană, în chip endogen, din străfundurile fundamentale ale psihicului, fie că e vorba de un element al sintezelor personale fie, dimpotrivă, de un element care, deşi prezent la visător, nu este achiziţia vieţii sale individuale - un element, aşadar, inconştient, preexistent planurilor personale, un element al inconştientului colectiv.

Această sărăcie asociativă a pacienţilor a fost una din temele disputelor dintre Freud şi Jung şi unul din punctele de plecare care l-au dus pe Jung la celebra noţiune de *inconştient colectiv*.

VI. Metoda amplificării şi inconştientul colectiv

Ce-i de făcut atunci cînd nu există asociaţii?

Ajungem la celebra metodă a amplificării. Cînd asociaţiile au fost evocate, cînd toate resursele asociative au fost solicitate cu încăpăţînare şi epuizare fără succes, Jung consideră că analistul este autorizat să facă un efort asociativ personal pentru a-i oferi pacientului "elemente de depanare", extrase din paralele istorice, etnografice etc. În acest context ştiinţele, aporturile disciplinelor învecinate ne sînt extrem de utile. În acest sens le sîntem recunoscători colegilor noştri din disciplinele înveci-

nate pentru contribuțiile lor importante.

Paralele istorice, sociologice, mitologice, etnologice, extrase din folclor ca şi din istoria religiilor, ne permit să punem în legătură conținutul visului lipsit de asociații cu patrimoniul psihic şi uman general.

Sînt perfect conştient de faptul că această intervenție a analistului se situează în cadrul general al contratransferului. Cititorul este în general la curent cu ceea ce spun aici, aşa că nu voi insista: cînd sînt prezent în cîmpul vital al pacientului meu, există deja transfer şi contratransfer; dincolo de contra-transferul spontan, pe care îl asigur prin prezența mea, dincolo de elementele de contratransfer afectiv, de simpatie, de devotament, Jung consideră că analistul are dreptul, ba chiar datoria să aducă o contribuție de contratransfer intelectual, punînd la dispoziția pacientului său ştiința de care dispune.

Astfel, noțiunea de amplificare intră în cadrul general al întîlnirii inter-umane care inseparabilă de noțiunile de transfer şi contra-transfer.

Metoda amplificării cere să fie mînuită cu cea mai mare rezervă şi cu cea mai extremă prudență, altminteri deschidem poarta abuzurilor şi prozelitismelor de tot felul.

Această metodă, mînuită cu competență, ne ajută în practică să ieşim cu bine din impasuri. Ea îi permite subiectului să se confrunte cu problemele generale ale omenirii care depăşesc cu mult anvergura eului său conştient şi a individualității sale, probleme pe care adeseori el nici măcar nu le bănuieşte prezente în sine, dar care încolțesc de ani sau poate chiar

de decenii.

Ajunşi aici, sîntem mult mai bine echipaţi pentru a aborda interpretarea unui vis: ne-am dezbărat deja de cunoaşterea noastră teoretică; dispunem de biografia visătorului; asociaţiile sale ne-au oferit întregul său context asociativ. Metoda amplificării se străduieşte să facă la fel în privinţa datelor relevînd din stratul inconştientului colectiv.

Metoda amplificării, care constituie una din originalităţile esenţiale ale lui Jung şi ale şcolii sale, este concomitent o metodă de depanare accidentală şi ocazională şi o metodă *sui generis*, care a devenit necesară prin existenţa problemelor legate de inconştientul colectiv.

Metoda ne conduce, deopotrivă, spre aprecieri teoretice şi spre teoria cunoaşterii. Dar ea nu trebuie folosită superficial, fără să fi extras materialul asociativ, fără ca pacientul să fi depăşit nu ştiu ce tabu, nu ştiu ce conţinut inflamant care nu poate fi verbalizat. Dacă analistul se lansează în paralele istorice neavenite, el induce sau riscă să inducă pacientului său un soi de sechestru mental.

În ciuda şi tocmai datorită discursurilor sale încîntătoare, analizatul nu va fi capabil să se elibereze de conţinutul mental personal pe care nu l-a putut verbaliza. Dacă analistul se lansează cu uşurinţă în consideraţii etnografice, religioase, filozofice generale, în simbolism, el riscă să treacă pe lîngă o trăire interioară. Este neîndoielnic că unul din lucrurile care riscă cel mai mult să discrediteze şcoala lui Jung este apelul uşuratic la această metodă a amplificării.

VII. Colectarea asociațiilor

Munca de interpretare onirică comportă trei faze.

1. visul este visat şi memorat într-o oarecare măsură;

3. analistul şi visătorul vor încerca aventura interpretării.

Dar pentru a trece de la punctul 1 la 3 trebuie să trecem prin:

2. treapta intermediară, indispensabilă, care este colectarea asociațiilor.

Din cele trei faze cea mai delicată este, ați ghicit, a doua. Prima este foarte simplă: visul este un automatism mintal, el este visat sau nu. Visul este mai mult sau mai puțin clar, mai mult sau mai puțin net, mai mult sau mai puțin vag; el este memorat cu detalii sau vag - totuşi el există. Modificările visului, care se produc în momentul trecerii din starea de somn la starea de veghe, trebuie incluse în travaliul imaginar al visului.

La a treia fază, analistul l-ar putea ajuta într-o oarecare măsură pe pacient: ambii pot coopera pentru a ajunge la o interpretare care să-i mulțumească deopotrivă. La colectarea asociațiilor, în schimb, analistul nu mai poate fi de nici un ajutor: ambii depind de bunul plac al psihicului asociativ şi subiacent eului pacientului, de capacitatea de receptare a conştientului său, care trebuie să ştie sau să învețe în cursul analizei cum să adune asociațiile cu o receptivitate aproape maternă.

Aceste asociații sînt adeseori abia schițate şi greu de surprins. Dar *ele sînt capitale* întrucît în

lipsa lor sensul visului rămîne de cele mai multe ori literă moartă, cel puțin pentru tot ceea ce relevă din sfera conştientului şi inconştientului său personal.[4]

VIII. Visul este ca o piesă de teatru în patru acte

Pentru a uşura analiza, Jung ne sfătuieşte să considerăm visul ca şi cum ar fi o scurtă piesă de teatru în patru acte:

1. expoziția şi personajele sale, locul geografic, epoca, decorurile;
2. acțiunea care se anunță şi se înnoadă;
3. peripeția sau drama;
4. această dramă evoluează spre punctul terminus, spre soluționare, deznodămînt, detentă, indicație sau concluzie.

Această schemă de repartiție în patru acte este în general foarte lămuritoare şi valabilă.

În privința viselor care îl trezesc din somn pe visător, Jung este de părere că ele conțin un mesaj psihologic de o asemenea importanță şi urgență încît a fost necesar să străpungă toate mecanismele protectoare ale somnului pentru a accede la mintea conştientă în speranța că nu va fi neglijat.

[4] Roland Cahen: "Vocation et affectivitéé", Cahiers Laennec, 1950, nr. 3. (N. A.)

IX. Noțiunea de compensare

Una din perspectivele cele mai utile în practică este noțiunea de compensare. Nu vreau să mă pierd în planurile biologice dar, așa cum se știe, tot biologicul este format din sisteme cu autoreglare; psihologicul, care ține de biologic la o scară pe care nu vrem să o discutăm aici, nu scapă acestei norme. Echilibrul psihologic al ființei se realizează, după Jung, între planurile sale conștiente și cele inconștiente, în dimensiunea verticalității sale, ca la o corabie cu pînze, între pînze și chilă.

Dacă avem nevoie de o cunoaștere biografică atît de minuțioasă ca aceea pe care am descris-o mai sus, este pentru că grație acestei cunoașteri biografice putem *căuta relația de complementaritate dintre situația conștientă, trăită obiectiv de către visător, și imaginile visului său*. Există o relație de complementaritate, o relație de compensare realmente dinamică, între conștient și inconștient, exprimată în actualitatea mișcării ei de către vis.

Mulțumită aportului materialelor inconștiente revelate în vis se pot crea extensii, compensații ale subiectivismelor conștiente. Unilateralitățile, dorințele, angoasele, defectele, aspirațiile conștientului vor găsi în imaginile onirice care au fost înțelese cum se cuvine o compensare salvatoare și, prin urmare, corecții esențiale.

Această noțiune de compensare, asupra căreia nu vreau să insist, este de o mare utilitate practică; ea este, într-adevăr - împreună cu ipoteza inconștientu-

lui - unul dintre criteriile pe care le păstrăm în minte, în travaliul practic.

Una din ipotezele care trebuie păstrate în minte este aceea de a te întreba, atunci cînd te confrunți cu un vis obscur, oare ce vrea el să compenseze?

Noțiunea de compensare este foarte uşor de mînuit cîtă vreme avem de-a face cu problemele personale ale subiectului. În caz de conflict, în caz de afectivitate alertată - căci *tocmai în caz de afectivitate alertată sîntem noi consultați* - putem vedea adeseori cu multă precizie ce element al conştientului este compensat de cutare vis.

Noțiunea de compensare este ca şi "bara" balanței - ea leagă conştientul şi inconştientul. În fața unei afectivități alterate, această noțiune de legare prin compensație este foarte uşor de utilizat.

Dar gîndiți-vă la cele zece miliarde de celule cerebrale descrise de profesorul Bremer! Acest număr depăşeşte de patru ori populația globului încît fiecare individ responsabil este ca un şef al unui guvern mondial, într-o lume de patru ori mai numeroasă! Rezultanta murmurului acestor celule - dacă putem compara fiecare celulă cerebrală cu un locuitor al pămîntului - este ceea ce numesc eu conştiința mea, "inconştientul" meu fiind o rezultantă neactualizată, care trece de obicei nebăgată în seamă. Veți fi de acord că compensațiile care se aud în această simfonie pe nenumărate voci între conştient şi inconştient pot fi infinite ca număr.

Complexitatea fără limite a compensațiilor umane posibile, dincolo de schemele interpretative, dincolo de monisme, este aşa de mare încît ideea

compensării devine dificil de utilizat din momentul în care nu mai avem de-a face cu probleme practice, imediate, cu probleme personale. Poate fi vorba, de pildă, de situații sociale, de situații culturale sau de probleme spirituale.

Compensațiile spontane care se ivesc de la sine aduc mari servicii oamenilor. Din nefericire, facultatea reparatorie a compensației nu este nelimitată. Din momentul în care lucrurile s-au agravat în mare măsură, este posibil ca tentativa de compensare să fie la fel de dezechilibrată şi de dezechilibrantă ca şi tendința inițială care trebuia redresată.

Noțiunea de compensație este limitată din cauza autonomiei inconştientului, pentru a nu mai pomeni despre limitarea ei de către infinitatea compensațiilor posibile. Procesele autonome ale inconştientului pot aduce la suprafață lucruri a căror semnificație ține de alte planuri, de alte dimensiuni ale reflecției.

Nu este mai puțin adevărat că arta terapeutică a analizei constă în mare măsură în a lăsa să apară compensațiile salvatoare, în facilitarea conştientizării lor, în accelerarea integrării lor. Compensațiile vor contracara defectele şi infirmitățile unei persoane.

X. Perspectivele de interpretare

O altă ipoteză de lucru pe care trebuie s-o păstrăm în minte este noțiunea de *perspectivă de interpretare.*

Freud, după cum ştiţi, se foloseşte de vise pentru a cerceta instinctele şi pulsiunile, aceste determinante esenţiale ale comportamentului uman. Tipul său de interpretare este reductiv şi cauzal. Jung a recunoscut ceea ce este valabil în această perspectivă, dar a atras atenţia şi asupra limitărilor ei, asupra insuficienţelor şi chiar pericolelor ei dacă este folosită cu sectarism şi exclusivism.

La interpretarea reductivă sau cauzală el a arătat necesitatea de a adăuga - nu este vorba de excludere - o perspectivă prospectivă, sintetică şi finală. Prospectivă şi vizionară nu în sensul unei profeţii, ci în sensul unei ipoteze de lucru derivate din căutarea "pantei energetice", afective şi libidinale, care se poate manifesta în vis.

Interpretare sintetică, căci viaţa mentală procedează nu numai prin analiză, ci şi printr-o suită necesară şi ineluctabilă de sinteze mentale, mai mult sau mai puţin parcelate, mai mult sau mai puţin succesive, mai mult sau mai puţin generale. Din acest punct de vedere, trebuie să spunem chiar că termenul psihanaliză este unul eronat. Dacă psihanaliza nu ar face decît să analizeze şi nu ar sintetiza, ea ar fi o activitate destinată eşecului şi care ar provoca mult rău. Orice analiză şi orice efort analitic sînt urmate implicit şi automat de o nouă sinteză, fie că vrem sau nu. (Adeseori analiştii nu doresc aşa ceva; aceste sinteze trecătoare, precipitate şi premature, vor fi şi ele dizolvate şi vor sta astfel la originea unor noi obstacole şi a unor noi rezistenţe, în funcţie de inerţia lor proprie). Dacă visele aduc cu contextul lor asociativ elemente majore pentru analiza reductivă şi cauzală

a unei situații prezente sau trecute, ele aduc în același timp, cu pertinență și subtilitate, la momentul dorit, în chip cvasi-organic și cu o consecvență fără cusur, elementele necesare sintezei travaliului analitic și mental care se desfășoară.

În fine, interpretarea finală. Perspectiva de interpretare nu trebuie să se lipsească de dimensiunea finalității care relevă și ea din știință ca și dimensiunea cauzalității. *Dimensiunea finalității nu trebuie să fie străină vieții biologice, psihologice și mentale.*

Jung a arătat, ca și mulți alții înaintea sa, că finalitatea este o mărime, o dimensiune inerentă vieții biologice, că ea este de asemenea inerentă evoluției mentale, vieții psihice, iar cauzele nu sînt adeseori decît un mijloc către scop.

În concluzie, dacă Freud se întreabă care este cauza visului, de unde provine simptomul, Jung se întreabă care îi este scopul, ce semnifică, ba chiar ce simbolizează și spre ce tinde visul.

Este cît se poate de evident că această perspectivă prospectivă, sintetică și finală, adăugată la perspectiva reductivă și cauzală, ne permite adeseori să discernem tendințele dinamice inerente autoreglării și auto-evoluției psihice a unui subiect.

Psihoterapia încearcă să stimuleze prin prezența noastră catalitică aceste virtuți vitale majore care sînt autoreglarea și auto-evoluția unei ființe, binecuvîntări ale naturii care funcționează dincolo de toate stîngăciile noastre de analiști.

Acum putem preciza că pentru Jung visele pot fi concomitent:

1. o expresie a trecutului trăit, fie că trecutul a fost trăit în realitate, fie că a fost imaginat;

2. un bilanț al situației prezente şi al compromisurilor dintre tendințele comportamentale şi cele intrapsihice;

3. expresia unei determinări subliminale a viitorului în gestație, a proiectului vital al unei ființe.

Să repetăm pentru a evita orice neînțelegere că psihologia analitică încearcă în fiecare caz în parte să concilieze metoda reductiv-cauzală şi cea prospectiv-sintetică: aici este vorba de două perspective îngemănate care fac parte din acelaşi ansamblu unitar.

XI. Planul subiect, planul obiect

Avem aici unul dintre punctele în care dezacordul dintre Freud şi Jung răzbate cu cea mai mare forță şi totodată într-o manieră revelatoare. Adeseori trebuie să spunem: trăiască divergențele! Nu este vorba de faptul de a crea o unanimitate suspectă unde nimeni nu mai distinge ce-i aparține. Problema este ca fiecare să-şi agite drapelul în chip loial.

Cînd cineva îl visează pe unul din apropiații săi sau pe o persoană cu care întreține relații vitale, bunul simț comun ne invită să regăsim în personajul visului personajul în carne şi oase din viața curentă. Visul ar trata astfel relația vitală dintre visător şi persoana din anturajul său.

Din această perspectivă, visul poate fi astfel reflectarea unui dezechilibru relațional, el poate ex-

prima o neliniște, o problemă de adaptare reciprocă, proiecte, pe scurt este vorba de o problemă comportamentală concretă sau de o tensiune interumană - este *planul obiectului* (îl iau pe prietenul meu, ca atare, ca ființă sau obiect existînd în realitate).

Dar apropo de un personaj cu care visătorul nu întreține relații importante sau nici un fel de relații sau atunci cînd e vorba de un personaj istoric, ba chiar de un personaj pur şi simplu imaginat sau fantastic, trebuie să mărturisim că perspectiva spontană a bunului simț se arată absolut sterilă.

Jung a arătat că atunci cînd visătorul îl visează pe papa Pius al XII-lea, pe Napoleon sau pe Gengis Khan, trebuie să concepem figura din vis ca fiind expresia unui aspect al visătorului, încarnarea unei fracțiuni sau a unei "fațiuni" din el însuşi, travestită oportun şi exprimată prin figura selecționată. Astfel, dacă îl visez la noapte pe Gengis Khan, Gengis Khan va exprima partea din mine invadatoare, distrugătoare, cuceritoare; este ca şi cum inconştientul ar merge să caute în magazia de accesorii, cam ca la operă, personajul cel mai apropiat şi totodată cel mai pertinent pentru a exprima o anumită parte din mine.

Nici aici nu avem de-a face cu perspective care se exclud; interpretarea pe planul obiectului şi interpretarea pe planul subiectului sînt adeseori dificil de separat. Iar în practică, adeseori, numai prin tatonări sau în funcție de asociațiile visătorului trebuie să alegem planul clivajului, planul interpretării corespunzătoare situației exterioare,

imaginii visate, situației intrapsihice a visătorului. Avem cînd una din interpretări, cînd cealaltă, putem să le avem chiar pe amîndouă în proporții şi nuanțe infinite.

Cele două planuri de interpretare sînt productive deopotrivă. Interpretarea pe planul obiectului va oferi indicații de comportament obiectiv; interpretarea pe planul subiectului va ajuta la elaborarea introspectivă - în sensul de reflectare, cugetare - şi intrapsihică a problemelor în curs.

Împletirea practică a acestor două planuri de interpretare continuă pînă la realizarea lor; o reajustare a comportamentului poate aduce noi reflecții, noi elaborări utile pentru maturizarea subiectului şi, pe de altă parte, elaborarea intrapsihică a problemelor pe planul subiectului ar putea contribui substanțial la determinarea şi la deciderea unei schimbări comportamentale.

Regăsim, apropo de aceste două planuri de interpretare, marile probleme inerente cooperării a ceea ce s-ar putea numi două realități: realitatea exterioară - extraversiunea - şi realitatea interioară - introversiune. Cele două planuri de interpretare constituie astfel prelungirile acestor realități în domeniul psihologiei onirice.

Psihologia onirică trebuie să oglindească neapărat acest dat fundamental cum că lumea exterioară nu este decît una din cele două surse de impresii care ne asaltează. Cealaltă sursă este lumea interioară, care este concomitent suportul şi alambicul elaborărilor noastre intime care vor țîşni la rîndul lor spre exterior. Dialectica dintre cele două

lumi - exterioară şi interioară - se regăseşte pe planul interpretării.

De regulă, în practică, la începutul unei analize domină planul obiectului - mai ales la persoanele tinere - pentru a ceda treptat interpretării pe planul subiectului şi elaborării intrapsihice a problemelor. Natural că această indicație cere să fie înțeleasă cu multă suplețe. Cu cît analizatul este mai avansat în vîrstă, cu atît mai mult ne aşteptăm ca ea să nu mai corespundă.

Cu siguranță că ați simțit deja că există o relație între interpretarea reductivă, cauzală, care se situează mai ales pe planul obiectului - deoarece se caută o cauză care să se atribuie la modul concret - şi interpretarea prospectiv-sintetică, finală, care se situează mai ales pe planul subiectului.

Nu vreau să insist; totuşi problema este de o importanță capitală. Cred că tocmai datorită planului subiectului şi obiectului există atîtea dispute teoretice între şcoala freudiană şi cea jungiană. Pentru că şcoala freudiană ignoră planul subiectului, ea ne reproşează nouă, jungienilor, atitudinea noastră nuanțată vizavi de fenomenul transferului. Întrucît colegii noştri freudieni ignoră această dimensiune a planului subiectului, totul trebuie să treacă, pentru ei, pe planul obiectului. Ei îi încarnează bucuroşi şi pe Lucifer şi pe Dumnezeu Tatăl, deopotrivă. Cînd am putea, grație interpretării pe planul subiectului, să ajutăm pacientul să înțeleagă că multe lucruri privesc demonismul şi idealismul său interior. Nu ar mai fi nevoie, cum e cazul la freudieni, să încarnăm toate trăirile lui prin

transferul în personalitatea analistului.

Cred că în ziua în care colegii noştri freudieni vor accepta această noțiune a planului subiectului, majoritatea discuțiilor, de altminteri inutile, dintre şcoli, cît şi divergențele noastre teoretice vor înceta[5].

XII. Seriile de vise

Ceea ce dă soliditate şi validitate efortului de analiză onirică în psihoterapie nu este interpretarea unui fragment de vis, ci studiul şi interpretarea unei serii de materiale onirice, care se întinde pe o perioadă mai mare sau mai mică de timp din viața pacientului. Dacă nu avem decît un fragment de vis, am face mai bine să ne schimbăm specialitatea! Căci ar fi o activitate riscantă, amintind mai degrabă de ghicit.

În cursul interpretării unui vis, erorile sînt întotdeauna posibile. Ceea ce-i va oferi siguranță travaliului de analiză onirică este studiul seriei de vise ale aceluiaşi pacient.

Studiind o serie de vise pe o perioadă mai mult sau mai puțin lungă vom întîlni repetiții tematice care scot în evidență sub o formă de fiecare dată nuanțată şi un pic diferită - revelînd "panta evolutivă" a pacientului - marile teme ale personalității studiate, ba chiar filozofia sa, miturile personale şi

[5] Urmează un scurt pasaj pe care nu l-am mai tradus în care autorul se adresează direct adepților freudieni. Nu are nici o relevanță în contextul problematicii onirice. (N. Tr.)

colective, “mitologemele” sale individuale.

Dacă comitem erori - şi uneori ele există -, visele ulterioare - graţie mecanismului de compensare despre care am vorbit mai sus, graţie mobilizării interferenţelor subtile între conştient şi inconştient - vor comenta cumva interpretările precedent formulate, confirmînd pertinenţele, infirmînd erorile, permiţîndu-ne astfel să rectificăm *a posteriori* o îndoială care a subzistat eronat sau o afirmaţie avansată cu prea multă fermitate.

Mulţumită studiului unei serii de vise, munca analitică poate fi comparată cu o sinusoidă care oscilează şi se restrînge în jurul axei sale ascendente.

În practică, este cît se poate de evident că aceste serii de vise sînt comparabile cu un film format din numeroase episoade de genul celor epocii mute din 1925, ca de pildă “Le maître de forges”, unde în fiecare săptămînă găsim un nou episod.

Nu va fi mică surpriza analistului atunci cînd va constata coeziunea interioară şi coerenţa extraordinară a materialelor, acolo unde pînă la Freud şi Jung nu se credea că s-ar putea afla altceva decît incoerenţă, dezordine, confuzie alogică, cînd de fapt seriile de vise exprimă un talaz vital constructiv şi dinamic, dacă ştim să-l urmărim şi să-l utilizăm.

În general, materialul oniric al unei persoane analizate este atît de abundent, încît se întîmplă să nu putem examina complet toate visele din lipsă de timp. La fel, în practică, o interpretare nu epuizează aproape niciodată sensul şi semnificaţia unui vis, ci se limitează la ceea ce pare util. Trebuie să ne con-

solăm deoarece nu există aici un inconvenient major. Experiența a arătat că dacă un lucru important a fost neglijat, el va reapare în materialele ulterioare.

Un vis bine înțeles, bine asimilat, îl ajută pe visător să facă asemenea progrese sau îi deschide asemenea orizonturi încît neglijarea unor vise, din lipsă de timp, nu este ceva ireparabil.

XIII. Atitudinea analistului

În fața acestei lumi fascinante şi cu multiple fațete, atitudinea oportună a analistului angajat în travaliul oniric este cea pe care a definit-o Freud ca fiind una de atenție flotantă şi distrată. Trebuie să laşi lucrurile să se deruleze de la sine, şi cred că analistul este adeseori comparabil cu un bun mamoş, un bun radiolog şi în special cu un bun catalizator al recoltei asociative.

O interpretare de vise reuşită constituie un acord; acord între analizat şi analist. Nu poate fi vorba de o competiție intelectuală; cei doi protagonişti trebuie să poată să adere cu toată inima la interpretarea găsită şi propusă în comun. Nici pentru unul şi nici pentru celălalt, o repet, nu poate fi vorba de o confruntare intelectuală. Mai ales pentru tratament ar fi eronat, ba chiar periculos, ca analistul "să aibă dreptate în detrimentul pacientului". Marea schimbare, marea revoluție psihiatrică începînd cu primele lucrări ale lui Freud este că din acest moment psihiatrul nu ştie mai mult decît pacientul său. Psihiatrul, din acest moment, în loc de a fi un soi de *pater familias* şi de autocrat, se află la dispoziția pacientului; el urmează

indicațiile acestuia. Nici nu se pune problema ca analistul să aibă dreptate în detrimentul pacientului său, căci acest lucru ar naşte reticențe şi rezistențe bine fondate într-un asemenea caz.

Aici se pune problema de a ajuta pacientul să atingă mai mult decît o înțelegere pur intelectuală. Dacă analiza constituie pentru Jung "arta liniştii, populată şi creatoare"[6], este pentru că această liniște, grație unui moment acut al metabolismului ideativ - dacă îmi permiteți această imagine - trebuie să ajute pacientul *să simtă în ființa sa proprie discursul psihologic al cărui teatru este el, să participe emoțional la acest discurs*. În acest sens, visul este un fragment smuls curentului inconştient necurmat, el este un exponent fragmentar al acestui curent.

Prin urmare, trebuie să-l aducem pe visător să trăiască emoțional afectivitatea şi conflictele viselor sale.

XIV. Interes practic

Interesul practic al travaliului nostru oniric de pînă acum este că *visul aduce perspectiva inconştientului*; interpretarea sa fie că este verbalizată, fie implicită, face manifestă perspectiva inconştientului, situînd progresiv pacientul în axa psihicului său profund. Este ca şi cum analistul - dacă interpretează un vis, ceea ce, de altfel, nu face în-

[6] "L'art du silence, peuplé et créateur", în franceză, în original. (N. Tr.)

totdeauna - s-ar insinua în perspectiva inconştientului pacientului pentru a-l ajuta să simtă şi să descopere sau pentru a indica cu voce tare conştientului visătorului ceea ce inconştientul exprimă în imagini.

Este şi motivul pentru care analizatul este înclinat să-i atribuie analistului său puteri "supranaturale", trans-conştiente, adică tocmai acelea din inconştientul său. De unde, parţial, şi celebrul *fenomen al transferului.*

În cursul travaliului analitic, analistul trebuie să ţină cont şi de perspectiva conştientului; numai ţinînd cont deopotrivă şi de perspectiva conştientului vom putea avansa spre confruntare şi, de aici, spre armonizarea acestor două planuri majore ale unei personalităţi care trebuie să parvină la armonizare, la conviețuire ideo-emoţională: conştientul şi inconştientul.

Adeseori, pentru că pacienţii noştri sînt deja persoane cu conştient fragil, trebuie, cu cea mai mare grijă, să menajăm valorile lor conştiente, căci dacă le-am călca în picioare am distruge şi conştientul, aşa încît nu ar mai exista nimeni care să fie prezent pentru a integra materialele care vor apărea.

Vor rezulta din această procedură luări de cunoştinţă progresive care se adaugă succesiv; el vor fi urmate de acţiuni consecutive asupra inconştientului. Conştientizarea ne apare astăzi - *şi este unul din meritele istorice ale lui Freud de a fi scos în relief această noţiune de "luare de cunoştinţă"* - drept detonatorul unei reacţii în lanţ care debutează la nivel conştient, care se perpetuează şi se derulează în pro-

funzimile ființei şi care, din lanț în lanț - verigi din care noi nu cunoaştem de altminteri decît cîteva - merge "să se piardă în intimitatea silențioasă a țesutului", pentru a folosi frumoasa expresie a profesorului Leriche. Atingem aici îndeaproape însăşi *medicina psihosomatică*.

Astfel, analiza viselor, grație interferențelor dintre conştient şi inconştient pe care le declanşează ea în ambele sensuri, va prezida la mobilizarea energiei psihice, la eliberarea sa din simptome şi, în bună parte, la transferul ei din inconştient în conştient.

De îndată ce pacientul "înțelege" - în sensul mai larg şi nu numai intelectual al termenului -, îndată ce el simte, "prinde" semnificația, nouă pentru el, a unui vis, se deschide o nouă perspectivă asupra problemei cutare sau chiar asupra vieții sale. Această lărgire a cîmpului conştient constituie pentru orice viață mentală individuală un fapt major. Iar în cazul nevrozaților pe care îi tratăm, care au din cauza nevrozei lor un cîmp conştient micşorat şi restrîns, această lărgire este de două ori importantă. Pentru că se va atinge astfel, grație viselor, o nouă treaptă de conştiință şi vor deveni posibile noi sinteze.

Este ceea ce Jung a numit calea integrării personalității. În fond este vorba de a-i reda cuiva viața, o viață legitim definită ca o integrare integrantă. Totul se constituie în ceea ce Jung a numit *calea individuației*.

De altminteri, după cum vedeți, munca analitică se situează pe patru planuri:

1. un plan al confidenței, în care pacientul se con-

fesează;

2. un plan al analizei transferului care s-a format în cursul confesiunii;

3. un plan de educare şi de auto-educare, pacientul trebuind să se situeze în faţa a ceea ce el însuşi a descoperit;

4. un plan de metamorfoză şi de transformare a personalităţii în care converg şi se consolidează cele trei planuri iniţiale de acţiune.

Aceste patru planuri se împletesc la nesfîrşit, iar eu le-am separat numai în scop didactic.

Lucrările experimentale cele mai recente în neuro-fiziologia somnului şi a visului confirmă, dincolo de orice aşteptări, importanţa vederilor asupra visului pe care tocmai le-am expus. De acum ştim că noi visăm în mai multe faze noapte de noapte şi dacă împiedicăm un subiect de experienţă să viseze el reprezintă nervozitate şi, după circa zece zile, tulburări mentale. *Visul are deci o importanţă vitală*. El este, pare-se, exponentul unei funcţii recuperatoare şi integratoare a cărei importanţă nu e cu nimic mai prejos decît cea a circulaţiei sau a respiraţiei. În timpul somnului se produce un travaliu mintal şi psihic infraconştient care are cele mai mari consecinţe:

1. El face să dispară din conştient trăirea care trebuie ştearsă şi memorată pentru ca la trezire conştientul să fie din nou disponibil. (Surmenajul apare atunci cînd materialele se acumulează în aşa măsură încît nu mai pot fi elaborate în timpul somnului: ele sînt cumva dispuse într-o magazie intermediară, între conştient şi memorie, aşteptînd un

moment de acalmie pentru a fi reluate de travaliul integrator şi transferate în memorie).

2. Munca integratoare inconştientă apare deci ca o "menajeră" a conştientului. Toate detaliile acestui efort, în lipsa căruia conştientul s-ar supraîncărca în loc să se uşureze dispar, sînt uitate. Dacă, dimpotrivă, aceste detalii ar fi memorate, conştientul ar fi încărcat în loc să fie uşurat.

Travaliul integrator se face deci în maniera cea mai discretă, cea mai puțin vizibilă, cea mai utilă şi mai economică cu putință, redînd disponibilitatea aparatului mental pentru realul lumii şi trăirea de mîine.

3. Nu este reținut sub formă de vise decît ceea ce mai este încă important pentru conştient sau ceea ce trebuie să fie supus unui nou examen de către conştient, după o elaborare insuficientă la acest nivel.

"Uitarea viselor", atît de des criticată, pare să fie, deci - în perspectiva globală al acestui travaliu integrator - o măsură economică de cea mai înaltă utilitate. Memorarea, adeseori mediocră, a viselor - demers care necesită efort şi voință - temperează, la invitația analistului, uitarea prea radicală.

Căci, la urma urmei, este vizibil că eforturile analizei şi ale psihoterapiei analitice vizează să redobîndească şi să perfecteze ceea ce a fost insuficient sau greşit structurat în integrarea spontană. De unde utilitatea metodelor terapeutice care fac deliberat apel la inconştient, la preconştient, la imaginația activă, la vis.

S-a văzut prea mult în imaginație numai aspectul

iluzoriu neglijîndu-se aspectul său creator, integrator şi vital. Ajutîndu-i pe pacienţii noştri să-şi mobilizeze imaginarul, să-şi situeze propriul eu în faţa imaginaţiei lor şi să colaboreze cu ea, psihoterapiile analitice fac o lucrare dintre cele mai utile: ele substituie un om unificat omului parcelat care era omul bolnav. Ele îi permit să se elibereze dintr-un trecut în sînul căruia era rău structurat, să trăiască într-un prezent mai calm, mai destins şi mai senin, să-şi găsească panta viitorului său, panta unei fiinţe în lume care corespunde adevărului său şi autenticităţii sale.

Pînă la revoluţia analitică, afirmaţia că toţi oamenii - bărbaţi şi femei - ar avea un suflet rămînea un postulat teoretic sau dogmatic, dacă lăsăm la o parte mistica. Începînd cu psihanaliza şi mai ales cu aportul lui C.G. Jung acest postulat a devenit realitate concretă şi posibilă pentru fiecare, pentru trăirea fiecăruia, de la cel mai strălucitor şi mai dotat, pînă la cel mai umil şi mai modest.

XV. Perspectivele generale şi culturale

Din punct de vedere general, şi aceasta va fi concluzia mea, analiza onirică este un lucru capital pentru o civilizaţie şi pentru spiritul acesteia.

Că o civilizaţie acceptă numai şi principiul analizei onirice, aceasta echivalează cu suspendarea condamnării sub care au gemut, timp de secole, potenţialele iraţionale ale fiinţei şi ale

fiinţelor. Din acest moment iraţionalul este impus de raţionalul însuşi - de un raţional care a ştiut să-şi depăşească şi să-şi recunoască limitele şi restricţiile - ca tranziţie necesară între cunoaşterea logică pe de o parte, şi carnea vie şi trăirea, pe de altă parte.

Astfel, după cum vedem, dialectica tradiţională devine un raport triunghiular. Căci orice efort care ne apropie de demersul gîndirii hegeliene declanşează la nivelul psihologic eliberarea unor forţe extraordinare. Cred că amicul meu, profesorul C. A. Meier, a zis că "sinteza activităţii psihice conştiente şi a activităţii psihice inconştiente constituie esenţa însăşi a travaliului mental creator".

Dacă vreţi, omul este o "bolta", însă devine evident din ce în ce mai mult în ultima perioadă că cheia de boltă este psihicul său.

Visul şi studiul său ne deschid orizonturi neaşteptate; erupţia noţiunii de inconştient în vieţile noastre, prin visele noastre, ne obligă pe toţi, în chip izolat sau împreună, să căutăm noi scheme de viaţă şi de gîndire.

XVI. Exemplu de interpretare

Vom demonstra printr-un exemplu cît se poate de scurt şi concis utilizarea practică a celor 15 paragrafe care sînt ca şi 15 axe de reflecţie.

Exemplul pe care l-am ales şi pe care vi-l propun este următorul: unul din pacienţii mei mi-a povestit următorul vis: "STAU ÎN PICIOARE

ÎNTR-O ODAIE ŞI TREBUIE SĂ ÎNGHIT UN PEŞTE CRUD".

Să ne punem pe treabă şi să explicăm succesiv cele 15 perspective metodologice pe care le-am descris.

Cu privire la paragraful I:

Este sigur că acest vis derulat în liniştea unei nopți aruncă o provocare rațiunii, înțelegerii, ba chiar tuturor teoriilor; dorință sexuală, voință de putere, refulare, nu vedem deocamdată cum ar putea una din aceste teorii să cadreze şi să explice în chip satisfăcător acest exemplu, exemplu pe care l-am ales tocmai pentru că este foarte scurt şi simplu.

Freud a zis că visul ar fi "via reggia" spre inconştient. La prima vedere această cale regală pare mai degrabă un labirint întortocheat, puțin promițător şi puțin încurajator.

II. Apropo de exemplul nostru, să ne păzim de concluzii grăbite, dar să rămînem animați de ipoteza de lucru că inconştientul pacientului nostru are să ne învețe ceva prin acest mesaj.

III. Oare, nu avem cumva impresia în fața exemplului nostru că sîntem în fața unui text ininteligibil şi indescifrabil? Fațadă sau nu, trebuie să considerăm problema acestui vis în toată amploarea ei. Dacă acceptăm această cale de abordare vom vedea că aplicarea paragrafelor următoare ne va permite, treptat, să elucidăm enigma.

IV. În privința exemplului nostru, iată elementele biografice de care dispunem: este vorba de un bărbat de 30 de ani, căsătorit, tată de familie, venit să ne consulte pentru o timiditate, un fel de blocaj, o rigiditate, o apraxie, un randament total insuficient. Ansamblul se reprezintă ca o nevroză difuză şi uşoară la prima vedere, dar se va revela a fi mult mai gravă şi mai profundă.

În general, omul era sănătos, avea o situație socială satisfăcătoare pentru vîrsta sa şi multă ambiție. Viața sa sexuală cu soția era normală, făcuse o căsătorie din dragoste, făcuse studii superioare care-l costaseră un efort substanțial, căci el provenea dintr-un mediu modest şi, nu prea dotat, a trebuit să se agațe serios de studiile sale pentru a ajunge să-şi realizeze ambițiile.

V. În privința exemplului nostru: iată asociațiile pe care le-a avut visătorul apropo de visul său:

- stau în picioare: "nu aşezat";

- într-o odaie: "această odaie îmi aminteşte de cabinetul analistului unde are loc tratamentul meu";

- trebuie să înghit un peşte crud: "peştii sînt locuitorii adîncurilor acvatice. Faptul că sînt cruzi mă dezgustă."

VI. În privința exemplului nostru:

Elementele de care dispunem pînă acum ne permit să situăm visul astfel: acest vis are cumva un raport cu tratamentul psihanalitic al subiectului, pentru că visătorul stătea în picioare într-o cameră care îi amintea de cabinetul analitic. Acest vis se înscrie

deci în linia generală a tratamentului. Totuşi, şi în această privinţă remarcaţi finețea extraordinară a inconştientului: visătorul stă în picioare, la care el asociază "nu aşezat", ceea ce pare să însemne - pentru că un tratament analitic se petrece aşezat (la Jung) sau culcat (la Freud), dar nicidecum în picioare - că subiectul nu a izbutit încă, lăuntric, să intre în tratament. Este ca şi cum el ar fi încă în afară, ca şi cum el n-ar fi intrat încă în jocul analitic. (Eram cam la a zecea şedinţă.)

Iar în această situaţie, el trebuie să înghită un peşte crud.

Am putea avansa ipoteza că tocmai pentru că nu a înghiţit încă acest peşte crud procesul analitic nu a început cu adevărat.

De altminteri, trebuie să ne întrebăm ce e cu peştele acesta. Aici, din nefericire, asociaţiile visătorului îi lasă pe visător şi pe analist într-o pană totală. Visătorul asociază numai că peştele este un locuitor al adîncurilor acvatice.

Ne învîrtim zadarnic împreună cu visătorul în jurul acestui peşte: nici o asociaţie.

Natural, am fi tentaţi în acest moment să recurgem la metoda amplificării şi să căutăm o elucidare în simbolica generală a peştelui.

Dar pe ce drum să o apucăm?

1. Oare, să reţinem peştele ca simbol falic? Peştele ar evoca atunci sexualitatea şi acest vis l-ar pune oarecum pe visător în poziţia de a înghiţi, adică de a accepta şi de a integra sexualitatea sa.

Sau:

2. Ar trebui, oare, amintindu-ne de expresia “a fi

ca un peşte în apă" să reţinem mai degrabă ideile de adaptare şi de arivism îndrăgite de Adler?

3. Dar s-a mai zis de acest peşte că este crud. Oare, să ne plasăm într-o perspectivă plăcere-neplăcere, luînd în considerare senzaţia de dezgust?

Sau:

4. În fine, să reţinem mai degrabă simbolismul general al lui Christos care, după cum se ştie, era desemnat în creştinismul primar cu termenul "ichthys", peştele?

Ştiţi desigur că, pentru Jung, Christos simbolizează Sinele, totalitatea, perfecţiunea globală a unei fiinţe. Fără îndoială că pacientul nostru trebuia să o realizeze, dar orice analist ştie că aşa ceva este extrem de dificil şi că necesită un travaliu de sine îndelungat .

Vedeţi primejdia: să îi impunem pacientului o psihologie care nu este a sa, primejdie cu atît mai mare cu cît în psihoterapie, cam ca la dentist, ceea ce contează este mai ales ceea ce scoatem, chiar mai înainte de a ne gîndi să punem ceva în loc; îndată ce piedicile au cedat, însăşi natura participă la reconstrucţie, actualizînd potenţialităţile prezente, posibilităţile creatoare.

Aşa că eram în mare încurcătură, dar văzînd că pacientul meu avea un aer vizibil jenat am insistat din nou, şi el a sfîrşit prin a zice:

"Ei bine, doctore, există ceva aici care nu-mi vine să vă spun pentru că mi-e jenă. Ceva ce n-am spus nimănui, iar dumneavoastră sînteţi primul căruia îi zic: iată, socrii mei sînt pescari."

Altfel spus, socrii săi erau negustori de peşte,

soția sa era fiică de negustori de peşte, iar el se căsătorise cu ea pentru că nu avusese încotro.

Ori această breaslă, deşi absolut onorabilă, este socialmente vorbind foarte rău văzută. Iată faptul care îl făcea pe visătorul nostru "să nu se simtă în apele sale", fapt pe care îl ascundea cu grijă şi la care refuza să se gîndească; un fapt pe care îl tăinuia față de ceilalți şi îl refula pentru sine însuşi.

Este inutil să spunem că dacă analistul s-ar fi lansat cu uşurătate în considerații psihologice, sexuale sau voluntariste - adică freudiene, adleriene, ba chiar jungiene -, în considerații etnografice, religioase sau poate în simbolismul general al peştelui - trecînd pe lîngă acest fapt major care avea pentru economia internă a visătorului o importanță foarte mare: ideea că soția sa era fiică de pescari - am fi provocat desigur numeroase neînțelegeri. După discursurile noastre încîntătoare, pacientul nostru n-ar fi izbutit să scoată niciodată la iveală acest fapt. Prin urmare, am fi contribuit involuntar la crearea unui sechestru mental în lumea interioară a pacientului care ar fi avut - structural şi dinamic în viața sa - un rol şi o importanță care s-ar putea compara cu un corp străin într-o articulație, care este astfel blocată şi doare.

Este sigur că unul din lucrurile care riscă să discrediteze cel mai mult Şcoala lui Jung este apelul mult prea uşor la această metodă a amplificării, cu un recurs insuficient la alfabetul asociativ personal şi la verbalizare.

Dar notați ceea ce urmează: luminați de această revelare biografică a visătorului înțelegem din

acest moment că el ar fi opus o vie rezistență - circumstanță care paraliza analiza dar, suprimată, i-ar fi permis să ia loc - cîtă vreme înghițirea peştelui însemna:

1. să înghită, să-şi accepte sexualitatea şi situația penibilă în care l-a antrenat ea (perspectiva freudiană);

2. să domine chiar această situație socială penibilă (perspectiva adleriană).

Aceste perspective însemnau să-şi accepte socrii şi să se accepte pe sine însuşi - acest sine însuşi care îşi alesese nişte socri nepotriviți -, să dea dovadă cumva de iubire creştină față de semeni şi față de sine însuşi.

3. Sau dacă pacientul nu mi-ar fi oferit asociațiile sale şi dacă am fi reținut perspectivele amplificatoare ale peştelui - simbolul lui Christos -, înghițirea peştelui ar fi însemnat să-şi accepte creştinismul. Pe această cale pacientul ar fi trebuit să se întrebe ce nu a acceptat la el şi la lumea exterioară. Astfel s-ar fi întîlnit din nou cu problema socrilor săi.

Ceea ce ni se pare fundamental în mijloacele de care dispunem actualmente pentru a interpreta un vis este această *convergență a căilor interpretative*. Dacă o amplificare este reuşită, ea trebuie să se întîlnească cu rezultatul obținut grație asociațiilor, dacă au existat asociații. Dacă nu au existat, ea trebuie să remedieze lipsa lor.

Cum o spune înțelepciunea populară: "toate drumurile duc la Roma". Oricare ar fi calea de gîndire adoptată trebuie să ajungem la Roma, adică la adevărul interior al visătorului, aşa cum se exprimă el într-o manieră imaginară în chip pertinent, ba chiar im-

pertinent, prin imaginea unui vis.

VII. Vedem din exemplul nostru dificultatea care există atunci cînd purcedem la colectarea de asociații. Mult depinde de un detaliu biografic, de o asociație oferită sau nu! Această dificultate provine din însăşi dialectica *rezistențelor*.

De altfel noi nu îndrăgim acest cuvînt "rezistențe" care implică întotdeauna ideea de rezistență la ceva, rezistențe la conştientizare sau față de analist, care este catalizatorul şi promotorul lor. Cuvîntul "rezistențe" scoate prea mult în prim plan analistul şi narcisismul său.

Adeseori avem de-a face mai puțin cu o rezistență față de analist, cît mai ales cu o formă de *inerție şi de conservatorism care marchează toate structurile mentale existente.* Înainte de a fi înlocuite de alta, o structură mentală existentă, activă şi trăită în conştient opune la fel de multă rezistență la înlocuirea ei cu o alta, ca şi un guvern la înlocuirea sa cu un altul. Dacă corpurile fizice au calitatea inerției, structurile mentale o prezintă şi ele, agravată de comoditate, încăpățînare, convenții. După propria noastră experiență, inerția mentală este la fel de mult vinovată ca şi rezistențele inconştiente.

Nu vrem să insistăm dar credem că cuvîntul "inerție" trebuie introdus şi el în terminologia analitică deoarece are imensul avantaj de a dezintoxica, cel puțin parțial - în mintea pacientului şi a neinițiatului -, confruntarea dintre analizat şi analist.

Aşa cum am văzut din exemplul nostru, recolta-

rea asociațiilor decurge pe tot parcursul analizei din dialectica dintre progresul conştientizărilor şi dificultățile (rezistențe, inerție) care le fac atît de dificile.

VIII. În exemplul nostru, în primul act: personajul, unic de altfel, este visătorul, în acest loc foarte special al geografiei sale interioare care este cabinetul analistului său.

Al doilea act: visătorul stă în picioare. Am văzut că aceasta indică pietrificarea momentană în demersul său analitic.

Al treilea act: peripeția este marcată de faptul că el trebuie să înghită un peşte crud.

Al patrulea act: lipseşte în visul nostru şi absența lui deschide poarta demersurilor interpretative pe care le încercăm.

Această perspectivă, într-un vis atît de scurt, nu este desigur capitală, însă în visele mai lungi şi chiar în visele care sînt un soi de romane fluviu, ea este extrem de utilă.

IX. În exemplul nostru ni se pare destul de evident că visul vine să compenseze refuzul în care s-a închis pînă acum visătorul.

X. În exemplul nostru, din perspectiva reductivă, visul se reduce la problema socrilor şi putem afirma că aceasta din urmă este cauza lui. Dar din perspectiva prospectivă, dacă povestea peştelui are drept cauză problema socrilor, soluția pe care şi-o propune subiectul pentru a ieşi din impas este de a

înghiți situația, de a nu se sinchisi de ea, de a nu continua să facă din ea o boală a mîndriei şi a orgoliului, o disociere *persona-umbră*, adică mască socială-conținuturi mai mult sau mai puțin refulate şi culpabilizate.

Notați cu luare aminte că *această soluție prospectivă, sintetică şi finală nu vine de la sine*. Cauza socri este precisă şi univocă, în schimb nu şi perspectiva finalistă. Visătorul ar fi putut visa în acelaşi context cauzal că a plecat în America cu soția şi copiii sau că a plecat singur în Australia sau chiar că a divorțat; regresînd, s-ar fi putut visa din nou adolescent, celibatar sau mai ştiu eu ce.

Finalitatea ar fi fost alta şi imprevizibilă: interesul visului este că el propune un răspuns pe măsură, personal şi nuanțat, corespunzător stadiului de evoluție şi de maturizare a visătorului în momentul visului. Aş putea să vă dau numeroase exemple în acest sens, dar nu l-am ales decît pe acesta întrucît el oferă o "concluzie" pastorală şi moralizatoare.

Vedeți cum un vis simplu a evidențiat o situație fără îndoială banală la care pacientul a reacționat printr-o închidere nevrotică, din motive pe care le vom vedea. Pentru moment, să reținem numai că motivul visului sînt socrii şi că panta de dorit sau dorită de ființa mentală a pacientului este de a-i accepta creştineşte.

XI. În exemplul nostru, planul obiectului care intersectează planul cauzal este clar, este vorba de socri care sînt desemnați în carne şi oase de acest vis.

Dar, oare, de ce i-a investit visătorul cu atîta importanţă? Să presupunem, pentru a înţelege ce vreau să zic, că socrii şi toate circumstanţele realităţii nu ar exista, că toate aceste circumstanţe ar fi fost inventate de visător, că ele sînt produsele imaginaţiei sale. Ne-am afla atunci pe planul subiectului, iar socrii şi circumstanţele care îl înconjoară ar încarna o problemă personală a visătorului: cea a extracţiei sale sociale pe care o consideră mult prea modestă.

Altfel spus, socrii ar încarna *inferioritatea* visătorului. Se pare că tocmai din această cauză, pentru că el şi-a proiectat propria sa *umbră* şi inferiorităţile sale asupra socrilor, el i-a investit cu atît de mult libido negativ. De altfel, el îşi trăieşte în contact cu ei propria sa problemă interioară ca şi cum ar fi o problemă exterioară, de relaţie: el a "externalizat" drama şi tensiunile nevrotice care se manifestă în el.

Iată, fără îndoială, de ce pacientul ridică totul la rang de afacere importantă şi se îmbolnăveşte, de ce socrii săi au devenit, printr-o neînţelegere tristă şi atît de frecventă, ţapi ispăşitori ai problematicii sale intrapsihice.

Vedem aşadar că planul obiectului camuflează adeseori planul subiectului. Problema socrilor a devenit o problemă afectivă gravă care a perturbat serios comportamentul visătorului şi i-a pus în pericol chiar şi căminul, căci el a simţit vibraţia problemelor sale de extracţie şi de inferioritate - probleme jenante atunci cînd visezi să fii un om de seamă - în contactul cu socrii săi - prilej care dacă

ar fi lipsit ar fi fost înlocuit de un altul. Acest lucru ne mai permite să constatăm şi faptul că nu există complex de inferioritate. Ceea ce desemnăm astfel este întotdeauna un complex de inferio-superioritate (sau, invers, superio-inferioritate).

Interferența acestor două planuri de interpretare apare în exemplul nostru în chip limpede.

Pe planul obiectului, acceptîndu-şi socrii în carne şi oase, visătorul va constata grație acestei detente eficacitatea virtuților creştine ale toleranței, ba chiar ale iertării şi va reflecta în această privință. Mulțumită planului obiectului, el va fi împăcat în viața sa relațională şi îmbogățit pe planurile subiectiv şi intrapsihic. Pornind din afară, el va face un progres de maturizare interioară.

Dar şi invers, dacă neglijăm planul obiectului şi demarăm de pe planul subiectului, dacă visătorul înțelege şi resimte tot ceea ce proiectează din el însuşi şi din lipsurile sale asupra socrilor săi, relațiile sale cu ei se aplanează şi se dezintoxică aproape miraculos. De unde şi numeroasele urmări asupra căminului său: soția sa, de pildă, nu s-ar mai împărți între soț şi părinți.

După cum vedem, aceste noțiuni de plan al obiectului şi plan al subiectului *permit discutarea şi distingerea fină a aparențelor*.

Într-o expunere ca aceasta lucrurile sînt atît de evidente şi de clare încît cititorul are fără îndoială impresia că autorul îşi pierde vremea, în practica sa analitică, cu forțarea unor uşi deschise. În realitate nu e deloc aşa. În viață există o împletire şi o întrețesere atît de fină între realul obiectiv şi

subiectivul proiectat, încît o persoană chiar foarte inteligentă este incapabilă să o scoată singură la capăt. În fața atîtor pseudo-obiectivități aparente, mintea neagă intrapsihicul proiectat. Nu vrem să insistăm aici asupra acestui aspect, dar această atitudine curentă ni se pare că răspunde la trei motivații:

1. Regula orbirii specifice, pe care am descris-o altundeva ("Cahier Laënnec", 1950, nr.3).

2. Faptului că proiecția modifică, travesteşte, atenuează percepția, ansamblul proiecție-percepție devenind un conglomerat indescifrabil.

3. Faptului rezistențelor afective active care provin din narcisismul inerent oricărui eu: acesta din urmă preferă întotdeauna să incrimineze pe altul decît pe sine însuşi.

XII. Am ales ca exemplu un vis excesiv de scurt. A exemplifica această noțiune de serie de vise ar necesita mult loc şi expunerea unui material bogat de care dispune din plin orice analist experimentat, dar nu o putem face aici.

XIII. În exemplul nostru, analistul nu este prezent decît în marjă, mai mult virtual şi funcțional. Se pare că nu s-a stabilit deja o relație personală de transfer. Una din dificultățile acestui tratament este că pacientul nu trece niciodată printr-o fază de transfer clasic.

XIV. În exemplul nostru conştientul visătorului îi refuză pe socri - inconştientul propune acceptarea lor

ca operațiune fructuoasă atît pentru relațiile sale, cît şi pentru inserția sa în lume sau pentru maturizarea sa personală. Acest vis şi înțelegerea lui i-au permis pacientului, luînd cunoştință de această tendință din el, să pună punct şi să facă ordine în acest sector al personalității sale. *Nu în funcție de un imperativ exterior lui, arbitrar, ci în funcție de tendința sa cea mai personală, cea mai propice lui însuşi şi cea mai intimă.*

Acesta este un lucru capital întrucît procedura îi indică un demers vital acceptabil şi necesar pentru el, o soluție de conciliere şi de sinteză a tendințelor sale diverse şi opuse, un echilibru între mizeriile trecutului şi viitorul său, devenirea sa. Întrucît această procedură provine din *propria sa tendință*, ea poate fi acceptată fără sentimentul capitulării.

XV. Să nu uităm, în fine, mulțumită exemplului nostru, că disocierea-conflict care constituie nevroza pacientului nostru este, ca orice nevroză, la fel de alienantă ca şi o disociere-sciziune sau psihoză. Dacă prima este aparent mai puțin intensă decît a doua, întrucît ea nu antrenează o izolare socială îndărătul pereților unei clinici, nu are mai puține consecințe pentru celula familială şi pentru anturajul subiectului afectat. Dar, oare, cine nu este purtătorul unei porniri nevrotice în secolul nostru aberant?

În exemplul nostru, visătorul a înțeles - ceea ce îi mai rămîne încă de înțeles omului secolului XX - că există în chip irațional, înăuntrul său, un aliment care este hrănitor, dincolo de dezgustul pe care i-l inspiră cruditatea sa.

Tot astfel, se prea poate ca ființa contemporană să găsească în studiul propriei sale nevroze măduva substanțială pe care o caută cu pasiune, prin mii de labirinturi şi avataruri, secolul nostru.